

Vaderlandsche geschiedenis voor de jeugd, inzonderheid ten gebruike bij huisonderwijs en voor de bijzondere R.K. scholen

<https://hdl.handle.net/1874/237203>

136

WIKY
Vak 109

mm 14160

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3058 248 4

109 136
VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

VOOR DE JEUGD,

INZONDERHEID TEN GEBRUIKE BIJ

HUISONDERWIJS

EN VOOR DE

BIJZONDERE R. K. SCHOLEN,

DOOR

Dr W. J. F. NUYENS,

BQ. O. S. G. M.

Kerkelijk goedgekeurd.

Vijftiende Druk.

O. L. VAN LANGENHUYSEN,
TE AMSTERDAM.

DA 74
NB 257

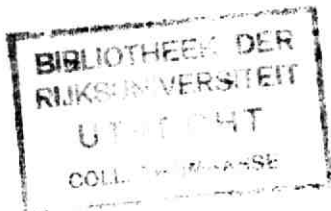
GOEDKEURING.

De Vaderlandsche Geschiedenis voor de Jeugd, bewerkt door den verdienstvollen NUYENS, wordt niet alleen gaarne door ons goedgekeurd, maar tevens, om de vele voortreffelijke eigenschappen, voor het gebruik op de R. K. Scholen bijzonder aanbevolen.

HAARLEM, 19 Sept. 1870.

H. VAN BEEK.

lib. cens.

VOORREDE.

Een mijner vrienden, een man, die onder de katholieken een algemeen en welverdiend vertrouwen geniet; een man, die zich van de onderwijskwestie eene studie heeft gemaakt, en in eene der aanzienlijkste steden des lands, het katholiek onderwijs op alle mogelijke wijze behartigt en bevordert: die vriend zeide tot mij, ruim een jaar geleden: „Schrijf een dergelijk boekje (hij had de vaderlandsche geschiedenis van het *Nat van 't Algemeen* in de hand) voor onze katholieke schooljeugd en ge doet er nog meer nut mede, dan met nwe *Geschiedenis der Nederlandsche Beroerten*.”

Ik dacht daarover na: ik overwoog rijpelijk, hoe de geschiedenis aan eene jeugd, die katholiek en Nederlandsch te gelijk is, diende onderwezen te worden: ik overwoog het rijp en geruimen tijd. Toen nam ik het besluit, in een boekje, van circa veertien vel klein 8°, eene schets van de vaderlandsche geschiedenis te schrijven voor mijne eigene kinderen, voor twee knapen van tien tot twaalf jaar. Ik beproefde wat zij begrepen, of wat hun zonder moeite begrijpelijk kon gemaakt worden.

Zoo is dit boekje ontstaan.

Ik heb het als vader voor mijne eigene kinderen geschreven, met het voornemen, om het onder bereik van geheel de katholieke jeugd in Nederland te brengen.

In dit kleine boekje heb ik, voor kinderen, alles zoeken neder te leggen, wat een langdurige beoefening van de geschiedenis in het algemeen, en die mijns vaderlands in het bijzonder, mij geleerd had daarin op den voorgrond te moeten stellen, en naar de methode, die mij als de beste is toegeschenen.

Ik zal hier mijne zienswijze beknopt uiteen zetten.

De wereldgebeurtenissen (= geschiedenis), worden geleid

door Gods voorzienigheid: de mensch kan, door zijnen vrijen wil Gods raadsbesluiten voor een oogenblik zoeken tegen te werken; maar God leidt de gebeurtenissen, ondanks des menschen verkeerdheden, gelijk Hij besluit.

Van daar dat de geschiedenis der maatschappijen, en de geschiedenis van den godsdienstigen toestand der maatschappijen niet van elkander kunnen gescheiden worden.

In de geschiedenis des Nederlandschen volks is, sinds de reformatie, het katholiek element te veel over het hoofd gezien, de katholieke traditie vergeten of achterwege geschoven.

In eene geschiedenis der Nederlanden, moet evenzeer getoond worden, op de Zuidnederlandsche gewesten van Nederlandschen stam: b. v. op Brabant, Limburg, Vlaanderen, als op de Noordnederlandsche, Holland enz. Dit is in nagenoeg alle boekjes voor de jeugd veronachtzaamd.

De geschiedenis moet niet uitsluitend zijn, de geschiedenis van vorstenhuizen, of van oorlogen, maar van alles wat den maatschappijelijken toestand eener natie belangt.

Dit alles kan evenzeer tot grondslag strekken voor een klein boekje voor de jeugd, als voor een uitgebreide geschiedenis des Nederlandschen volk.

Ziedaar den draad mijner gedachten, bij het schrijven van dit boekje.

Een ieder weet, dat de wijze waarop de geschiedenis des Vaderlands, op niet-Katholieke scholen werd onderwezen, eene der groote grieven der katholieken sinds jaren geweest is, en nog is.

Wil men zich zelven gelijk blijven, dan moet men, ook vooral bij het onderwijs der geschiedenis, den godsdienstigen grondslag in het oog houden. Daarom is een schoolboek, waarin alleen gezorgd wordt voor het *niet kwetsen* der Roomsch-Katholieken onvoldoende.

HOOFDSTUK I.

WAT DE GESCHIEDENIS IS.

1. De geschiedenis noemt men het verhaal van hetgeen vroeger met eenen persoon, met eene stad of met een geheel volk is voorgevallen. De geschiedenis van eenen persoon noemt men *levensbeschrijving*; de geschiedenis van eene stad *stads-geschiedenis*; terwijl de geschiedenis van landen genoemd wordt, bij voorbeeld, *Engelsche, Fransche, Duitsche geschiedenis*. Men heeft ook andere geschiedenissen, zooals de *Algemeene geschiedenis*, die de gebeurtenissen verhaalt van alle volken der wereld; de *Bijbelsche geschiedenis*, die het verhaal geeft van de gebeurtenissen, in het Oude en Nieuwe Testament vermeld; de *Kerkelijke geschiedenis*, die verhaalt wat er voorgevallen is met onze heilige Kerk, sinds de Zaligmaker in de wereld verscheen. Van al deze geschiedenissen willen wij u thans niet spreken. Wij willen u onderhouden over de geschiedenis van ons vaderland, van het tegenwoordige koninkrijk der Nederlanden. Wij noemen die *vaderlandsche geschiedenis*.

2. Het is van zeer groot belang voor u, mijne kinderen! daarvan althans iets te weten. Hoe zoudt gij zoo onverschillig kunnen zijn, dat gij u niet bekommerdet omtrent hetgeen in vroegere tijden is geschied met het land, waarin de goede God u heeft laten geboren worden? Het is een heilige plicht voor ieder mensch, zijn vaderland te beminnen. Groote, vrome mannen, van wie de H. Schrift spreekt, beminden hun land met innige liefde. Hoe beminde koning David zijn vaderland! Hoe treurden profeten, als Isaias, om het ongeluk van hun dierbaar land, van Judea! Hoe offerde

de vrome held Judas de Machabeër zijn leven op voor zijn vaderland! Dit alles zult gij wel in de bijbelsche geschiedenis geleerd hebben of gij zult het nog leeren. Wij zullen u evenwel een nog oneindig heiliger voorbeeld van liefde voor het vaderland geven. Hoe beminde onze aanbiddelijke Heiland het land, waarin hij op de wereld was verschenen; hoe weende hij over het lot van Jeruzalem, dat hij in zijne goddelijke wijsheid vooruit kende!

Het is derhalve uw plicht dat gij uw vaderland bemint. En hoe zou men iets beminnen, wat men niet kent? En hoe zou men niet willen weten wat er vroeger is geschied met degenen, die men bemint? Vraagt gij soms niet met belangstelling naar de vroegere lotgevallen uwer ouders? En zoudt gij niet met belangstelling vragen naar de vroegere lotgevallen van uw vaderland?

3. Gij moet dus, zeg ik, uw vaderland beminnen; gij moet, omdat gij het bemint, de geschiedenis van dat land begeeren te kennen. Maar omdat gij uw vaderland bemint, behoeft gij niet alle daden van onze voorouders, dat is van de menschen, die vroeger in ons vaderland geleefd hebben, goed te keuren. Gij weet dat de mensch gemakkelijk kan dwalen, dat hij niet altijd God en Gods geboden voor oogen houdt, dat hij vaak in groote zonden vervalt. Nu zijn onze voorouders meer dan eenmaal in groote verkeerdheden vervallen, evenals dit nu nog dagelijks met vele volken geschiedt. Zulke verkeerdheden moet men niet goedkeuren, al hebben onze voorouders die ook begaan. Kwaad blijft altijd kwaad, door wien of bij welke gelegenheid het wordt bedreven. De daden van vele Nederlanders, die vroeger leefden, mag men daarom veilig afkeuren, men moet het doen wanneer zij kwaad zijn. De geboden Gods moeten voor ons de maatstaf wezen, waaraan wij toetsen of iets geoorloofd of ongeoorloofd is.

4. Wat meer is: mocht het geschied zijn dat soms uit kwade daden heilzame gevolgen voortsproten, mag men evenwel nog niet zeggen dat die daden goed waren, wijl zij goede

uitkomsten opleverden. Goed blijft goed en kwaad blijft kwaad. Het is de oneindige goedheid Gods, die meermalen iets, wat de menschen verkeerd doen, ten goede doet uitkomen; maar het is dan de wijze beschikking Gods, die het goede veroorzaakt, niet de kwade daad der menschen.

Dit moet gij bij het leeren van de geschiedenis van uw vaderland altijd in het oog houden.

Ten tweede moet gij niet vergeten dat gij uw vaderland moet beminnen, al hebben onze voorouders ook soms verkeerde daden bedreven.

5. Er is nog iets, mijne kinderen! wat gij nooit uit het oog moet verliezen. Dat punt is zelfs van zulk groot gewicht, dat ik enkel daarom voor ulieden deze geschiedenis schrijf. Het is het volgende: de menschen stellen maar al te dikwijls zaken en daden, die in vroegere eeuwen zijn voorgevallen, geheel anders voor dan zij inderdaad geschied zijn. Dit is vooral het geval geweest met de voorstelling van de geschiedenis van ons vaderland.

De eerste oorzaak daarvan is de volgende: men heeft sinds vele jaren de geschiedenis van ons vaderland beschouwd, zooals die vroeger door voornamelijk protestantsche mannen werd beschreven. Maar die mannen beschouwden de zaken geheel anders als wij. Zij erkenden de roeping van de heilige katholieke Kerk niet. Zij vermeldten niets van de ongerechtigheden, welke onze katholieke voorouders hebben ondergaan. Nog meer: velen van hen stelden de zaken in een geheel verkeerd licht. Door al te groote liefde voor de Protestanten van vroegere eeuwen gedreven, duiden zij alles, wat die gedaan hadden, ten goede. Door al te groote vooroordeelen tegen de Katholieken verblind, duiden zij alles, wat die gedaan hadden, ten kwade. Nu was daarvan het gevolg, dat vele kinderen reeds in hunne prille jeugd eene geheel verkeerde voorstelling van de gebeurtenissen, die in vroegere eeuwen in ons vaderland geschied zijn, verkregen.

6. Maar nu vraag ik u, mijne kinderen! zoo iemand uit on-

wetendheid of uit hoosheid zeer veel kwaad van uwe moeder, die gij zoo bemint en die gij verplicht zijt zoo te beminnen, vertelde, zoudt gij het dan willen gelooven? Neen. — Ik zal nog meer zeggen: gesteld eens, zeer vele menschen vertelden u van haar zooveel kwaad, dat gij het inderdaad begonst te gelooven, zoudt gij dan nog diezelfde achting aan uwe moeder blijven schenken? Gij zoudt haar willen blijven beminnen, omdat zij uwe moeder was, doch gij zoudt haar minder achten, omdat gij meendet dat zij dikwijls zeer kwalijk gehandeld had. Maar zoo er nu iemand kwam, die u zeide: al het kwaad, wat men van uwe moeder gesproken heeft, is onwaar: ik zal u de zaak eens recht duidelijk, kort en bondig vertellen: zoudt gij dan niet opgetogen van vreugde zijn?

Welnu, men heeft meermalen vroeger aan kinderen verteld dat onze moeder, de heilige Kerk, in de Nederlanden verkeerd gehandeld had: dit was eene dwaling. Vrome en verstandige mannen wisten het wel beter. Zij hebben dan ook gezorgd dat men u, kinderen! een onderwijs zou geven, waardoor gij de waarheid zoudt hooren en opgeleid worden tot deugd en plichtsbetrachting. Die mannen, die zooveel zorg voor uw welzijn dragen, die onderwijzers, die u zooveel nuttigs en zooveel waars leeren, moet gij hoogachten en hunne lessen moet gij in uw geheugen prenten. Gij zult er u wel bij bevinden.

Na u dit als eene kleine inleiding gezegd te hebben, zal ik thans overgaan tot de eigenlijke geschiedenis van ons vaderland.

II.

OVER DEN STAAT VAN ONS VADERLAND IN DE VROEGSTE TIJDEN.

1. Ons vaderland, zooals gij op de kaart kunt zien, ligt aan den noordwestelijken uithoek van het vasteland van

Europa. Het wordt ten noorden en ten westen begrensd door de Noordzee; ten oosten grenst het aan Duitschland, ten zuiden aan België. Het wordt van alle kanten doorsneden met rivieren, die uit andere landen naar ons vaderland komen en zich daar in de zee uitstorten. De Rijn, de Maas en de Schelde zijn de voornaamste dier rivieren: hare verschillende zijtakken zullen wij niet noemen; gij zult ze uit de aardrijkskunde leeren kennen. De rivieren nu, welke uit hoogere bergstreken van het tegenwoordige Zwitserland en Frankrijk haren loop naar het noordwesten nemen, hebben daar voor een tal van eeuwen, nog voor de komst van onzen Heiland op deze aarde, telkens haar slib achtergelaten. Zoo heeft zich later een groot gedeelte van den bodem van Nederland gevormd. De vruchtbare kleistreken van Holland, de zeeuwsche eilanden en andere gedeelten van ons land zijn op die wijze gevormd geworden. Met recht kan men zeggen dat de grond van de Nederlanden eerst door de wateren gevormd, toen door de wateren overstroomd en later weder aan die wateren onttroefd is geworden.

2. Immers toen zich eenmaal in den loop van eeuwen, door de aanslibbing der groote rivieren, de grond van het tegenwoordige Nederland, althans voor een groot gedeelte, had gevormd, bleven diezelfde rivieren toen, evenals nog heden, langs onze landen haren weg naar de zee volgen. Nu geschiedde het dikwijls dat die rivieren overstroonden; bij die gelegenheid vormden zij poelen, moerassen, ja, geheele meren. Die overstromingen moeten in vroegere eeuwen zeer dikwijls plaats gehad hebben. Zooals u bekend is, bestaat ons vaderland voor een belangrijk gedeelte uit droog gemaakte meren, en die meren hebben zich voor eeuwen herwaarts, vooral door overstromingen van den Rijn, gevormd. Een ander gedeelte van ons vaderland, zooals een aanzienlijk deel der provincie Limburg, is echter niet door die aanslibbingen der rivieren gevormd geworden; ook is dat geen land, dat men later droog gemaakt heeft; integendeel, het is van veel oudere

dagteekening. Het is land, dat reeds aanwezig was, toen misschien Holland en Zeeland nog niet bestonden.

Daarentegen is ook veel van hetgeen vroeger land was later weder zee of water geworden. Wat thans de Zuiderzee is, was voor achttien eeuwen voor een groot gedeelte land. De Rijn stroomde met verschillende takken door dat land heen en liep hij Texel en Vlieland in de Noordzee uit. Midden in dat land, wat thans de Zuiderzee is, lag het meer Flevo (of Vliemeer). Allengs heeft de zee het land verzwolgen; het meer Flevo heeft zich vereenigd met de wateren der zee, en zoo is allengs de Zuiderzee ontstaan. Dit is niet op eens, maar misschien in den loop van verscheidene eeuwen geschied. In het jaar 1250 bestond de Zuiderzee geheel en al; tweehonderd jaren vroeger was er nog een zeer groot bosch, waar in 1250 reeds alles water was.

Zoo heeft zich ook de Dollart in de provincie Groningen gevormd, waar vroeger land was. Zoo is ook in het jaar 1412 de Biesbosch, tusschen Zuid-Holland en Noord-Brabant, door eene verschrikkelijke overstrooming gevormd geworden.

3. De bodem van ons vaderland heeft derhalve, in den loop van meer dan achttien eeuwen, eene zeer groote verandering ondergaan. Waar thans zeer schoon en vruchtbaar land is, was toen water. Zeer veel land van vroegere eeuwen is thans water. Maar ook in andere opzichten hebben zeer groote veranderingen plaats gehad. Voor negentien eeuwen waren er nog geene steden en dorpen. Geheel het land was overdekt met groote en dichte bosschen, waarvan het Haagsche bosch en de Haarlemmerhout nog overblijfselen zijn. Ook waren er zeer uitgebreide moerassen. In dat boschrijke en moerassige land leefden misschien niet eens zooveel menschen, als thans in de stad Rotterdam alléén.

4. Nog lang voor de geboorte van Christus leefde in het tegenwoordige Drenthe een volk, dat de Kimbren wordt genoemd. Deze hebben die groote steenhoopen gemaakt, bekend onder den naam van hunnebedden en waaronder waarschijnlijk hunne opperhoofden begraven werden. Later werden

de verschillende gedeelten van ons vaderland door andere volksstammen bewoond, die alle onder den gemeenschappelijke naam van Germanen bekend geworden zijn. Die Germanen bewoonden alle landen, die thans Duitschland, de Nederlanden en België vormen. De Germanen waren in verschillende kleinere volkeren of volksstammen verdeeld. De grond van het tegenwoordige koninkrijk der Nederlanden werd voornamelijk bewoond door drie volksstammen: de Friezen, de Batavieren en de Menapiërs.

5. De Friezen bewoonden het land, dat nu Noord-Holland, Friesland, Groningen, Overijssel en Drenthe wordt geheeten, en het land waar thans de Zuiderzee is. Ook bewoonden zij een gedeelte der tegenwoordige provinciën Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland. De Bataven woonden vroeger in Duitschland, in de streek, die thans Hessen wordt geheeten. Ongeveer eene eeuw vóór de geboorte des Zaligmakers verlieten zij dat oord en vestigden zich in het land tusschen den Rijn, de Waal en de Maas. Dat land noemden zij *Bat-ouwe*, wat in hunne taal *goeden grond* beteekende. Zij zelve heetten Batouwen, en de Betuwe, tusschen de Maas en de Waal in Gelderland, heeft naar hen haren naam behouden. De Bataven (ook Batavieren geheeten) bewoonden derhalve een gedeelte van hetgeen nu de provincie Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland is. De Menapiërs woonden ten zuiden van den Rijn en de Maas: in het land, dat thans de provinciën Zeeland, Noord-Brabant en een deel van Limburg vormt. Deze Menapiërs behoorden tot een grooter volk, dat ook meerendeels van germaanschen oorsprong was en Belgen werd genoemd. Het koninkrijk België, dat ten zuiden van ons vaderland ligt, heeft van die volken, welke vroeger dat land bewoonden, zijnen naam verkregen. Behalve de Friezen, de Batavieren en Menapiërs, woonden er op onzen vaderlandschen grond nog eenige andere kleine volksstammen, waarover wij u evenwel niet behoeven te spreken, wijl zij gering in getal waren en in het lot der drie grootere volken deelden.

6. De bewoners van den Nederlandschen grond waren voor negentien eeuwen nog zeer ruw en onbeschaafd. Zij hadden het ongeluk den waren God niet te kennen en daardoor misten zij ook de ware beschaving.

Zij waren Heidenen. Zij aanbaden de krachten der natuur en de helden van hun voorgeslacht. Die helden hielden zij voor ware goden, die over den hemel, de aarde, de zee en alle natuurkrachten regeerden. Donar (in het Noorden Thor geheeten) was de god des donders; Woden (of Wodan) de god des oorlogs; Freya (want die ongelukkige heidenen meenden dat er godinnen waren evenzeer als goden) was de godin, die de vruchtbaarheid schonk. Behalve deze, hadden zij nog zeer vele andere goden en godinnen, wien zij eer bewezen. Zij geloofden dat de dappere mannen, die op het slagveld stierven, naar eene plaats, het Walhalla, gingen, dat hun hemel was en waar de grootste gelukzaligheid bestond in maaltijden en gevechten.

De hemel dier arme Heidenen was dus, naar hunne meening, niet de belooning van vroomheid, deugd en zelfverloochening, maar van dapperheid in den oorlog! De boozen gingen naar eene plaats van duisternis.

De Friezen, Batavieren en Menapiërs vereerden hunne goden te midden van groote bosschen, in zoogenaamde heilige plaatsen. Dikwijls brachten zij hun offers van menschen. Op zulk een dwaalspoor had de booze geest hen gebracht! Zij hadden priesters, wien zij groote eer bewezen en die zij als waarzeggers beschouwden. Ook bewezen zij groote eer aan de mannen, die de daden der dappere helden bezongen. Die mannen noemden zij *barden*.

7. De Friezen, Batavieren en Menapiërs woonden niet in steden of dorpen, gelijk wij. Zij woonden hier en daar langs den zoom der rivieren of der bosschen. Op die plaatsen, waar zij voor overstromingen te vreezen hadden, bouwden zij hunne woningen op hoogten, die *terpen* genoemd werden. Zij kenden nog zeer weinig handel. Zij hadden geene fabrieken, geene winkels. Ieder moest in zijne eigene be-

hoeften en in die van zijn gezin voorzien. Zij hadden zelfs nog weinig akkerbouw. Zij leefden voornamelijk van de vee-teelt, van de jacht en van de visscherij. Hunne woningen waren niet anders dan tenten, vervaardigd van boomstaken en aan elkander genaaide beestenvellen. Hunne kleeding bestond insgelijks uit beestenvellen en zeer grof gewevene stoffen.

De jacht, de visscherij en vee-teelt waren derhalve de voornaamste bezigheden dier volken. Maar geen minder voorname bezigheid voor hen was de oorlog. Zij leefden in voortdurenden strijd met hunne naburen. Zij waren zeer dapper en geschikt tot het uitstaan der grootste vermoeienissen en onverschrokken te midden der gevaren. Reeds van hunne jongste jaren af werden zij in het paardrijden, zwemmen, schieten met pijl en boog en worstelen geoefend. Zodoende werden zij geharde soldaten. Zij trokken te velde onder opperhoofden, die later nu eens koningen dan weder hertogen genoemd werden. Deze opperhoofden hadden zoolang de krijgsgtogt duurde het bevel over het geheele volk; maar in vreedestijd hadden zij weinig gezag. De straffen, op overtredingen gesteld, waren niet vele, en de meeste misdaden werden met boeten in vee of andere zaken van waarde gestraft. Gelijk alle volkeren, die het goddelijke licht des Evangelies niet kenden, werden vele menschen, hetzij als overtreders der wetten, hetzij als krijgsgevangenen, in slavernij gebracht. Deze arme slaven werden, gelijk het redelooze vee, als het eigendom hunner meesters heshouwd, die hen konden mishandelen en als een os of paard verkoopen.

3. De heidensche bewoners van onzen vaderlandschen grond maakten zich vooral ook schuldig aan het misbruik van sterke dranken, die zij uit koren en gerst brouwden. Zij gaven zich over aan eene schandelijke dronkenschap en aan een' niet minder schandelijken hartstocht voor dobbelspelen. Zij ontzagen zich niet om have en goed, ja vrouw en kinderen te verdobbelen. Want bij die ongelukkige heidenen hadden de vaders het recht, hunne eigene vrouwen en kinderen te verkoopen! Aan het Christendom

alléén hebben wij het te danken, dat alle menschen, arm of rijk, mannen, vrouwen of kinderen, beschouwd worden als gelijken, als kinderen van onzen Vader, die in den hemel is, allen verlost door den Zaligmaker!"

De heidenen bezaten evenwel ook vele natuurlijke deugden. Zij waren oprecht en getrouw aan hun woord. De kinderen eerden hunne ouders en allen eerden den ouderdom. De vrouwen waren zedig en ingetogen. Zij werden zeer hoog geschat en niet, zooals bij andere meer beschaafde heidenen, geminacht of dikwijls mishandeld en verstoten. Zij waren dan ook zeer arbeidzaam en huiselijk. In een woord: hoe ruw en onbeschaafd onze heidensche voorouders waren, zij muntten over het algemeen toch in vele opzichten uit boven andere heidensche volken, die vóór en omtrent de geboorte van Christus leefden.

III.

DE KOMST DER ROMEINEN IN ONS LAND.

1. In die tijden, toen ons land nog met bosschen was bedekt, de grond voor een gedeelte nog niet anders was dan moeras, toen eenige weinige ruwe en woeste bewoners er slechts met moeite hun levensonderhoud vonden, heerschte een machtig volk reeds over een groot gedeelte van Europa, Azië en Afrika. Dat volk heette de Romeinen. Hunne hoofdstad was Rome in Italië. Even als alle andere volken, de Joden uitgezonderd, waren zij heidenen en hadden allengs gedurende zeven eeuwen nagenoeg alle toen bekende volken aan zich onderworpen. Rome was de hoofdstad van een machtig rijk, het machtigste dat er ooit geweest is. De goede God had dat Romeinsche volk, dat alle andere volken aan zich onderwierp, gebruikt als een werktuig, om de wereld des te geschikter te maken voor de verkondiging en verspreiding van het Evangelie. Want dat Romeinsche rijk was juist het machtigste en uitgebreidste in de tijden toen de Zaligmaker

der wereld te Bethlehem werd geboren, en in die eerste eeuwen, waarin het Christendom overal werd verspreid.

2. Acht en vijftig jaren voor de geboorte van Christus kwam een machtig Romeinsch veldheer, Julius Caesar, en onderwierp het land, dat toen bekend was onder den naam van Gallië en nu Frankrijk wordt geheeten. Hij kwam ook oorlog voeren in het land, dat door de Belgen werd bewoond en nu België wordt genoemd. Door geweld van wapenen onderwierp hij alle Belgische volken aan de heerschappij der Romeinen. Hij wilde ook de Menapiërs, die Belgen waren en, gelijk wij verhaald hebben, het land bewoonden, dat thans Zeeland, Noord-Brabant en het noorden van Limburg is, aan zich onderwerpen; maar de Menapiërs verscholen zich in hunne uitgestrekte bosschen en tusschen de moerassen van hun land, waardoor Caesar hen niet tot onderwerping kon brengen. Bij gelegenheid van zijne krijgstochten kwam Caesar ook in het land tusschen de Maas en de Waal, het eiland der Batavieren. Hij onderwierp de Batavieren niet, zooals andere volken, maar sloot met hen een verbond van vrede en vriendschap. De Batavieren beloofden hem te helpen met hulptroepen. Van nu af trokken velen van hen met de Romeinsche legers mede en voerden oorlog tegen de vijanden der Romeinen. Door hunne trouw en dapperheid waren zij zoo geacht, dat de Romeinsche keizers hunne lijfwacht voor een gedeelte uit de Batavieren kozen. De bewoners van onzen voorvaderlijken grond beschermden dus voor nagenoeg bijna achttien eeuwen de heidensche vorsten van Rome reeds tegen hunne vijanden, even als vele dappere Nederlanders in onzen tijd den Heiligen Vader, paus Pius IX.

3. De Friezen werden door Caesar niet bezocht; zij woonden noordelijker dan hij ooit gekomen is. De Romeinsche veldheeren evenwel, die de grenzen des rijks tegen de invallen der Germaansche volken moesten beschermen, kwamen weldra in aanraking en spoedig in oorlog met de Friezen. Drusus, een Romeinsch veldheer, kwam, tien jaren na de ge-

boorte van Christus, in het land, dat thans Gelderland, Overijsel en Friesland heet. Hij dwong de Friezen zich aan het Romeinsche rijk te onderwerpen en eene schatting in dierenhuiden te betalen. Zoo arm waren onze voorouders, dat zij geene schatting van goud of zilver konden opbrengen. Drusus liet door zijne soldaten een kanaal tusschen den Rijn en den IJssel graven, naar hem de Drususgraecht genoemd.

4. Het duurde evenwel niet lang of er ontstond een oorlog tusschen de Romeinen en de Friezen, die zich aanvankelijk onderworpen hadden. De geweldenarijen der eerstgenoemden waren daarvan de oorzaak. Onder voorwendsel van de verschuldigde schatting te vorderen, beroofden de Romeinsche landvoogden de arme Friezen. Zoo deze de gevorderde schatting niet konden opbrengen, verkocht men hun have en goed, tot zelfs hunne vrouwen en kinderen als slaven. Dit gedoogden de Friezen niet. Zij grepen naar de wapenen, doch moesten voor het meerdere kriegsbeleid der Romeinen onderdoen en werden opnieuw overwonnen.

5. De Batavieren leefden aanvankelijk in goede eensgezindheid met de Romeinen; maar de knevelarijen van de laatstgenoemden brachten eindelijk het dappere Bataafsche volk insgelijks tot opstand. Immers werden zij door de Romeinsche landvoogden niet meer als vrije mannen en bondgenooten, maar als overwonnelingen en slaven behandeld. Onder voorwendsel van hulptroepen, die de Batavieren volgens hun verbond met de Romeinen leveren moesten, te lichten, voerde men kinderen en grijsaards weg. Deze moesten zich dan loskoopen of werden als slaven behandeld. Eenigen van de voornaamsten onder de Batavieren werden ter dood gebracht; anderen, onder welke Claudius Civilis, als gevangenen naar Rome gevoerd, waar zij zich voor den keizer moesten verantwoorden, want zij werden beschuldigd van oproer. De keizer, voor wien zij kwamen, was Nero! Deze vergenoegde zich evenwel met de verontschuldiging van Claudius Civilis en zond hem en zijne gezellen naar hun land terug.

Toen Civilis in het land der Batavieren teruggekeerd was,

zon hij op wraak tegen de Romeinen. Hij wist ettelijke andere volken van Germaanschen stam, die langs den Rijn woonden, tot een verbond tegen de Romeinen over te halen. Spoedig weerklonk het oorlogsgedruisch bij alle volksstammen tusschen den Rijn en de Maas. Verscheidene kasteelen der Romeinen werden veroverd en de oorlog barstte uit. Dit geschiedde in het jaar 69 na de geboorte van Christus. De Batavieren behaalden met hunne bondgenooten aanvankelijk meer dan ééne overwinning; maar hoe konden zij den strijd volhouden tegen de Romeinen, die volleerd waren in de krijgskunde? Eenige bondgenooten verlieten Civilis; hij en de Batavieren leden op hunne beurt verliezen. Nu bood de Romeinsche veldheer, Cerialis geheeten, hun den vrede aan. De Batavieren waren geneigd dien aan te nemen, en het oude bondgenootschap tusschen de beide volken werd weder gesloten. De Batavieren bleven, als vroeger, hunne vrijheid behouden, doch moesten aan het Romeinsche leger eene bende hulptroepen leveren.

6. Nu leefden de Friezen, Batavieren en andere volken, die den nederlandschen grond bewoonden, in vrede met de Romeinen. Zij volgden het leger der Romeinsche keizers tot in de verste landen, tot in Egypte; tot in Azië. De Bataafsche ruitërij werd voor eene der dapperste afdeelingen des romeinschen legers gehouden. De keizers, die zoo vaak door hunne wreedheid en dwinglandij hunne onderdanen verbitterden, steunden altijd op de trouw der Bataafsche troepen, die hunnen persoon beschermden.

7. Gedurende de vier eerste eeuwen na de geboorte des Zaligmakers heerschten dan de Romeinen, hetzij als meesters, hetzij als machtige bondgenooten, over het land, dat thans Nederland geheeten wordt. Zij lieten den volken, welke dien grond bewoonden, hunne oude zeden, wetten en gewoonten behouden. De Friezen en Batavieren bleven voornamelijk hun onderhoud zoeken in de jacht, vischvangst en veeteelt; bij laatstgenoemden geraakte ook de landbouw meer in aanzien: trouwens zij waren beschaafder dan de Friezen. De naam

Menapiërs verdween in dien tijd geheel en al uit de geschiedenis; andere Germaansche volksstammen, waaronder de Tongeren, namen hun land in. Eene stad in Belgisch Limburg, Tongeren, heeft haren naam aan dien volksstam ontleend.

Overal waar de Romeinen zich nederzett'en, bouwden zij versterkte legerplaatsen of kasteelen. Vele daarvan zijn in het vervolg steden geworden; anderen zijn weder te niet gegaan. Zoo is het bekend dat zij eene versterkte legerplaats of kasteel gebouwd hebben ter plaatse waar nu het dorp Voorburg bij 's Gravenhage is. Ook op de plaats waar Leiden ligt of in die omstreken hebben zij eene stad gesticht. Nijmegen, Utrecht en Maastricht hebben insgelijks hun alleersten oorsprong aan de Romeinen te danken.

3. De Romeinen waren een heidensch volk; maar het Christendom was reeds zeer vroeg, gelijk een vruchtbaar zaad, onder hen gezaaid. De HH. Apostelen Petrus en Paulus zelve hadden in de stad Rome den gekruisigden en opgestanen Heiland verkondigd. De goddelijke leer onzes Zaligmakers werd zeer spoedig door geheel het Romeinsche rijk verspreid. Reeds in de eerste eeuw na Christus' geboorte werd het Evangelie verkondigd in Gallië, die groote provincie des Romeinschen rijks, die thans Frankrijk heet. Het zuiden van ons vaderland, dat wil zeggen de provinciën Noord-Brabant en Limburg, behoorde in die dagen tot Gallië. Wel is waar was dat gedeelte juist het ruwste en minst bewoonde, maar toch waren er reeds steden gebouwd, zooals Tongeren en Maastricht. Nu kwam in de vierde eeuw na de geboorte des Zaligmakers een heilig man, Maternus geheeten, aan die ongelukkige volksstammen, die nog verstoken waren van het licht des Evangelies, de leer des Zaligmakers verkondigen. De H. Maternus werd bisschop van Tongeren en kwam later zijnen zetel in Maastricht vestigen. Hij is dus de eerste christen-bisschop geweest, die in ons vaderland de katholieke Kerk heeft grondvest te midden van nog ruwe en onbeschaafde volken. Men moet evenwel niet denken dat al onze heiden-

sche voorvaderen, die het land, dat thans Noord-Brabant en Limburg heet, bewoonden, zich terstond bekeerden; o neen! de meerderheid, die in bosschen en algelegen plaatsen woonde, bleef hardnekkig aan de oude gewoonten des heidendoms vasthouden.

IV.

HET EVANGELIE WORDT IN DE NEDERLANDEN
VERKONDIGD.

1. Het Romeinsche rijk was een poel van ongerechtigheid geworden. Het heidendom had de volken diep bedorven; alleen de Christenen boden tegenstand aan het algemeene bederf. De alwijze God liet toe dat volken, die ook wel heidenen waren, maar niet zoo diep bedorven als de Romeinen, het Romeinsche rijk aantastten, vele landen veroverden en nieuwe rijken stichtten, die, het eene voor, het andere na, den christelijken godsdienst aannamen. Al die volken waren Germanen: bijgevolg stamgenooten van de Friezen en Batavieren. Onder hen zullen wij slechts de Franken en de Saksen noemen, wijl deze alleen met de geschiedenis van ons vaderland in verband staan.

2. De Franken, die weder in twee stammen verdeeld waren, woonden langs den Rijn en den IJssel in het tegenwoordige Overijsel. Die, welke langs den IJssel woonden, heetten Saliërs. Zij waren een zeer dapper, ruw volk, dat bovenal zijne vrijheid beminde. Ruim drie en eene halve eeuw na de geboorte van Christus verspreidden zij zich over het land, dat door de Batavieren bewoond werd, en de naam van Batavieren verdwijnt nu in de geschiedenis. Waarschijnlijk hebben zij zich met de Franken vereenigd. Ongeveer vier en eene halve eeuw na de geboorte van Christus hadden de Franken, nadat zij de Romeinen herhaaldelijk geslagen en andere kleine Germaansche volksstammen onderworpen hadden, een rijk gesticht, dat het Frankische rijk ge-

noemd werd. Het zuidelijke gedeelte van ons vaderland, België, een gedeelte van Duitschland en geheel de noordelijke helft van Frankrijk behoorden tot het Frankische rijk. Hun koning Klovís had den christelijken godsdienst aangenomen, en zijn volk met hem. De Franken bleven echter nog eeuwen lang een woest en barbaarsch volk, dat alléén door de H. Kerk en hare bisschoppen tot beschaving en zachtere zeden kon gebracht worden.

3. De Saksen, een ander Germaansch volk, spreidden zich uit langs de kusten van de Noordzee; zij namen ook een gedeelte van ons vaderland, ten noorden van den Rijn, in. De Friezen, die met de Franken in voortdurenden oorlog leefden, stonden daarentegen met de Saksen meestal in goede verstandhouding. De Saksen, die in hunnen tijd reeds onverschrokken zeevaarders waren, staken, ongeveer vier en eene halve eeuw na Christus' geboorte, over naar het eiland Brittannië, dat thans Engeland heet, en veroverden dat land. De Friezen hadden een groot aandeel aan die verovering, ofschoon zij onder den algemeenen naam van Saksen doorgingen. Waarschijnlijk vertrokken de veroveraars van Brittannië van de kusten van ons vaderland.

4. Die Saksen waren de ruwste en onbeschaafdste volken van den Germaanschen stam. Zij waren verharde heidenen. De h. paus Gregorius de Groote te Rome had medelijden met de blindheid des heidendoms, waarin de Saksen van Brittannië leefden. Daarom zond hij, ruim vijf eeuwen na Christus' geboorte, vrome zendelingen naar dat verre land. Deze bekeerden de heidensche Saksen, en binnen ééne eeuw was geheel het volk van Engeland katholiek geworden. In groote kloosters wijdden zich duizende vrome mannen aan den dienst van God en aan het welzijn hunner evennaasten.

Deze vrome mannen waren er niet mede tevreden, dat zij zelve het licht des waren geloofs hadden; zij wilden het ook mededeelen aan hunne stamgenooten, aan de bewoners van het land boven den Rijn, waar onze voorouders woonden. Een gedeelte van dat land, bij voorbeeld dat waar

thans de stad Utrecht ligt, gehoorzaamde aan de Frankische koningen. Deze vorsten waren reeds katholiek. Ruim zes eeuwen na de geboorte van den Zaligmaker regeerde een koning over de Franken, met name Dagobert. Deze koning liet zich zeer veel gelegen liggen aan de verspreiding van het Christendom onder de heidensche stammen. De Heilige Eligius en de H. Amandus, twee vrome mannen van Frankischen stam, kwamen het Evangelie prediken aan de heidenen, die het zuidelijke gedeelte van ons vaderland bewoonden. Ruim zes eeuwen na Christus' geboorte werd de eerste Christenkerk boven den Rijn gesticht, ter plaatse waar thans de Stad Utrecht gelegen is. Deze stad was in dien tijd reeds aanwezig, maar was nog zeer onaanzienlijk en bestond slechts uit eenige schamele huizen.

5. De voornaamste verkondigers van het Evangelie aan de bewoners van ons vaderland kwamen echter, gelijk wij reeds gezegd hebben, uit Engeland. De H. Werenfried, de H. Adelbert, de H. Wolfram en vooral de H. Willebrord verkondigden de leer des Zaligmakers aan de woeste volken, die nog te midden van de bosschen of in nietige dorpen en in zeer weinige onaanzienlijke steden leefden en nog de afgoden aanbaden. De H. Adelbert predikte in de omstreken van Velzen en waar thans Haarlem en Alkmaar liggen; de H. Werenfried in de omstreken, waar men thans Medemblik en Enkhuizen vindt; de H. Willebrord door geheel Holland en Utrecht en in nog andere streken. Hij trok naar Rome, waar paus Sergius hem tot eersten bisschop van Utrecht wijdde. De H. man mag met recht de Apostel der Nederlanden genoemd worden. In zijnen ijver voor het heil der zielen trok hij nog verder; hij stichtte in Luxemburg de abdij van Echternach waar hij begraven ligt.

6. De H. Wolfram, een der getrouwe medehelpers van den H. Willebrord, verkondigde het Evangelie aan Radboud, den koning der Friezen. Deze wilde zich laten doopen. Dit zou geschieden ter plaatse waar thans het dorp Hooqwood in Noord-Holland ligt. De koning was reeds gestapt in de

wijde kom, die tot doopvont zou dienen, gelijk in die dagen het gebruik was. Er in staande vroeg hij den H. Wolfram, waar zijne voorouders waren, in de hel of in den hemel. Toen de H. man antwoordde dat hij vreesde dat zij in de hel waren, antwoordde Radboud, dat hij liever met zijne voorvaderen in de hel, dan met de Christenen in den hemel begeerde te zijn, en wilde zich niet laten doopen.

7. Welke moeite en inspanningen de vrome zendelingen zich ook getroostten, bleef het Friesche volk evenwel nog voor verreweg het grootste gedeelte aan de heidensche dwalingen verslaafd. Het ging nog voort in zijne barbaarschheden en menschenoffers. De Friezen droegen den Franken een bitteren haat toe, en die booze hartstocht deed hun de onwaardeerbare gave der waarheid versmaden. De verkondigers van het Evangelie hadden dan ook te midden dier onbeschaafde stammen met de grootste gevaren te kampen. Dit bewijst het droevige uiteinde van den H. Bonifacius. Deze, evenals zoo vele andere vrome priesters van zijnen tijd, uit Engeland gekomen, om aan de Friezen het Evangelie te verkondigen, was een man, blakende van godsdienstijver, vroom, geleerd en bereid zijn leven voor den Zaligmaker op te offeren. Hij werd bisschop van Utrecht; hij reisde naar Rome tot den H. Vader, om door dezen bevestigd en gesterkt te worden in zijne zware taak: de bekeering der Friezen en van andere Duitsche volksstammen. Hij stichtte het aartsbisdom van Mentz in Duitschland. Eindelijk stierf hij als martelaar. Eene bende woeste Friezen viel den 5 Mei 755 den H. Bonifacius en diens medgezellen, priesters en Christenen, aan en vermoordde hen allen. Dit geschiedde in de omstreken van de stad Dokkum in Friesland. De plaats zelven wordt thans nog Mormerwoude, dat beteekent *Moordenaarswoude*, genoemd.

8. Het zuidelijke gedeelte van ons vaderland, en wel voornamelijk Limburg, was grootendeels bekeerd. De stad Maastricht was zelfs een bisschopszetel, totdat de H. Lambertus dien zetel overbracht naar Luik. Trouwens Limburg en

Noord-Brabant behoorden geheel en al tot het rijk der Franken, Utrecht en de streken van Zuid-Holland en Gelderland waren voor een gedeelte tot den christelijken godsdienst bekeerd, maar hadden altijd nog veel te lijden van de heidensche Friezen. Deze, die het tegenwoordige Noord-Holland, het land waar thans de Zuiderzee ligt, Friesland, Groningen en Drenthe bewoonden, bleven nog hardnekkig den dienst der afgoden aankeven. Ruim eene eeuw was er voorbijgegaan, sinds de eerste christen-prediking onder hen plaats greep en de H. Bonifacius vermoord werd, en nog bleven zij grootendeels verhard in hunne dwaling.

Maar er hadden middelerwijl gewichtige veranderingen plaats in het Frankische rijk. Het oude koningshuis, dat afstamde van den eersten christenkoning der Franken, Clovis geraakte van den troon. Een ander aanzienlijk geslacht, de afstammelingen van Pepijn, werden op den koningstroon geplaatst. Dit geslacht van Pepijn was allerwaarschijnlijkst afkomstig uit Brabant, en tot de streken waar zij het meest hun verblijf hielden behoorden dat gedeelte van ons vaderland, dat thans een deel uitmaakt van de provincie Limburg en niet ver van de steden Luik, Maastricht en Aken ligt.

De beroemdste vorst uit het geslacht van Pepijn was keizer Karel de Groote.

V.

KAREL DE GROOTE.

1. De afstammelingen van den frankischen koning Clovis hadden, door luiheid en weelde verleid, het rijksgedebied verwaarloosd. Gelijk wij zoo even verhaald hebben, werd daarom over de Franken een ander geslacht op den troon verheven: het geslacht van Pepijn. Dit werd ook het *Karolingische huis* genoemd naar twee groote vorsten uit dat geslacht, beide Karel geheeten. De beroemdste van allen was Karel, die naderhand de Groote is genoemd. Hij werd omstreeks de

helft der achtste eeuw in de omstreken van de stad Luik geboren. Zijne geliefkoosde verblijfplaats was te Aken, in de onmiddellijke nabijheid van het zuidelijkste gedeelte van ons vaderland; ook hield hij zich veel op te Nijmegen. De taal, welke hij sprak, was dezelfde als die, welke in die dagen in het grootste gedeelte van ons vaderland werd gesproken. Karel de Groote was dus in vele opzichten een Nederlander.

2. Karel bezat het uitgestrektste rijk, dat er na den ondergang van het Romeinsche rijk in Europa geweest is. Geheel Frankrijk, België, de Nederlanden, geheel Duitschland, tot aan de rivier de Oder, Zwitserland en het noorden van Italië gehoorzaamden aan zijne bevelen. Dit alles behoorde, hetzij van oudsher, hetzij door overwinningen van Karel, tot het rijk der Franken. Karel had gedurende geheel zijn leven onophoudelijk te strijden. In het zuiden van Europa hadden de aanhangers van den valschen profeet Mohammed geheel Spanje veroverd en ook Frankrijk wilden zij aan zich onderwerpen; maar Karel trok tegen hen te velde en versloeg hen. Aan de oostelijke grenzen zijns rijks moest hij strijden tegen een woest, heidensch volk, Slaven genoemd dat het tegenwoordige Oostenrijk bewoonde. In het noorden eindelijk had hij voortdurende oorlogen tegen de Saksers en de Friezen te voeren. Eerstgenoemden bewoonden het deel van Duitschland, tusschen de Eems, de Wezer en nog verder tusschen de Elbe. Waar de Friezen woonden is u bekend.

3. Deze beide volken bleven, ondanks de ijverige pogingen der christen-zendingen, nog hunne heidensche goden vereeren en een diepen afkeer koesteren van den godsdienst van onzen Zaligmaker. Zij overvielen de christelijke gemeente aan de grenzen des Frankischen rijks, verbrandden de kerken en vermoordden de geestelijken. Telkens deden zij invallen in het gebied der Franken. Karel besloot hen door de wapenen tot onderwerping te brengen; maar dit ging niet gemakkelijk. Herhaaldelijk trokken de dappere Frankische heerscharen te velde tegen de Friezen en de Saksers.

Deze werden iederen keer overwonnen; maar zoodra was niet het leger der Franken teruggetrokken of de Saksers en Friezen stonden weder op en begonnen opnieuw den oorlog. Eindelijk werden zij echter zóó door Karel ten onder gebracht, dat zij zich voor goed onderwierpen en den christelijken godsdienst aannamen.

4. Het was Karel niet genoeg, die woeste, krijgszuchtige volken ten langen laatste onderworpen te hebben; hij wilde hen ook beschaven. Want daarom vooral is Karel de groote zoo veel bewondering en eerbied waardig, wijl hij niet slechts een groot vorst en dapper veldheer, maar ook een weldoener zijns volks was en vóór alles de uitbreiding van het rijk Gods onder de menschen beoogde. Hij zond niet alleen zijne landvoogden en rechters, die *hertogen* en *graven* genoemd werden, om de onderworpenen volken te bestieren, maar hij zond ook vrome bisschoppen en priesters, om hun den waren godsdienst te verkondigen: hij deed dit in overeenstemming en samenwerking met den Paus van Rome. Te Utrecht was reeds een bisdom. Karel richtte ook andere bisdommen op in het land der Saksers en der Friezen. Wij behoeven alleen van die van Munster en Osnabrug te spreken; want een klein gedeelte van ons vaderland, met name een deel van Groningen en een deel van Overijsel werden gebracht onder die beide bisdommen. Het kerkelijk rechtsgebied van den bisschop van Utrecht, strekte zich uit over het tegenwoordige Holland, Utrecht, Friesland en Gelderland. Het zuidelijkste gedeelte onzes vaderlands, de beide provinciën Noord-Brabant en Limburg, hoorden tot het bisdom van Luik. Karel ondersteunde in al die bisdommen de bisschoppen en priesters in alles wat tot stichting en onderwijzing der volken kon dienen. Hij liet kerken en kloosters bouwen; hij richtte scholen op; hij hielp zendelingen uitzenden, die de verspreide heidenen opzochten, om hen te bekeeren. Hij betoonde zich een waar christen-koning.

5. Ook in het zuiden van zijn uitgebreid rijk betoonde Karel zich als een beschermheer der Kerk. Een Germaansch

volk, de Longobarden geheeten, had, ongeveer vijf eeuwen na de geboorte van Christus, in Italië een rijk gesticht, dat het Lombardische rijk genoemd werd. Nu was de Paus te Rome allengs een schier onafhankelijk vorst geworden; maar de Lombardische koningen wilden Rome en den Paus aan zich onderwerpen. De Paus evenwel, die door dezen onrechtvaardigen aanval der Lombardische koningen bedreigd werd, zocht hulp bij de koningen der Franken, en niet het minst bij Karel, toen deze koning geworden was. Karel beoorloogde meer dan eens de Longobarden, onderwierp hen eindelijk en liet zich door hen koning kroonen, zoodat ook geheel het noorden van Italië aan hem onderdanig werd.

6. Nu was sinds hetzelfde tijdstip, waarop de Zaligmaker geboren werd, de hoogste wereldlijke macht op de aarde die der Romeinsche keizers. Nadat de Romeinsche heerschappij door de Germaansche volken vernietigd was, bleef het Romeinsche rijk in naam voortbestaan in die landen, welke thans tot Turkije behooren; maar inderdaad was het Romeinsche rijk in geheel westelijk Europa vernietigd. De Paus besloot toen om Karel, die de machtigste christen-vorst was, die ooit bestaan had; die de Mohammedanen in het zuiden van Europa en de heidensche Saksers en Friezen in het noorden had overwonnen; die den Heiligen Stoel beschermd had tegen onrechtvaardige aanvallen, tot keizer te verheffen.

Dit geschiedde in Kerstnacht van het jaar 800. In dien nacht plaatste de Paus van Rome de keizerskroon op het hoofd van Karel den Groote. De nieuw verkoren keizer bevestigde den Paus in zijn tijdelijk gezag over de stad Rome en schonk hem het gebied over eene uitgebreide streek van Italië, die later de Kerkelijke Staat is genoemd.

7. Keizer Karel bleef evenwel in zijne zeden en gewoonten geheel en al een man van Duitschen stempel. Hij was en bleef eenvoudig. Zijne geliefkoosde woonplaats bleef Aken en de zuidelijkste streek van ons vaderland. Van uit die stad Aken regeerde hij zijn machtig rijk. Hij gaf wijze wetten: hij bevorderde de verspreiding der christelijke leer; hij

stichtte steden; hij beschermde kunsten en wetenschappen en regeerde met verstand en vroom beleid de volken, die door God aan zijne zorgen waren toevertrouwd. Hij bouwde zich te Nijmegen een paleis met kapel, later het Valkhof genaamd. Hij stierf in het jaar 814 en werd te Aken begraven.

8. Zijne opvolgers geleken hem op verre na niet in dapperheid en wijsheid. Zijn eenige zoon Lodewijk was een goedhartig en vroom vorst; maar hij was niet in staat zulk een groot rijk zóó te bestieren als keizer Karel dit gedaan had. Lodewijk (wien de bijnaam van *de Godvruchtige* werd gegeven) verdeelde het al te uitgestrekte rijk tusschen zijne drie zonen. De oudste kreeg dat gedeelte, waartoe het zuiden van ons vaderland behoorde; de jongste dat gedeelte, wat boven den Rijn ligt en waartoe bijgevolg het land der Friezen moet gerekend worden. Het grootste gedeelte van het tegenwoordige Frankrijk werd het deel van den tweeden der zonen van keizer Lodewijk. De oudste, tot wiens deel de zuidelijke provinciën van ons vaderland, België en het oostelijke gedeelte van Frankrijk behoorden, welk deel Lotharingen genoemd werd, bekwam ook Italië en den titel van keizer.

9. Maar de opvolgers van deze drie kleinzonen van Karel den Groote waren vorsten van niet groote geestkracht. Bovendien hadden zij met groote moeielijkheden te kampen. In het noorden namelijk van Europa, in het tegenwoordige Noorwegen en Denemarken, woonden volksstammen, die nog ruwe, woeste heidenen waren: zij werden Noormannen geheeten. Die Noormannen, een der dapperste volken die ooit bestaan hebben, waren zeer stoutmoedige zeelieden. Op kleine scheepjes, niet grooter dan onze visscherschuiten, waagden zij de gevaarlijkste tochten op den oceaen. Zij overvielen de kusten van andere landen, voeren de rivieren op en plunderden, roofden en moorden. Niets was voor hen veilig. Hun grootste genot was de oorlog, hun middel van bestaan was roof, en zij dachten dat zij hunnen heidenschen hemel (die geen hemel was) verdienden door

dapperheid in het gevecht. Ons vaderland had zeer veel van hen te lijden. Zij voeren de rivieren op. Wijk bij Duurstede, dat in die dage eene rijke koopstad was, werd door hen verbrand. Alom vernielden zij de kerken en vermoordden zij de priesters. Zoo vermoordden zij te Noordwijk den heiligen Jeroen, een vroom en deugdzaam priester. In de omstreken van Alkmaar vestigde zich een hunner opperhoofden; anderen deden dit weder op andere plaatsen. Dit deden zij langs de kusten van België en van Frankrijk; ja, zij drougen plunderende en roovende door tot in de Middellandsche zee. Het schijnt dat ook vele Friezen onder die veroverende Noormannen behoord hebben, want een groot deel van de Friezen beminde nog boven alles avonturen, en de Germaansche volkstammen, die aan de Noordzee woonden, waren met elkander zeer nauw verbonden.

VI.

HET LEENSTELSEL.

1. Zoolang Karel de Groote leefde had hij zijn uitgebreid rijk met beleid en kracht weten te regeeren en te beschermen; maar dit was het geval niet met zijne opvolgers. Noch zijn zoon Lodewijk, noch diens opvolgers konden alle landen, die onder hun gebied stonden, verdedigen tegen de talrijke aanvallers. Hieronder behoorden, gelijk wij gezegd hebben, in de voornaamste plaats de Noormannen. In onzen tijd stelt een koning zijne gouverneurs aan over de verschillende gewesten, om die te bestieren; zendt hij generaals aan het hoofd van zijn legers, om die tegen den vijand te verdedigen, en stelt hij rechtbanken aan, die recht uitspreken. Dit was niet het geval in die tijden, waarover wij thans spreken. De toestanden waren geheel anders, en onder de opvolgers van den grooten keizer Karel ontstond allengs een regeeringstelsel, dat bijna zeven eeuwen heeft geduurd en het *leenstelsel* wordt genoemd.

2. De keizers en koningen, die Karel den Groote opvolgden in zijne heerschappij, konden natuurlijk niet alles zelven bestieren, niet alle plaatsen huns rijks verdedigen of overal recht spreken. Zij stelden derhalve ambtenaren aan. Dit had keizer Karel de Groote ook wel gedaan; maar er was groot onderscheid tusschen de ambtenaren en veldoversten, die hij aanstelde, en die door zijne opvolgers werden aangesteld. Dit was hierin gelegen, dat de laatstgenoemden zich in vele opzichten bijna geheel en al onafhankelijk gedroegen en de waardigheden erfelijk in hunne familiën wisten te maken.

De keizers en koningen, opvolgers van Karel den Groote, benoemden dan over uitgestrekte landstreken, als bestierders en vooral om bevel over de legers te voeren, *hertogen*. Het land werd verdeeld in verschillende onderdeelen, die men *gouwen* noemde. Over deze gouwen werd een ambtenaar aangesteld, wiens voornaamste taak het was, recht te spreken: die ambtenaren noemde men *graven*. Gewoonlijk werden tot hertogen en graven van een land mannen benoemd, welke in dat land zelve grooten invloed en uitgebreide bezittingen hadden. Karel de Groote hield die ambtenaren in groote afhankelijkheid van zijn gezag; maar dit vermochten zijne opvolgers niet. Die ambtenaren (hertogen en graven) begonnen al zeer spoedig, naar gelang de keizers en koningen hunne macht zagen verminderen, hunne eigene macht te vergrooten. Zij wisten gedaan te krijgen dat hunne zonen hen in hunne macht zouden opvolgen, of die zonen zelven stelden zich in het bezit dier macht, zonder dat de keizers of koningen dit konden beletten. Zodoende werden de waardigheden van hertogen en graven allengs erfelijk in een geslacht.

In die tijden, waarvan wij thans spreken, was het geld uiterst schaarsch. Het was ook geene gewoonte, ambtenaren des vorsten met geld te betalen; evenmin deden die ambtenaren het hunne onderhoorigen. Nu werd de grond voor verreweg het grootste gedeelte beschouwd als de eigendom van den vorst, hetzij keizer of koning. Ge-

schiedde het nu dat de keizer een ambtenaar, als graaf bij voorbeeld, naar eene streek zond, dan trok deze, voor zijn onderhoud, en dat zijner onderhoorige ambtenaren of krijgsknechten, een opbrengst van den grond. Allengs werd het eene gewoonte dat de vorst geheele landstreken afstond aan dezen of genen hertog of graaf tegen bepaalde voorwaarden. Die voorwaarden kwamen gewoonlijk hierop neder, dat de graaf het land, waarover hij gesteld was, moest bestieren, verdedigen en het recht handhaven. Hiervoor werd het gezag over en het bezit van die landstreek aan hem overgelaten. Hij mocht die overdoen aan zijne opvolgers; maar hij moest aan den vorst eenen eed afleggen van trouw; hij moest, wanneer zijn vorst in oorlog geraakte, hem bijstaan in eigen persoon en gevolgd door zijne onderhoorigen; hij moest eindelijk zekere schatting betalen of zeker bewijs van hulde opdragen aan den vorst. Daarvoor stelde deze hem in het erfelijk bezit van meer of minder uitgestrekte landstreken. Den vorst noemde men *leenheer*; den hertog of graaf, die op deze voorwaarden in het bezit van eene landstreek gesteld werd, noemde men *leenman* of *vassaal*.

3. Die leenmannen echter hadden op hunne beurt weder hunne onderhoorigen, die onder hen het land bestierden of met hen aan het hoofd der gemeene lieden ten strijde togen. Aan deze stonden nu die leenmannen, hertogen of graven of hoe zij heetten, op hunne beurt weder landerijen af. Ook deze landerijen werden op voorwaarde van eed van trouw, van zekere dienstbetooningen en van hulde erfelijk afgestaan. Men noemde dit *achterleenen*. Wij zullen u dit door een voorbeeld ophelderen. De keizer van het Duitsche rijk was leenheer van al het land, dat thans ons vaderland uitmaakt; maar de keizer had dat gedeelte, hetwelk thans Holland heet, in leen gegeven aan den graaf van Holland. Dus Holland was een *leen*. De graaf van Holland had de omstreken van Haarlem weder in leen gegeven aan de heeren van Brederode; Gorkum met zijne omstreken aan de heeren van Arkel; Velzen aan de heeren van Velzen. Dus Brederode,

Arkel en Velzen waren *achterleenen*. Dergelijke heeren, als die van Arkel enz., werden soms ook wel vrijheeren, baronnen genaamd.

Al deze personen, die de regeerders des lands waren, noemde men te zamen genomen den *adel*.

4. In lateren tijd, ongeveer in de elfde en twaalfde eeuw, kwam de gewoonte in zwang, dat mannen van adellijke geboorte, die zich bijzonder verdienstelijk maakten in den oorlog, met zekere plechtigheden tot *ridders* geslagen werden. Ook werden er toen vereenigingen van mannen, allen ridders, gevormd met zeker doel, bij voorbeeld om het heilige graf van den Zaligmaker te verdedigen, of de Mohammedanen te bestrijden. Deze vereenigingen noemde men *ridderorden*.

5. In de tijden der opvolgers van Karel den Groote en later nog, berusten nagenoeg alle wetenschap en beschaving bij de geestelijkheid. Die geestelijkheid en vooral hare hoofden, de bisschoppen, verwierven allengs groote macht en aanzien. Zij hadden gewoonlijk hunnen zetel gevestigd in de voornaamste steden, en de inwoners dier steden gevoelden zich onder hunne bescherming veiliger dan elders. Het gebeurde vaak dat die bisschoppen mannen waren van aanzienlijken huize en bezitters van uitgestrekte goederen. Hunne bloedverwanten nu schonken dikwijls aan de bisschoppen uitgebreide bezittingen, bosschen, landhoeven enz. Die bisschoppen gaven hunne eigene goederen aan hunne kerken, zooals zij zich uitdrukten: dat is, dat die goederen voortdurend beheerd zouden worden door den persoon, die op den bisschopszetel gevestigd was. Keizers, graven, bijzondere personen vermeerderden die bezittingen door hunne mildheid. Zoo geraakten de bisschoppen allengs in het bezit van zeer groote goederen. Nu gold in die eeuwen het recht, dat de bezitters van den grond te gelijk het gezag over de bewoners uitoefenden, en zoo werden de bisschoppen tijdelijke vorsten, evenzeer als de hertogen en graven.

6. Maar de bisschoppen bezaten ook een groot gedeelte van de goederen hunner kerken als *leenen* van de keizers en konin-

gen. Als dusdanig, namelijk als tijdelijke vorsten, bij voorbeeld van het bisdom Utrecht, moesten zij den eed van trouw en hulde doen aan hunnen leenheer, den keizer; zij moesten dit niet doen als geestelijken. Want⁴ geen koning of keizer ter wereld heeft het recht, zich heerschappij over de geestelijke macht der Kerk aan te matigen; maar als bezitters van tijdelijke goederen waren de bisschoppen vaak leenmannen des keizers. Ook zij gaven, evenals de graven, op hunne beurt, goederen in achterleen aan anderen. Zoo was, bij voorbeeld, de burgtvoogd van Koevorden, zoo was de heer van Zuylen een leenman van den bisschop van Utrecht.

7. Evenals de bisschoppen in het bezit van uitgestrekte heerschappijen kwamen, zoo kwamen kloosters en abdijen in het bezit van belangrijke goederen, niet minder dan aanzienlijke baronijen. De abdijen en kloosters kwamen in dat bezit door arbeid en noeste vlijt. Honderden bunders woeste gronden werden door hen ontgonnen en vruchtbaar gemaakt. Vrije eigenaars van hoeven, te zwak om zich zelven te verdedigen tegen het geweld van machtigen, plaatsten zich onder bescherming dier kloosters en namen hunne bezittingen als leenen uit de handen der abten. Vrome lieden schonken land en goed: zoo werden de kloosters en abdijen aanzienlijke grondbezitters. Veel hadden zij in bezit als achterleenen, en als dusdanig deden de kloostervogden, voor die goederen weder hunnen eed en hulde aan eenen leenheer; bij voorbeeld aan den hertog van Brabant of aan den graaf van Holland.

8. De groote menigte des volks leefde, van de negende tot de twaalfde eeuw, in den staat van *lijfeigenschap*, dat is: zij was geen meester over haar eigen doen en laten, maar afhankelijk van den adel. Zij, die den grond bebouwden of de weinige nijverheid, die er bestond, dreven, moesten dit voor een gedeelte doen ten voordeele van hunnen heer. Een gedeelte slechts van de opbrengst van hunnen arbeid mochtan zij als het hunne beschouwen; de grond behoorde hun niet toe. Een lijfeigene mocht niet eens den grond, dien hij

bewoonde, verlaten en eene andere woonplaats kiezen, zonder goedkeuring zijns meesters. Deze toestand was het gevolg van de verovering van het Romeinsche rijk door de Germaansche volken. De overwinnaars, van welke de adel afstamde, hadden de overwonnelingen onder het juk gebracht en tot lijfeigenen gemaakt, die voor hen den grond moesten bearbeiten en handwerken uitoefenen, maar daartegenover ook weer het voorrecht der bescherming tegen vreemde verdrukking genoten.

9. De lijfeigenschap drukte niettemin hard op de groote menigte des volks. Maar de Kerk, die de beschaveresse der ruwe overwinnaars en de beschermster der bedrukten was, verzachtte dat lot. De kerken en abdijen waren de toevluchtsoorden voor de zwakken en onderdrukten. Ieder, die door de Kerk onder hare geestelijkheid werd aangenomen, werd een vrij man; ieder, die leenman der Kerk werd of zelfs haar lijfeigene, werd zachtzinniger behandeld en met klem beschermd. De Kerk verbood dat de heeren de huwelijken der lijfeigenen zouden scheiden, 'door echtgenooten van elkander te verwijderen; ja, zij was het, die de sterkeren en machtigen der wereld aanhoudend op de straffen wees, die God hiernaams bereid heeft voor hen, die geweld en onrecht plegen en dit niet naar hun vermogen herstellen.

10. Het leenstelsel was de maatschappelijke vorm van bijna geheel ons land gedurende de middeleeuwen. Het werd echter allengskens meer gewijzigd en zachter. Er ontstonden steden. De inwoners dier steden wisten van de graven en hertogen voorrechten te verkrijgen, privilegiën genaamd. De voornaamste dier voorrechten waren: dat de bewoners der steden hunne eigene overheden en rechters mochten kiezen; dat zij niet zonder hunne toestemming mochten beladen worden met belastingen; dat de persoonlijke veiligheid en eigendom beter gewaarborgd werden.

11. Allengs geraakten die steden tot macht en aanzien, en begonnen zij zelfs deel te nemen aan het bestuur des lands. Kleinere steden verkregen dezelfde rechten als de grootere.

De lijfeigenen, die burgers der steden konden worden, werden vrije mannen. De steden bloeiden door handel en nijverheid en boezemden ontzag in aan den machtigen adel door de geoefendheid der burgerijen in den wapenhandel. Zij regeerden zich zelve, zij verdedigden zich zelve, en zoo ontstond in den loop der eeuwen *de derde stand*, de stand der *burgerijen*.

In enkele streken van ons vaderland, te weten in Friesland en in dat gedeelte van Noord-Holland, dat wel eens West-Friesland genoemd wordt, heeft het leenstelsel nooit geheerscht. De verschillende gouwen of streken werden bestierd door de ingezetenen zelve, aan wier hoofd mannen stonden, die in Friesland Grietmannen (dat is: groote mannen) genoemd werden.

VII.

HET GRAAFSCHAP HOLLAND EN ZEELAND ONDER HET HOLLANDSCHE HUIS.

1. De voornaamste landschappen, waarin ons land gedurende den tijd van het leenstelsel verdeeld was, waren: het graafschap Holland, waarmede Zeeland was verbonden; het bisdom Utrecht; en het hertogdom Gelder; terwijl het hertogdom Brabant, waarmede dat van Limburg nauw verbonden was, voor het grootste gedeelte tot het tegenwoordige België, maar toch ook voor een deel tot Noord-Nederland behoorde.

Algemeen wordt aangenomen dat de gift van eene streek gronds langs de Noordzee-kusten, door den Frankischen koning Karel *den Eenvoudige*, als koning van Lotharingen in 922 aan zekeren Dirk of Diederik gedaan, den grond heeft gelegd tot het graafschap *Holland*. Zoowel door veroveringen op de Friezen als door aanhechting van andere heerlijkheden heeft dat graafschap allengs den omvang der tegenwoordige provinciën, Noord- en Zuid-Holland verkregen. Van de drie eerste graven: Dirk I, Dirk II en Arnoud, weet men weinig. De abdij-goederen van Egmond maakten toen het belangrijkste en verreweg meest beschaafde deel van het graafschap uit.

De graven waren beschermheeren dier abdij, en dit was het eerste begin van hun aanzien en van hunnen macht. Zij hadden veel te oorlogen met de West-Friezen, die het noord-oostelijke gedeelte van het tegenwoordige Noord-Holland bewoonden. Graaf Arnoud kwam in een gevecht tegen hen, bij het dorp Winkel, om het leven. De oorzaak dier oorlogen was, dat de graven meenden dat de West-Friezen hun onderwerping schuldig waren; terwijl deze hunne onafhankelijkheid handhaafden.

2. Den derden graaf, die den naam van Dirk voerde, kan men beschouwen als den eigenlijke stichter van het graafschap Holland. Deze bouwde in het jaar 1018 op een moerassigen grond, waar verschillende rivieren, de Lek en de Maas samenvloeden, eene stad, Dordrecht geheeten: de oudste stad van Holland. Hij deed dit om tol te heffen van alle schepen, die de rivieren zouden komen afvaren. De grond, waarop Dirk die stad bouwde, behoorde aan het bisdom van Utrecht. Deze omstandigheid en ook dat graaf Dirk op eigen gezag de kooplieden, die de rivier afvoeren, tol betalen liet, haalde hem het ongenoegen des keizers van Duitschland op den hals. Dirk moest dezen als zijnen leenheer gehoorzamen, doch de leenmannen waren weinig gewoon zich om recht te bekommeren; zij deden wat hun goeddacht, zoolang zij de sterksten waren. Dirk wist zich, ondanks zijne vijanden, in het bezit van Dordrecht te handhaven. Hertog Godevaert van Neder-Lotharingen, dat later Brabant genoemd is, werd door den keizer opgedragen, den graaf van Holland tot zijnen plicht te brengen; doch de hertog werd in een gevecht door Dirk gevangen genomen. Hij stelde hem echter in vrijheid, waarop hertog Godevaert de verzoening tusschen den keizer en graaf Dirk wist te weeg te brengen.

3. De opvolgers van Dirk III waren zijne zonen Dirk IV en Floris I. Ook deze voerden aanhoudend oorlog met de bisschoppen van Utrecht. Want, niet tot eer der graven van Holland, zochten deze nu dit, dan weder dat, hetgeen die bisschoppen toebehoorden, te overmeesteren. Aangezien nu

die bisschoppen te gelijktijd wereldlijke vorsten waren moesten zij hunne onderdanen beschermen.

De graven, die op Floris I volgden, voerden alle, op één na, de namen van Floris, Dirk of Willem. Wij zullen ze u straks naar volgorde opgeven. Gedurende de minderjarigheid van Dirk V voerde Godevaert (bekend als Govert met den bult) van Neder-Lotharingen de voogdij over hem en stichtte de stad Delft.

4. Op het einde der elfde eeuw, in het jaar 1090, begonnen de kruistochten. Gelijk u bekend zal wezen, was het land, waar onze Heer Jezus Christus op aarde geleefd had, in de handen van ongelooovigen, volgelingen van den valschen profeet Mohammed, gevallen. Nu was het een vrome gewoonte van velen; het Heilige Graf des Zaligmakers als pelgrims te gaan bezoeken en daar te gaan bidden. Maar de Mohammedanen mishandelden de Christenen, die derwaarts gingen, vreeselijk. Dit wekte de verontwaardiging hunner geloofsgeenooten in Europa op. Koningen, hertogen, graven en edellieden, duizenden en duizenden ontzagen moeite noch gevaren om het Heilige Graf te verlossen uit de macht der ongelooovigen. Zoo ontstonden die verbazende krijgstochten der westersche volken naar het Heilige Land, die wij *kruistochten* noemen, omdat zij, die daaraan deelnamen, tot teeken een kruis op hunne kleederen droegen.

De Christenen van het westelijke Europa werden het eerst tot het ondernemen der kruistochten ontvlamd door de predikatiën van eenen vromen man, Peter de Kluizenaar geheeten, afkomstig uit Amiens in Frankrijk. Deze reisde groote gedeelten van Europa door, om den Christenen den deerlijken toestand van het Heilige Land te schetsen. Duizenden en duizenden namen daarop het teeken des Kruises aan uit zijne handen en uit die van andere geestelijken. Al die duizendtallen togen gewapend naar Azië, om de Mohammedanen te bestrijden en Jeruzalem en het Heilige Graf uit de handen der ongelooovigen te verlossen. Het voornaamste hoofd van den eersten kruistocht was Godfried van Bouillon, mark-

graaf van Antwerpen: een Zuid-Nederlander of Belg. Onder zijn beleid namen de kruisvaarders Jeruzalem in (1091) en stichtten een christenrijk in Palestina.

5. De kruistochten duurden ongeveer twee eeuwen. Bijna ieder jaar togen gewapende mannen naar het Heilige Land; maar tot zeven keeren toe beproefden groote en machtige legers, de Mohammedanen uit Palestina te verdrijven. Eindelijk waren de Christenen, na een bijna tweehonderdjarigen strijd, genoodzaakt Jeruzalem en alle volkplantingen der Christenen in Azië geheel en al in de macht der ongeloo-vigen te laten. De Christenen hadden evenwel te weeg ge-bracht dat de volgelingen van den valschen profeet Moham-med Europa voor langen tijd met rust lieten.

De graven en edelen van Holland, vrome en dappere mannen, namen een werkzaam deel aan de kruistochten. Floris III toog derwaarts, maar stierf eer hij nog het heilige land bereikte (1190). Graaf Willem I was tegenwoordig bij de verovering van Damiate, eene stad in Egypte, die in 1219 door de kruisvaarders werd ingenomen. De Hollanders en Zeeuwen, toen reeds bekwame zeevaarders, behaalden bij die verovering grooten roem.

6. Willem I was een broeder van graaf Dirk VII. Deze had eene dochter, Ada, achtergelaten. Ada had haren vader moeten opvolgen; maar algemeen was de hollandsche adel van meening, dat het graafschap Holland een *zwaardleen* was, waartoe alleen mannen gerechtigd waren, en geen *swil-leleen*, waarin ook vrouwen konden opvolgen. Willem I wist zich in het bezit van het graafschap te handhaven tegenover zijne nicht, gravin Ada.

7. De graven van Holland waren allengs toegenomen in macht en aanzien, zoo zelfs dat Willem II, kleinzoon van graaf Willem I, door den invloed van paus Innocentius IV (1247) tot roomsch koning werd verheven. Deze waardigheid was zooveel als bestierder en vorst van geheel het mach-tige duitsche rijk. Was die vorst eenmaal door den paus ge-kroond, dan was hij duitsch keizer. Nu hadden, sinds meer

dan eene eeuw, verschillende duitsche keizers beproefd, den paus van Rome van zich afhankelijk te maken en hem vervolgd en beoorloogd. De paus echter had alléén het recht den duitschen keizer te kroonen; hij mocht dien ook, om groote misdaden, vervallen verklaren van den keizerstroon. Dit deed paus Innocentius IV den duitschen keizer Frederik II, een groot vervolger der kerk. Willem II werd hierop door hen, die het met de Kerk en den paus wel meenden, tot opvolger van Frederik II verkozen: zoo groot in aanzien was toen reeds het hollandsche gravenhuis! Ongelukigerwijze leefde Willem II niet lang. Hij beoorloogde in den winter (1256) de Westfriezen. Bij die gelegenheid verloor hij het leven in het ijs nabij Hoogwoude, een dorp in Noordholland. De Westfriezen vonden het lijk en begroeven het op eene onbekende plaats. Later kwam graaf Floris V, zoon van Willem, de Westfriezen beoorloogen. Toen hij hen onderworpen had, vorderde hij het lijk zijns vaders. Een oude Westfries wist de plaats waar Willem II lag begraven, en zoo vond Floris het overschot zijns vaders, dat hij in de abdij te Middelburg liet ter aarde bestellen.

Deze graaf Willem II bouwde in een boschrijk oord van Zuidholland een slot. Om dat slot vestigde zich allengs bewoners. De graaf en zijne opvolgers hielden daar vaak hun verblijf, en zoo ontstond rondom het hof van graaf Willem de plaats, die thans het schoone 's Gravenhage is!

8. Ook andere steden waren allengs in het graafschap Holland en Zeeland opgekomen en tot bloei gestegen. Dordrecht, Delft, Haarlem, Alkmaar, Middelburg, Zierikzee en meer andere plaatsen hadden reeds vroeger belangrijke voorrechten ontvangen of ontvingen die van graaf Willem II en diens zoon en opvolger Floris V. Die steden kregen van hunne vorsten het recht om door hunne eigene schepenen recht te laten spreken; zij verkregen belangrijke voordeelen voor hunnen handel en hunne markten. De inwoners, die men *poorters* noemde, omringden hunne steden met muren, oefenden zich in den wapenhandel en leerden hunne eigene

stad beschermen en verdedigen. De burgerijen dier steden hadden menigmaal geschillen met de edelen en werden dan door graaf Willem en graaf Floris V begunstigd. Deze laatste was zoo in aanzien bij de burgerijen, dat men hem „der keerlen god” noemde. Dit wekte grooten wrok der edelen tegen Floris op. Nu geschiedde het dat de graaf in onmin was met den koning van Engeland. Eenige edelen spanden verradelijk met dien vreemden vorst samen, om hunnen eigen wettigen leenheer gevangen te nemen en naar Engeland te voeren. Gerard van Velsen, Herman van Woerden en Gijsbrecht van Amstel waren de voornaamste dier edelen. Zij overvielen den graaf op een valkenjacht, na eenen maaltijd, waaraan zij zelven met hem aangezeten hadden. Zij voerden hem gevangelijk naar het slot te Muiden, waar men nog de gevangenkamer van graaf Floris V kan zien. Zij wilden hem van hier naar Engeland voeren.

Zoodra evenwel de Westfriezen, de mannen van Waterland en van het Gooy vernomen hadden hoe meeneedige edelen hunnen beminden graaf gevangen hielden, snelden die mannen gewapend toe, om hunnen heer te verlossen. De edelen begrepen dat zij het slot niet lang tegen de verontwaardigde burgers zouden kunnen verdedigen. Zij wilden nu den graaf naar Braband voeren, doch op hunnen tocht door de burgers achtervolgd, vermoordden zij den edelen Floris, hunnen wettigen heer, wien zij trouw gezworen hadden (1296). De moordenaars werden later door de verbitterde burgers vervolgd en zwaar gestraft. Hunne kasteelen werden onder den voet gehaald en hunne geslachten gingen te niet.

Onder de moordenaars van Floris V was ook Gijsbrecht van Amstel. Hij was heer van eene moerassige strook lands, waar de Amstel in het IJ uitloopt. Hier ontstond eerst een klein dorp onder bescherming der heeren van Amstel, dit werd langzamerhand eene stad, die in 1300 stadsrechten ontving en thans Amsterdam is.

9. Floris V, de edele en dappere graaf, de beschermer der

steden en burgers, kwam zoo noodlottig aan zijn einde. Hij werd opgevolgd door zijnen jongen zoon Jan I. Deze stierf drie jaar n later. Zijn naaste erfgenaam was de graaf van Henegouwen, Jan van Avesnes, de zoon van eene zuster van graaf Willem II. Met Jan I stierf, in 1299, het graven-geslacht in het hollandsche huis uit.

10. Graven van Holland zijn geweest: Dirk I, Dirk II, Arnoud, Dirk III, Dirk IV, Floris I, Dirk V, Floris II, Dirk VI, Floris III, Dirk VII, gravin Ada, Willem I, Floris IV, Willem II, Floris V en Jan I (922—1299).

VIII.

HET HENEGOUWSCHE EN BEYERSCHE HUIS.

1. In vroegere eeuwen hadden de volken eene zeer groote achting voor het recht van erfopvolging. Zij zouden gerekend hebben dat zij eene groote zonde begingen, indien zij den wettigen erfgenaam van hunnen overledenen vorst niet op zijne beurt als hunnen vorst erkenden. Nu heerschte er dikwijls zeer veel verschil over de vraag wie tot de erfopvolging gerechtigd was. In sommige vorstendommen mochten vrouwen de regeering aanvaarden, bij voorbeeld in Vlaanderen, in Brabant; in andere weder niet; in andere weder bleef de zaak onbeslist. Dit was het geval met Holland en Zeeland. De een beweerde dat alléén een man regeerend graaf kon wezen, dat Holland een *zwaardleen* was, gelijk men dit noemde; de andere beweerde dat ook eene vrouw de regeering kon voeren, wjl Holland een *spilleleen* was. Dit gaf aanleiding tot groote twisten en hevige burgeroorlogen, gelijk wij zullen zien.

2. Jan II, ook wel naar zijne geboorteplaats Jan van Avesnes geheeten, was de naaste mannelijke bloedverwant van den overledenen graaf Jan I. Hij wist zich in het bezit van het graafschap Holland en Zeeland te stellen; maar dit geschiedde niet zonder vele moeilijkheden. De graven van Vlaanderen meenden recht te hebben op een groot gedeelte

van Zeeland en wilden dit met de wapenen veroveren. Zij drongen zelfs door tot in Holland in de nabijheid van Haarlem; doch hier werden zij overwonnen (1303). Slechts weinigen keerden naar hun land terug. Jan II kon zoodoende in het rustig bezit van het graafschap Holland en Zeeland blijven en dit aan zijn zoon Willem III laten erven.

3. Deze Willem III werd de *goede* bijgenaamd. Hij was een zeer goed en welmeenend vorst, die het welzijn zijner onderdanen beoogde. Hij oefende gerechtigheid uit en bemigde den vrede. Hij werd dan ook algemeen door zijn volk geëerd en geacht. Hij zelf genoot in zijn land en daar buiten groote eer en aanzien, en zijn volk leefde gelukkig. De handel en nijverheid bloeiden in Holland en Zeeland: Dordrecht was eene belangrijke koopstad, die grooten handel op Duitschland dreef. Ook steden van andere gewesten, als Tiel, Deventer, Harderwijk, bloeiden door den handel. De gerechtigheid, die de goede graaf uitoefende, de vrijheden, die hij aan de burgerijen schonk, waren oorzaak van dien grooten bloei: want gerechtigheid loont alreeds zich zelve. De burgerij der steden, overtuigd dat hun vorst voor 's lands welzijn waakte, waren nijver en arbeidzaam en verwierven zich daardoor groote rijkdommen. De steden verkregen vele rechten van den goeden graaf: waaronder een van de voornaamste was, dat de burgers hunne eigene overheden mochten kiezen, voor hunne eigene rechters te recht staan, zich zelve door schutterijen mochten verdedigen, zich te zamen mochten vereenigen tot *gilden*.

4. Die gilden oefenden een grooten invloed uit op den bloei en de welvaart der steden. *Gilden*, zoo noemde men de vereeniging van lieden, die hetzelfde ambacht dreven, en hunne eigene belangen verzorgden. Zij werden bestuurd door *de-kens* en *overmannen*, die zij uit hun eigen midden kozen. Zij zonden in de meesten steden hunne bestuurders in de stadsregeering, om dáár hunne belangen voor te staan. Ieder gild had zijn eigen vaandel: meestal in de hoofdkerk zijne eigene kapel en stelde zich onder de bescherming van eenen heil-

lige als patroon. Zoo heette het schildersgild dikwijls het St. Lucasgild, omdat de H. Lucas de patroon der schilders was.

5. Na den dood van Willem III volgde diens zoon Willem IV hem op. Deze was oorlogszuchtiger en sneuvelde (1345) bij Stavoren in een gevecht tegen de Friezen, die hij wilde onderwerpen. Hij liet geene kinderen na. Zijne naaste erfgename was zijne zuster Margareta. Deze was gehuwd met Lodewijk van Beyeren, die duitsch keizer was. Eigenlijk kon, naar de meening van velen, geene vrouw regeerend gravin van Holland zijn; doch haar man, die als keizer ook in Holland groote rechten bezat, bevestigde haar in het bezit van de erfenis haars broeders. Daar Margareta zelve het bestuur moeielijk kon waarnemen over Holland en Zeeland, liet zij dit over aan haren zoon Willem, op voorwaarde dat hij haar jaarlijks de som van 10,000 schilden (toen eene zeer groote som) zou uitkeeren. Het bleek alras dat Willem die som niet kon of wilde betalen, of dat de hollandsche onderzaten, die dat geld moesten opbrengen, er weinig geneigdheid toe betoonden. Willem kwam de voorwaarden niet na, en dit gaf aanleiding tot de ergerlijkste oneenigheden tusschen moeder en zoon.

6. Margareta, die weduwe geworden was, wilde de heerschappij over Holland en Zeeland weder aanvaarden: haar zoon wilde deze niet afstaan. Ieder van hen werd bijgestaan door steden of door adellijke personen. Hierop ontvlamde een vreeselijke, onnatuurlijke oorlog, tusschen burgers van hetzelfde land, tusschen moeder en zoon. Volgens de gewoonte dier tijden, nam iedere partij eene eigene kleur en een bijzonderen naam aan: de aanhangers van Margareta kozen de roode kleur en noemden zich *Hoekschen*. De aanhangers van Willem kozen de grijze kleur en noemden zich *Kabeljauwschen*. De oorzaak dier namen vindt men in de volgende omstandigheden: even als de kabeljauw de kleine vischjes verslindt, zoo beweerden de aanhangers van Willem, zouden zij hunne vijanden vernietigen. De andere partij noemde zich *hoekschen*, omdat de kabeljauw met een hoek gevan-

gen wordt. Na hevige gevechten tusschen beide partijen bleef Willem overwinnaar en in het bezit van Holland en Zeeland, terwijl zijne moeder tot aan haren dood Henegouwen bleef besturen. Dit erfde Willem ook na haren dood. Hij had er echter weinig genot van, want hij werd krankzinnig, moest het beheer over alles, wat het zijne was, aan zijn broeder Albrecht overlaten, en stierf, na dertig jaren als krankzinnige opgesloten te zijn geweest! Zijn gedrag jegens zijne moeder, tegen wie hij was opgestaan, had hem geen zegen gebracht!

7. Willem IV was de eerste graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen, uit het geslacht of huis van Beyeren geweest. Dat geslacht was in Holland niet inheemsch. Het was in zeden en gewoonten meer fransch, want Henegouwen, waar het bij voorkeur zich ophield, volgde fransche taal en zeden. De graven van Holland en Henegouwen behoorden tot de machtigste heeren van hunnen tijd. Daardoor werden zij gevreesd en zocht men hunne vriendschap. Zij sloten nauwe verbintenissen met de fransche koningen en groote fransche heeren. De groote heeren van het fransche hof en ook de adel zagen gewoonlijk met minachting op de burgerijen der steden neder. Zij benijdden de opkomende macht en rijkdom van deze, en poogden die te onderdrukken. Dit gaf aanleiding tot groote onlusten en burgeroorlogen, niet alleen in ons land, maar ook in vele andere landen. De graven van Holland en Henegouwen uit het beyersche huis trokken de partij van den adel tegen de burgerijen, en van de Hoekschen tegen de Kabeljauwschen.

8. Want die noodlottige burgeroorlog bleef zelfs na den dood van Margareta en haren zoon Willem voortduren. De Hoekschen waren meest machtige en aanzienlijke edellieden, die niet konden gedoogen dat de burgerijen der steden in aanzien en macht toenamen. Tot de Kabeljauwschen behoorden meest de deftige burgerschappen der steden, die door handel en nijverheid rijk geworden waren en den adel ter zijde wilden streven. Enkele steden, zooals Gouda, trokken echter het meest

partij voor de Hoekschen. Enkele edellieden, zooals de machtige heeren van Arkel en van Egmond, trokken daarentegen partij voor de Kabeljauwschen. Omstreeks denzeliden tijd werden ook andere gewesten van ons land door burgeroorlogen geteisterd, die uit dezelfde oorzaken voortkwamen.

9. Onder Albrecht en diens zoon Willem VI bleven die burgertwisten voortduren. Het hevigst ontbrandden zij onder Jacoba van Beyeren. Deze was de eenige dochter van Willem VI; haar vader stierf, toen zij nog maar zestien jaren oud was. Zij was reeds vroeg gehuwd met een zoon van den koning van Frankrijk: deze stierf ook zeer jong. Jacoba kwam toen naar Holland, om bezit van haars vaders erfenis te nemen; de Hoekschen erkenden haar als gravin, doch de Kabeljauwschen niet. Deze beweerden dat Jan van Beyeren, broeder van Jacoba's vader, de wettige vorst was. Nu ontstond er een hevige burgeroorlog, tusschen Jacoba, aan het hoofd der Hoekschen en Jan van Beyeren, dien de Kabeljauwschen waren toegedaan. Jacoba huwde met Jan, hertog van Brabant, doch deze was een onbekwaam vorst; en Jacoba was eerezuchtig en lichtzinnig genoeg, om zich al spoedig, tot groote ergernis van alle weldenkenden, van haren man te laten scheiden; ja zelfs gedurende diens leven met een engelschen prins een ander (gewaand) huwelijk aan te gaan.

De levensloop van Jacoba van Beyeren was zeer ongelukkig. De lichtzinnigheid waarmede zij een huwelijk sloot, dat tegen de geboden van God en van de H. Kerk streed, verdient zeker eene gestrenge afkeuring, maar het is toch een aandoenlijk schouwspel eene zoo jonge vorstin, die meende haar goed recht te verdedigen, te zien vervolgen door hen, die hare natuurlijke beschermers waren, namelijk door haren oom Jan van Beyeren en haren neef, Filips van Bourgondië, die, elk op hun beurt, haar van haar erfdeel wilden ontzetten, op den bedenkelijken grond, dat in Holland de vrouwenregeering door de staatsregeling werd uitgesloten (bl. 38, 36). Waarheid blijft intusschen, dat de oorzaken der meeste rampen, waarmede de menschen bezocht worden,

hunne eigene booze hartstochten of die van anderen zijn.

10. Henegouwen, Holland en Zeeland waren jaren lang diep ongelukkig door deze burgeroorlogen. Beide partijen voerden den oorlog zeer wreed: zij schenen vergeten te hebben dat zij Christenen waren. Men verhaalt, dat toen de Hoekschen de stad en het kasteel van Schoonhoven, waar men het met de Kabeljauwschen hield, belegerden, zij den bevelhebber van het kasteel gevangen namen. Deze man, Albrecht Beyling geheeten, zou door de wreede Hoekschen veroordeeld zijn om levend begraven te worden! Hij had een uitstel van vier weken verzocht om zijn gezin te bezoeken en zijne zaken te regelen, en beloofde op zijn woord dan terug te keeren. Dit werd hem door den bevelhebber der Hoekschen toegestaan. Albrecht Beyling vertrok — en kwam, gelijk hij beloofd had, terug, en werd levend begraven. Aan de waarheid van dit bekend verhaal wordt echter met grond getwijfeld.

11. Jan van Beyeren stierf, terwijl hij nog tegen Jacoba oorlog voerde. Hij benoemde Filips; hertog van Bourgondië, een vollen neef van moeders zijde van Jacoba, tot zijnen erfgenaam. De Kabeljauwschen erkenden nu Filips als graaf.

Filips, een der machtigste vorsten van zijnen tijd, beoorloogde Jacoba. Deze was tegen hem (die nog wel den bijnaam van *de Goede* droeg) niet bestand. Zij moest vrede sluiten, op voorwaarde van het beheer harer landen aan Filips af te staan en niet zonder zijne voorkennis te huwen; want haar gemaal, Jan van Brabant, was reeds dood, en de engelsche prins, hertog van Gloucester geheeten, had haar reeds verlaten! Jacoba huwde echter in stilte met een zeeuwschen edelman, Frank van Borselen, die haar, in haar ongeluk, met goed en bloed had bijgestaan. Filips, hierover vergramd, wilde Frank van Borselen ter dood laten brengen; hij deed dit echter niet, op voorwaarde dat Jacoba hem (den hertog) als graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland zou erkennen: wat zij deed. Zij ging nu meestal op het slot van Teylingen bij Leiden of bij Goes wonen, en stierf in het jaar 1436.

12. De regeering van de graven uit het henegouwsche en beyersche huis bracht Holland en Zeeland onder vorsten, die, zoo als wij reeds opmerkten, in taal en zeden veel van den hollandschen eenvoud verschilden: doch gelukkig wisten onze vaders, ondanks alle rampen, die hen troffen, toch hunne eigene voorvaderlijke taal te bewaren: wat onze zuidelijke naburen niet zoo goed deden. Onder die graven werd ons land wreed geteisterd, niet alleen door dien rampzaligen strijd tussehen inwoners van hetzelfde land, maar ook door hevige watervloeden. De diïken waren toen op lange na niet zoo wel ingericht als thans. Onzekeren nacht, vóór den feestdag van de H. Elizabeth (18 November 1421), braken de diïken bij Dordrecht en Geertruidenberg door een hevigen storm. Twee en zeventig dorpen werden door het water overstroomd en geheel en al vernield: honderd duizend menschen verloren daarbij het leven. Al dat land werd door het water verzwoegen, en zoodoende de Bieshos gevormd. Men verhaalt dat bij dien stormd een kind in eene wieg kwam aanspoelen aan den dijk, die nu nog Kinderdijk heet. Eene kat, die in dat wiegje was gaan liggen, had door heen en weder te springen het evenwicht weten te bewaren, waardoor het wiegje niet omsloeg — God had het kind behouden.

13. Terwijl Jacoba gravin van Holland was, werd door Lourens Janszoon, Schepen te Haarlem, en die aan het door hem of door zijn voorvaders bekleede kostersambt (toenmaals een aanzienlijke post) den familienaam van Coster verschuldigd was, de boekdrukkunst uitgevonden.

14 Graven en gravinnen uit het huis van Henegouwen, 1299—1350

Jan II, Willem III, Willem IV, Margareta.

Graven en gravinnen uit het huis van Beveren, 1350—1433.

Willem V, Albrecht, Willem VI, Jacoba.

IX.

HET BISDOM VAN UTRECHT EN DE LANDEN DIE DAAR
ONDER BEHOORDEN.

1. Gedurende de middeneeuwen hadden de geestelijken over het algemeen eene zeer groote macht. Zeer vele bisschoppen en abten van kloosters, vooral in de landen, die tot het duitsche rijk behoorden, waren te gelijker tijd geestelijken en tijdelijke vorsten. Het is niet ondienstig, dat wij u een beknopt, maar duidelijk inzicht van deze zaak geven. Vooral in de tijden, die op den dood van Karel den Groote volgden, waren de geringen en zwakken zonder verdediging overgeleverd aan het geweld der machtigen en sterken. Nu oefende de geestelijkheid op het geloovige volk een grooten invloed uit, en gebruikte dien ter bescherming van de verdrukten. Deze namen dan ook hunne toevlucht tot de bisschoppen en tot de abten der kloosters. Zij maakten zich tot hunne *leenmannen*, gelijk men het noemde; dat is: zij erkenden hen voor hun hoofd, mits zij op hunne bescherming konden rekenen. Zoodoende ontvluchtten zij het geweld; want ieder, die de bezittingen der Kerk of hare dienaren aanrandde, werd in den ban gedaan en door alle geloovigen geschuwd. Zeer velen maakten zich tot leenmannen van dezen of genen bisschop. Dit was eene eerste oorzaak hunner macht.

Eene tweede was, dat de bisschoppen en kloosters zich reeds vroeg op het ontginnen van woeste landen, op het leggen van dijken, als anderzins, toeleghden. Ongelooflijk veel dorpen en verscheidene steden hebben hieraan hun eerste ontstaan te danken. Dit land werd natuurlijk de eigendom van hen, die het vruchtbaar maakten.

Eene derde en voorname oorzaak was de schenkingen der keizers. Toen na den dood van Karel den Groote zijne opvolgers hun gezag niet meer wisten te verdedigen en te handhaven, schonken zij groote gedeelten hunner landen aan graven, maar

ook aan bisschoppen. Geheele landstreken werden op die wijze onder het onmiddellijk gebied van geestelijken gebracht. Daar deze in de nabijheid waren en algemeen werden ontzien, waren zij beter in staat de armen en geringen te beschermen en hun recht te bedeele dan de keizer, die ver af was. Dat toekennen van wereldlijk rechtsgebied aan bisschoppen en abten door verschillende keizers, zoowel van het frankische als naderhand van het deutsche rijk, duurde eeuwen lang.

2. Nu bestond boven den Rijn, sinds het jaar 635, de bisschopszetel van Utrecht. Al het land, dat tegenwoordig tot ons vaderland behoort, ten noorden van de Schelde en de Maas, erkende dien bisschop als zijn geestelijk opperhoofd. Vele heilige en vrome mannen hebben dien bisschopszetel beklommen, zooals de H. Bonifacius en later de H. Gregorius, en meer anderen. Terwijl geheel het noordelijk gedeelte van ons vaderland, met uitzondering van het graafschap Holland (dat toen veel kleiner was dan later), in regeeringloosheid was, gaven de deutsche keizers aan de bisschoppen van Utrecht het gezag over die landen. Het gedeelte, dat thans de provincie Utrecht vormt, toen het *Benedensticht* geheeten, kwam het eerst onder het wereldlijk gezag der bisschoppen; in de elide eeuw ook het zoogenaamde *Bovensticht*, thans de provincie Overijsel. Ook Groningerland, Drenthe, Friesland en een gedeelte van Gelderland, dat thans de Veluwe heet en aan Holland behoorde, kwamen, althans in naam, krachtens de schenkingen der deutsche keizers, aan het bisdom van Utrecht. Die deutsche keizers, vooral Otto II, Hendrik II en Hendrik IV, hielden de bisschoppen van Utrecht in groot aanzien en namen menigmaal hun verblijf in de stad.

3. De bisschop werd gekozen door de geestelijken der vijf kapittelkerken: dat zijn de kerken waaraan kollegiën van kanunniken verbonden zijn. De kapittels vormden den bisschopsraad, zoowel in tijdelijke als geestelijke zaken. Iedere bisschop echter, zou hij wettig bestierder der Kerk zijn, moest door Z. H. den Paus bevestigd worden. Deze gaf

hem dan de mijter en staf, ten teeken dat hij de kudde van den Zaligmaker moest hoeden. De keizer bezat alleen het recht om den bisschop het tijdelijk gezag te geven. Evenwel wilden vele keizers zich het recht aanmatigen, zelve de bisschoppen te benoemen. Dit was eene onrechtvaardige aanmatiging; want zij hadden daartoe geen gezag van God ontvangen. Die aanmatiging des keizers gaf gelegenheid tot vele twisten.

4. De bisschoppen van Utrecht hadden ook dikwijls moeilijkheden met hunne eigene onderdanen. Over het algemeen waren zij zeer zachtzinnige vorsten; zij gaven aan de meeste steden uitgebreide vrijheden, zoodat deze bijna onafhankelijk werden van hunnen vorst, den bisschop. Groningen, Zwol, Kampen en Deventer werden door hunne eigene stadsraden, bijna geheel en al onafhankelijk van den bisschop, geregeerd; ook de stad Utrecht zelve. Nu geschiedde het dikwijls, dat vooral de burgerij der laatstgenoemde stad zich wat veel aanmatigde en vandaar in onmin met den bisschop kwam.

Het meest evenwel hadden de bisschoppen te kampen met de wereldlijke vorsten, hunne naburen, de graven van Holland en Gelderland. Eerstgenoemden ontnamen hun Gooiland en het land rondom Dordrecht; de laatstgenoemden de Veluwe. Wat meer is, de graven van Holland maakten zich in Utrecht zelve eene partij en wilden dikwijls, bij de keuze van eenen nieuwen bisschop, door verkeerde middelen deze naar hunnen zin doen uitvallen: dit gelukte hun soms, maar mislukte ook meer dan eens. De bisschop Jan van Arkel, die omstreeks 1350 den zetel van Utrecht bekleedde, had zeer veel te kampen met die heerschzucht der hollandsche graven.

5. Toen in Holland en Zeeland de hoeksche en kabeljauwsche twisten uitbraken, geraakte het sticht van Utrecht insgelijks in burgeroorlog. Een gedeelte van den adel en de steden hielp de Hoekschen een ander gedeelte de Kabeljauwschen. Dit gaf aanleiding tot treurige verdeeldheden,

zelfs zoo dat iedere partij eenen bisschop koos, ofschoon slechts één de wettig gekozene kon zijn. Men kon trouwens altijd weten wie de wettige was: namelijk, hij die door den Paus van Rome als dusdanig werd erkend. Toen eindelijk Filips van Bourgondië graaf van Holland werd, kwam ook een persoon uit het huis van Bourgondië op den bisschopszetel van Utrecht, en hielden de oneenigheden tusschen de graven van Holland en de bisschoppen op.

6. De provinciën Friesland en Groningen, die na den ondergang van het friesche koninkrijk tot het rijk van Karel den Groote kwamen, werden in de elfde eeuw en later door de duitsche keizers wel is waar aan den bisschopszetel van Utrecht gevoegd; maar over 't algemeen oefenden de bisschoppen in die streken weinig gezag uit. Groningen werd eene nagenoeg onafhankelijke stad, het overige gedeelte werd door edelen geregeerd, die weder een hoofdman, welken zij *podestaat* noemden, als hunnen algemeenen aanvoerder kozen; de friesche steden werden geregeerd door hare eigene overheden. De Friezen, waartoe ook de Groningerlanders gerekend werden, waren langen tijd het onbeschaafdste volk van deze landen. Zij waren zeer vrijheidlievend, en kwamen daardoor in botsing met de heerschzucht der hollandsche graven.

7. Deze toch beweerden dat hun de macht over Friesland toekwam. Eeuwen lang voerden zij krijg, om de Friezen te doen buigen. Eerst beoorloogden zij de West-Friezen, die het tegenwoordig Noord-Holland bewoonden. Wij hebben u reeds verhaald hoe Willem II, graaf van Holland, in een gevecht tegen hen, bij Hoogwoude, gedood werd. Eindelijk werden de West-Friezen onderworpen; zij hadden dit voornamelijk te wijten aan de doorbraak der Zuiderzee, die hen van de Friezen, van de tegenwoordige provincie Friesland, scheidde. De graven uit het henegouwsche en beyersche huis, Willem IV en Albrecht, trokken over de Zuiderzee, om de Friezen tot onderwerping te brengen. Zij gingen met groote legers derwaarts. Willem IV werd bij Stavoren door de

Friezen gedood. Albrecht bracht hen voor een oogenblik tot onderwerping; maar zoodra was de graaf van Holland niet weder naar zijn land teruggekeerd, of de Friezen verjoegen zijne ambtenaren en weigerden verdere gekoorzaamheid. Zoo bleven zij vrij van vreemde overheersching.

Maar hunne eigene booze driten veroorzaakten hun veel kwaad. Omstreeks denzelfden tijd dat de hoeksche en kabeljauwsche twisten in Holland uitbraken, geraakte Friesland in groote verdeeldheid door de partijen der Schieringers en Vetkoopers. Die twisten werden veroorzaakt door den najver van de kleine, behoeftige grondbezitters jegens de rijken en machtigen en door de trotschheid der laatste. De schieraal, een zeer goedkoope visch, was het voedsel der behoeftigen; daarom noemde men de eene partij, die der mindere mannen, *Schieringers*; de anderen werden, om hunne rijkdommen in land en vee, *Vetkoopers* genoemd. Deze beide partijen bevochten elkander met groote woede en wreedheid. Wanneer echter de hollandsche graven tegen Friesland optrokken, vergaten zij voor een oogenblik hunne binnelandsche twisten; maar vervielen al spoedig weder daartoe, zoodra de Hollanders naar hun eigen land teruggekeerd waren. Die burgeroorlog tusschen de Schieringers en Vetkoopers duurde nagenoeg even lang als de hoeksche en kabeljauwsche twist en eindigde ongeveer terzelder tijd.

X.

GELDERLAND.

1. Een ander gewest in ons vaderland, dat in vroegere eeuwen zijne eigene vorsten had, is Gelderland. Hetgeen wij thans onder de provincie van dien naam rekenen is slechts een gedeelte van het voormalige hertogdom Gelderland. Het grootste gedeelte van Nederlandsch-Limburg met de steden Roermond en Venlo behoorde vroeger er insgelijks toe; even zoo een gedeelte, dat thans onder Pruissen behoort en

waarin de stad Gelder ligt. Deze stad heeft den naam aan het geheele gewest gegeven.

2. De eerste graaf van Gelder of Gelderland was een duit-sche vorst uit het huis van Nassau: dus uit hetzelfde geslacht, waarvan onze tegenwoordige koning afstamt. Hij heette Otto en vereenigde het graafschap Zutphen, naar de stad van dien naam geheeten, met Gelderland, waarmede het sinds dien tijd is vereenigd gebleven. Deze graaf Otto regeerde omstreeks het jaar 1076. Zijne opvolgers breidden hunne macht en hun aanzien uit. Zij vereenigden de landstreek, die de Veluwe wordt genoemd, met Gelder. Otto II, die omstreeks denzelfden tijd als graaf Willem II van Holland leefde, was een zeer dapper vorst, die zijn land macht en aanzien wist te geven. Hij ijverde voor de belangen der burgerijen en gaf aan de steden Harderwijk, Wageningen en Arnhem vele voorrechten; ook vereenigde hij Nijmegen, dat vroeger tot het duit-sche rijk behoorde, met Gelderland.

3. Zijn opvolger heette Reinoud I. Deze voerde met de hertogen van Brabant een oorlog om het bezit van Limburg. Die oorlog viel ongelukkig voor hem uit; hij werd met zijn leger bij Woeringen geslagen. Die slag bij Woeringen is in die dagen zeer beroemd geweest. Dezelfde Reinoud I gaf insgelijks aan de burgerijen der steden groote en uitgebreide voorrechten. Dit wekte het ongenoegen en de afgunst van de adellijke geslachten op, die in Gelderland zeer talrijk en machtig waren. Deze beweerden dat graaf Reinoud krankzinnig was en wilden dat zijn zoon, insgelijks Reinoud geheeten, de regeering zou aanvaarden. Die zoon was ontaard genoeg om tegen zijnen vader op te staan, en hem met behulp van die adellijke geslachten van de regeering te berooven, ja, hem in eene gevangenis te laten bewaren, waarin de oude graaf in 1326 overleed.

4. Reinoud II, die op zulke misdadige wijze tot de regeering was gekomen, was de eerste hertog van Gelderland. Zijne voorgangers hadden slechts den titel van graaf gevoerd. Reinoud II begeerde den hooger en titel van *hertog*:

dergelijken hooger titel mocht in die eeuwen alléén de paus of de keizer geven. Reinoud ontving dien van den Duitschen keizer Lodewijk van Beyeren, den gemaal van de hollandsche gravin Margareta. Gelderland werd dus (in 1339) een hertogdom.

Reinoud II, die zijn eigen vader zoo oneerbiedig behandeld had, stierf, en onder zijne kinderen braken dezelfde onnatuurlijke verdeeldheden en twisten uit, welke hem aan de regeering hadden geholpen. Wat hij tegen zijn eigen vader had gedaan, deden zijne zoons tegen elkander. Zijn zoon Reinoud III was hem als hertog opgevolgd, doch diens jongere broeder Eduard stond tegen hem op en wilde hem van de regeering berooven. Dit gaf aanleiding tot een vreeselijken burgerkrijg in Gelderland, welke die der Heeckerens en Bronkhorsten wordt genoemd. Die burgerkrijg woedde omstreeks dezelfde tijden als de hoeksche en kabeljauwsche twisten in Holland. De oorzaken waren ook dezelfde. Reinoud III begunstigde sterk het adellijk geslacht der Bronkhorsten; Eduard daarentegen het geslacht der Heeckerens. Vandaar dat de namen dier twee geslachten aan de beide partijen zijn gegeven. Maar Reinoud begunstigde ook voornamelijk de oude en machtige adellijke geslachten, die daarom ook bij den burgeroorlog zijne zijde kozen. Eduard daarentegen zocht hulp bij de minder aanzienlijke geslachten en vooral bij de steden. De afgunst van den machtigen adel jegens de opkomende macht en het aanzien van de burgerijen der steden gaf dus ook hier in Gelderland aanleiding tot rampzalige twisten; want juist doordat ieder van de beide broeders, die elkander beoorloogden, aanhangers vond, die elkander haat en afgunst toedroegen, konden zij elkander beoorloogen. Eduard overwon zijnen broeder Reinoud III in 1361 bij Tiel en wierp hem in eene nieuwe gevangenis op het slot Nyenbeek. Maar tien jaren later kwam diezelfde Eduard in een gevecht tegen de Brabanders om het leven. Hierop werd Reinoud III weder hertog, maar stierf spoedig daarna in 1371, zonder kinderen na te laten, waarop het hertogdom Gelder in een ander geslacht overging.

5. Eene dochter namelijk van Reinoud II was gehuwd geweest met eenen hertog van Gulik in Duitschland. Nu wilde de partij der Bronkhorsten dat een zoon der hertogin van Gulik, Willem geheeten, als hertog van Gelderland zou erkend worden; maar de partij der Heeckerens wilde dat men eene andere dochter van Reinoud II, Mathilda geheeten, die ouder was dan de hertogin van Gulik, als hertogin zou aannemen. Het was derhalve ook hier alweder de strijd of eene vrouw, als erfgename erkend, de regeering zou kunnen voeren, dan wel of men den naasten mannelijken erfgenaam tot opvolger van den overledenen vorst moest kiezen. De burgeroorlog tusschen de Bronkhorsten en Heeckerens kwam derhalve geheel en al overeen met dien, welke in Holland woedde: de Bronkhorsten kwamen overeen met de Hoekschen, de Heeckerens met de Kabeljauwschen. Omstreeks dienzelfden tijd had men insgelijks dezelfde burgeroorlogen in Vlaanderen, waar insgelijks eene partij het voornamelijk met den adel, de andere het voornamelijk met de burgerijen der steden hield.

6. In Gelderland behaalden eindelijk Willem van Gulik en de Bronkhorsten, na zevenjarige verschrikkelijke oorlogen, de overwinning op de partij der Heeckerens. Willem werd algemeen als hertog erkend. Hij werd dit ook gedaan door den keizer van het Duitse rijk, die als leenheer het recht bezat, bij uitsterven van het regeerend vorstengeslacht, een ander geslacht met het hertogdom te beleenen, dat is, tot hertog te maken. Deze Willem van Gulik liet geene kinderen na; derhalve volgde hem zijn broeder Reinoud IV als hertog op. Toen deze in 1423 zonder kinderen stierf, vergaderden de staten van Gelderland (dat is, de voornaamste edellieden en afgevaardigden der steden) te Nijmegen en verkozen Arnoud van Egmond, een verren bloedverwant van den gestorven hertog, tot hunnen vorst.

Onder dezen duurden den rampzalige burgertwisten, waardoor de Gelderschen onderling verdeeld werden, nog steeds voort. De haat, afgunst en wraakzucht verdeelden de adellijke

geslachten en de steden onderling. Door hunne booze hartstochten verblind, hoorden zij noch naar de geboden van den godsdienst, noch naar hun eigenbelang en dat van hun vaderland.

7. Het was alsof de vijandschap en haat, die burgers tegen burgers, edelen tegen edelen, geheel Gelderland door, opzett'en, ook altijd het vorstelijk geslacht, dat het landschap regeerde, moesten verdeelen. Een ontaarde zoon, Adolf, durfde zijn eigen vader, hertog Arnoud van Gelderland, beoorloggen, evenals vroeger dit Reinoud II zijnen vader Reinoud I had gedaan. Geholpen door zijns vaders tegenpartij, beproefde hij zich van de regeering meester te maken. Hoorende naar den raad van laaghartige vleiers, sloeg de ontaarde Adolf de hand aan zijn eigen vader, nam hem gevangen en sleepte hem in den barren winter over het ijs naar het kasteel van Buren en sloot hem daar op.

Maar de straf volgde spoedig op de misdaad. Karel, hertog van Bourgondië, over wien wij later zullen spreken, trok partij voor den ouden hertog, nam op zijne beurt den schuldigen Adolf gevangen en liet hem in een kasteel te Vilvoorden opsluiten. Dit geschiedde in 1470.

8. Zoo veroorzaakten familie-twisten, voortgesproten uit heerschzucht en uit gemis aan eerbied van kinderen voor hunne ouders of aan liefde tusschen broeders onderling, de geduchtste rampen. Zij, die de schuldigen hielpen en bijstonden, berokkendden zich zelven niet minder groote ongelukken. Zoo werd Gelderland gedurende meer dan honderd jaren diep rampzalig ten gevolge van de misdaden der vorsten en de verkeerdheden der aanzienlijken, wijl deze eerder gehoor gaven aan booze hartstochten dan aan de bevelen des Evangelies. Dit toch gebiedt eerbied voor zijne ouders, liefde voor zijne broeders, en verbiedt allen nijd en afgunst jegens anderen.

XI.

BRABANT EN LIMBURG.

1. Tot het koninkrijk België, dat ook wel de zuidelijke Nederlanden wordt genoemd, behoort het grootste gedeelte van het landschap, dat vroeger Brabant heette. Een gedeelte daarvan echter behoort tot ons vaderland en heet thans nog Noord-Brabant. Ook behoorde vroeger tot de zuidelijke Nederlanden een landschap, met name Limburg. Het voornaamste gedeelte daarvan is thans het zuidelijk deel der Nederlandsche provincie Limburg. Daarom moet men, bij het behandelen van de geschiedenis van ons vaderland, ook over Brabant en Limburg spreken.

2. Na den dood van Lodewijk, den zoon van Karel den Groote, werd het groote Frankische rijk onder de zonen van Lodewijk verdeeld (843). Het land, dat tusschen de Maas en den Rijn ligt, werd het deel van Lothaar, zoon van Lodewijk. Men noemde het Lothar-rijk of Lotharingen. Later werd het weder verdeeld in Opper-Lotharingen, dat thans tot Frankrijk behoort, en Neder-Lotharingen. Dit laatste strekte zich uit over het grootste gedeelte van het tegenwoordige België.

3. Neder-Lotharingen werd bestierd door hertogen. Onder die hertogen muntte vooral uit Godfried, die, om zeker lichaamsgebrek, de Bultenaar werd genoemd. Deze was een zeer dapper en beroemd vorst, die in oorlog kwam met den Hollandschen graaf Dirk V, omdat deze zich bezittingen van den bisschop van Utrecht had toegeëigend. Godfried deed reizen naar Italië en huwde daar met eene zeer beroemde vorstin, Mathilda van Toskane geheeten. Deze Mathilda is daarom zoo vermaard, wijl zij paus Gregorius VII, toen deze door zijn vijand, den duitschen keizer Hendrik IV, vervolgd werd, beschermde en ondersteunde. Godfried werd door een sluipmoordenaar gedood, zonder kinderen na te laten.

4. Ofschoon het grootste deel van het tegenwoordige België en ook Noord-Brabant tot Neder-Lotharingen behoorden, waren er nog andere kleinere vorstendommen, zooals het markgraafschap Antwerpen en het graafschap Leuven. Het eerste behoorde aan Godfried den Bultenaar. Na diens dood kwam het markgraafschap Antwerpen, waartoe misschien een deel van ons vaderland (de omstreken van Breda) behoorde, aan Godfried van Bouillon, neef van Godfried den Bultenaar. Deze was de groote held, die aan het hoofd der kruisvaarders in 1099 het heilige graf uit de macht der Mohammedanen verlost.

5. Het hertogdom Neder-Lotharingen werd in verloop van tijd in vele kleine landschappen verdeeld; als: het graafschap Leuven, het hertogdom Limburg, het graafschap Namen en meer andere. De graven van Leuven strekten allengs hun gebied uit over dat gedeelte lands, hetwelk thans de Belgische provinciën Zuid-Brabant en Antwerpen en de Nederlandsche provincie Noord-Brabant vormt. Eenen van hen, Godfried geheeten, werd door den Duitschen keizer in 1106 de titel van hertog gegeven. Hij noemde zich hertog van Brabant. Hij woonde te Leuven. Later gingen zijne opvolgers in Brussel wonen, dat op die wijze de hoofdstad van Brabant en eindelijk van geheel België werd. Godfried III, hertog van Brabant, was een groot liefhebber van de jacht. Nu was er in het noordelijkste gedeelte van zijn gebied een zeer boschrijk oord, Orten geheeten. Hier bouwde hij een slot, om er te vertoeven wanneer hij ging jagen. Allengs bouwden ook andere lieden huizen in de nabijheid van dat slot. Zoo werd in 1184 eene stad gesticht, die den naam verkreeg van 's Hertogenbosch.

6. Limburg bleef geruimen tijd een afzonderlijk hertogdom. Het strekte zich uit over het stadje Limburg, hetwelk thans tot Pruissen behoort, en het zuidoostelijk gedeelte van onze Nederlandsche provincie Limburg, waar men thans de dorpen Waals, Kerkrade, Valkenburg enz. vindt. Toen in 1282 de laatste erfgenaam der hertogen van Limburg stierf, voerden de hertog van Gelder, Reinoud I, en de hertog van Bra-

bant, Jan I, een verwoeden oorlog om het bezit van dat land. In 1288 kwam het bij Woerden tot een slag, waarbij de hertog van Brabant overwinnaar bleef.

Hierdoor kwam Limburg aan Brabant.

7. Brabant was langen tijd het aanzienlijkste gewest der Nederlanden. Het bloeide door handel, maar vooral door fabrieken. Leuven was eene der voornaamste fabrieksteden van Europa. De Brabantsche burgers waren in het bezit van zeer uitgebreide vrijheden. Iedere nieuwe hertog moest, wanneer hij door zijne onderdanen gehuldigd werd, zweren dat hij die vrijheden zou ontzien en niets tegen de rechten der burgers ondernemen. Hij moest bovendien beloven dat hij geene belastingen zou heffen, zonder toestemming zijner onderdanen. Men noemde de weêrzijsche verplichtingen, waaronder de hertog en zijne onderdanen zich legden, *de blijde inkomste*, omdat zij bezworen werden bij gelegenheid van de plechtige komst van den nieuwen hertog in de steden van zijn land.

8. Evenals Holland, Gelderland en andere gewesten, werd ook Brabant in de veertiende eeuw geweldig door burgeroorlogen geteisterd. In de steden waren de handwerkslieden zeer machtig, maar ook zeer woelziek. Doordat zij veel geld verdienden, waren zij zeer overmoedig geworden. Nu woonden in de meeste steden oude en aanzienlijke geslachten, en deze voerden de regeering der stad. Dit konden de vereenigingen der handwerkslieden of gilden, gelijk zij genoemd werden, niet gedoogen. Zij stonden op, maakten herhaaldelijk oproer, omdat zij wilden dat de regeering der steden naar hunnen zin zou handelen. Wanneer zij overwinnaars waren, maakten zij zich aan vele buitensporigheden schuldig, terwijl zij, wanneer zij overwonnen werden, zware straffen ondergingen. Ook was de adel gewoonlijk in onmin met de steden. Zodoende ontstond er veel twist en strijd, die aan velen het leven en aan nog meerderen hunne welvaart kostten. Ondanks die veelvuldige burgertwisten bleef Brabant toch bloeien. Dit kwam door de buitengewone nijverheid der bevolking, die, even-

als de bevolking van Vlaanderen, in fabriekwerken verre bij andere landen van Europa vooruit was. De Brabantsche lakenweverijen waren vooral beroemd.

9. Nadat Jan III zonder zonen gestorven was, kwam zijne dochter Johanna aan de regering. In de zuidelijke Nederlanden, Vlaanderen en Brabant, maakte men minder zwaarigheid eene vrouw te gehoorzamen dan in Holland. Deze Johanna benoemde den tweeden zoon van Filips I, hertog van Bourgondië, die in verre bloedverwantschap tot haar stond, tot haren erfgenaam. Deze zoon, Anthonie geheeten, volgde haar in 1406 als hertog van Brabant op. Aldus kwam het huis van Bourgondië op den hertogszetel van Brabant.

10. De zoon van Anthonie was Jan IV. Deze huwde met Jacoba van Beyeren, die reeds gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland was. Brabant, Henegouwen, Holland en Zeeland waren dus door het huwelijk van hunne vorsten met elkander verbonden. Hadden Jan IV en Jacoba kinderen gehad, dan zouden deze hen opgevolgd zijn. Dan waren al die landschappen onder één vorst met elkander vereenigd geweest.

Doch Jan IV en Jacoba van Beyeren kregen geene kinderen. Hun huwelijk was hoogst ongelukkig. Het was gesloten geheel en al om wereldsche inzichten van macht en aanzien. Hertog Jan was traag, onbekwaam en onwetend. Jacoba daarentegen eerzuchtig, fier en behaagziek. Dit gaf groote verwijdering tusschen hen beiden. Nu trok een gedeelte des adels en des volks in Brabant partij voor den hertog, de anderen voor zijne vrouw. Zodoende geraakte Brabant, evenzeer als Holland, Zeeland en Henegouwen, in twist en verdeeldheid. Eindelijk verliet Jacoba van Beyeren haren echtgenoot, den hertog, en huwde met eenen Engelschen vorst, den hertog van Gloucester, gelijk wij reeds vroeger gezien hebben. Vele harer onderdanen keurden deze zondige handelwijze, die tegen de geboden van God en van de H. Kerk streed, af en wilden haar niet meer ondersteunen. Jan IV stierf kinderloos, en zijn broeder Filips, die hem opvolgde, insgelijks. Nu was

de naaste bloedverwant van de overledene hertogen van Brabant Filips, hertog van Bourgondië, die reeds graaf van Vlaanderen was. Deze volgde hen in 1430 op.

XII.

VLAANDEREN.

1. Een gedeelte van ons Vaderland, dat thans onder de provincie Zeeland wordt gerekend en vroeger Staats-Vlaanderen werd genoemd, behoorde tot Vlaanderen: een landschap, waarvan verreweg het grootste deel thans tot het koninkrijk België behoort. In dat landschap werd vroeger en wordt thans nog de Nederduitsche taal gesproken. Men heeft dus redenen om de geschiedenis van Vlaanderen, bij het beoefenen van de geschiedenis van ons vaderland, niet te vergeten.

2. Vlaanderen was in de middeleeuwen een zeer groot en machtig landschap; het werd geregeerd door graven, van welke de eerste omstreeks het jaar 862 door den koning der Franken, Karel, de Kale bijgenaamd, met een gedeelte van het tegenwoordige Vlaanderen werd beleend. Deze eerste graaf heette Boudewijn. Zijne opvolgers breidden hunne bezittingen uit over eene groote streck lands tusschen de Noordzee, de rivier de Schelde en de zeeuwsche stroomen. Zij maakten ook aanspraak op de zeeuwsche eilanden Walcheren en Noord- en Zuid-Beveland. Waarschijnlijk hebben die eilanden inderdaad een tijd lang tot het graafschap Vlaanderen behoord.

3. Vlaanderen had in de middeleeuwen zeer vele machtige en dappere edellieden en vele groote en rijke steden. Er is een tijd geweest, tusschen 1300 en 1500, dat de Vlaamsche koop- en fabrieksteden de rijkste en machtigste van geheel het westelijk Europa waren. Vandaar dat Vlaanderen wijd en zijd beroemd werd, zoo zelfs dat in verre landen alle Nederlanders gewoonlijk Vlamingen werden genoemd. De eerste roem van Vlaanderen werd door geheel Europa,

ja tot in Azië verspreid door de kruisvaarders. Boudewijn van Vlaanderen was een der voornaamste christen-veldheeren, die in het jaar 1099 de Mohammedanen uit Jeruzalem verjoeg en het graf van den Zaligmaker veroverde. Een andere graaf van Vlaanderen werd zelfs keizer van Konstantinopel.

4. Bij de kruistochten betoonden dus de Vlamingen een moed en eene dapperheid, die door geen ander volk werden overtroffen; doch onder die Vlamingen waren gewoonlijk zeer vele bewoners van streken, die thans tot ons vaderland behooren. Meer echter nog dan door de dapperheid zijner edellieden, werd Vlaanderen wijd en zijd vermaard door den handel en de nijverheid zijner burgers. Brugge was een tijd lang de rijkste koopstad van westelijk Europa, toen Amsterdam nog niet meer was dan een zeer onaanzienlijk plaatsje. Londen dreef toen veel minder handel dan Brugge. De haven van die wijdberoemde koopstad was Sluis, hetwelk thans onder de provincie Zeeland wordt gerekend. De rijkdom van de kooplieden van Brugge was zoo groot, dat eene koningin van Frankrijk, die de stad bezocht, verwonderd zeide: „ik meende alléén koningin te zijn, maar de vrouwen der kooplieden van Brugge zijn rijk getooid als koninginnen.” Gent was nog machtiger dan Brugge. Het was bijna tweehonderd jaren lang (1300—1500) de grootste fabriekstad van Europa. Het zond zijn laken en linnen naar verre landen.

5. Maar evenals elders, verviel ook Vlaanderen in groote rampen door den naijver tusschen den adel en de burgerijen. De eerste graven van Vlaanderen betoonden zich voorstanders van de rechten en den bloei der steden; zij gaven aan Gent, aan Brugge en aan vele andere steden uitgebreide voorrechten. De burgers hielpen hunne vorsten dan ook getrouw in hunne oorlogen, zooals bij voorbeeld in dien tegen Holland, onder graaf Jan II, waarvan wij reeds gesproken hebben; maar andere graven hielden het meer met den adel. Daarbij kwam dat de koning van Frankrijk, Filips, bijgenaamd de Schoone, in 1301 zich zelven tot graaf van Vlaanderen wilde maken. Een groot gedeelte van den adel koos toen de partij

der Franschen: men noemde hen *Leliaerts*, naar de lelie, welke de Fransche koningen in hun wapen voerden. De machtige steden: Brugge, Gent, Yperen, wilden echter niets van de Fransche overheersching weten. Men noemde ze en die met haar partij trokken *Klauwaerts*, naar den leeuw, die in het wapen van Vlaanderen stond. De burgerijen der Vlaamsche steden, waartoe in die eeuwen ook Sluis, Sas van Gent en Hulst behoorden, waren zoo manmoedig en dapper, dat zij bij Kortrijk het geheele leger der Franschen versloegen. Elfhonderd Fransche edellieden verloren daarbij het leven. Daar de overwinnaars de gouden sporen, welke die edellieden droegen, buit maakten, werd die slag de slag *der gouden sporen* genoemd.

6. In het begin der veertiende eeuw was er een hardnekkige en vreeselijke oorlog tusschen Frankrijk en Engeland uitgebarsten. Vlaanderen werd daarin betrokken. De Fransche koning was leenheer over Vlaanderen, evenals de Duitse keizer het was over Holland, Brabant enz. De graven van Vlaanderen en de meeste edellieden trokken partij voor Frankrijk; maar de burgerijen der rijke en machtige steden: Gent, Brugge en Yperen, hielden het veel meer met de Engelschen. De reden hiervan was, dat de Gentsche fabrieken vooral uit lakenweverijen bestonden; nu leverde Engeland, waar veel wol gewonnen werd, die wol aan de Vlaamsche fabrieken. Was er nu oorlog met Engeland, dan was de handel in wol gestremd, dan konden de Gentsche fabrieken niet meer aan den gang blijven, dan leden duizende werklieden armoede; want Gent was zoo volkrijk, dat het vijftig duizend man onder de wapenen kon brengen. Die duizende burgers waren alle in den wapenhandel geoefend, en zij verzamelden zich, zoodra er onraad was, onder geleide van de gildenhoofden, onder hun eigen vaandel. Wanneer de Gentenaars dan zagen dat zij zoo groot in getal en zoo wel gewapend waren, ontzagen zij niets. Dikwijls streden zij dan met moed voor hun eigen recht, maar dikwijls ook uit trots en uit naijver op Brugge of op hunnen vorst. Dan kozen zij

zich een eigen opperhoofd, dat dikwijls meer macht bezat dan de graaf van Vlaanderen zelf. Het beroemdste dier hoofden was Jacob van Artevelde.

7. Toen de Franschen en Engelschen in 1336 elkander beoorloogden en Lodewijk, graaf van Vlaanderen, partij voor de Franschen trok, wilden de Gentenaars zijn gezag niet meer erkennen, maar sloten een verbond met Eduard III, koning van Engeland. Deze kwam zelf, landde te Sluis en ging van daar naar Gent. Hier sloot Jacob van Artevelde, die door de Gentenaars tot hun opperhoofd gekozen was, met hem een verbond. Ieder vreesde en ontzag de machtige stad Gent, omdat hare burgers zoo dapper en te gelijk zoo arbeidzaam waren en zoo voor hunne vrijheid streden; maar de Gentenaars waren ook twistziek, altijd naijverig op anderen, wilden slecht gehoorzamen en leenden het oor aan valsche mannen, die hen van vrijheid spraken, maar wanorde stichtten. Dit berokkende Vlaanderen veel onheil: dezelfde Gentenaars, die Jacob van Artevelde tot hun opperhoofd verheven hadden, vermoordden hem later.

8. De laatste graaf van Vlaanderen was Lodewijk, naar zeker kasteel Lodewijk van Male geheeten. Hij had veel te kampen met zijne eigene onderdanen. De oorzaak hiervan was, dat Lodewijk zeer onzedelijk leefde en groote verteringen maakte; ook beminde hij de Franschen meer dan zijne eigene onderdanen. Van deze vorderde hij zware belastingen. Hij zag, hoe de koning van Frankrijk zijn volk zooveel liet betalen aan belastingen als hij begeerde, en wilde dit navolgen. De Vlamingen echter waren er niet toe geneigd, meer belastingen te betalen dan zij goeddachten. Volgens hunne rechten mocht de vorst hun geene belasting afvorderen, waarin zij zelven niet toegestemd hadden. Hadden de burgerijen zich hierbij gehouden, dan hadden zij hun eigen recht verdedigd; maar zij waren dikwijls oproerig en halsstarrig. Zoodoende werd het land door groote partijschappen verdeeld en ondervond vele rampen.

9. Dus was Vlaanderen tusschen Leliaarts en Klauwaarts verdeeld en het tooneel van burgeroorlogen, omstreeks de-

zelfde tijden toen de Hoekschen en Kabeljauwschen in Holland en de Bronkhorsten en Heeckerens in Gelderland elkander beoorloogden. De oorzaken waren ook dezelfde: de naijver tusschen den adel en de burgerijen der steden, die allengs meer macht en aanzien kregen, terwijl die van den adel verminderden.

10. Lodewijk van Male liet slechts eene dochter na, Margareta. Deze was gehuwd met Filips, bijgenaamd de Stoute, hertog van Bourgondië. In Vlaanderen kon eene vrouw de regeering voeren. Zodoende werd de hertogin van Bourgondië gravin van Vlaanderen.

XIII.

VORSTEN UIT HET BOURGONDISCHE HUIS.

1. Bourgondië is een landschap in het oosten van Frankrijk: de hoofdstad heet Dijon. Filips de Stoute, die, gelijk wij gezien hebben, met de eenige dochter van den graaf van Vlaanderen huwde, was door zijnen vader Jan, koning van Frankrijk, tot hertog van dat rijke land gemaakt. Deze Filips de Stoute werd door zijn huwelijk met Margareta insgelijks graaf van Vlaanderen en van Artois: een landschap, dat thans tot Frankrijk behoort en Atrecht (Arras) tot hoofdstad heeft. Filips, bijgenaamd *de Goede*, was de kleinzoon van dezen Filips den Stoute. Hij kwam aan de regeering na den dood van zijn vader, Jan van Bourgondië, in het jaar 1419. Bij den aanvang zijner regeering was hij in hevigen oorlog met den koning van Frankrijk en in nauw verband met den koning van Engeland, Hendrik IV, die bijna geheel Frankrijk veroverd had.

2. Filips de Goede was een der machtigste vorsten van zijnen tijd. Zijn roem was over geheel Europa verspreid. Zelfs bij de Turken was zijn naam vermaard. Deze noemden hem den „grooten hertog van het westen". Zeker is het dat Filips de Goede machtiger was dan vele koningen van

zijn tijd. Want niet alleen was hij hertog van Bourgondië en hertog en graaf van vele andere streken van Frankrijk, maar hij werd langzamerhand meester van bijna alle Nederlandsche gewesten.

Zooals wij gehoord hebben, was zijn grootvader reeds graaf van Vlaanderen. Na den dood van zijn neef Filips, den laatsten hertog van Brabant en Limburg, werd hij diens opvolger. Ook wist hij zich tot erfgenaam van het graafschap Namen te maken; Luxemburg verviel insgelijks door erfenis aan hem. Holland, Zeeland en Henegouwen waren de graafschappen van zijne nicht Jacoba van Beyeren, wier moeder eene zuster van zijn vader was; doch bijgestaan door de Kabeljauwschen, gelukte het Filips den Goede zich meester te maken van hare bezittingen. Zoo waren in 1436 de meeste Nederlandsche hertogdommen en graafschappen in zijn bezit, uitgezonderd Gelderland en het bisdom Utrecht met de landschappen, die daartoe behoorden. Maar ook in dat bisdom wist hij groote macht te verkrijgen door een zijner zoons, David, tot bisschop te doen benoemen. Gelderland alleen stond dus niet onder het huis van Bourgondië.

3. Van nagenoeg alle Nederlandsche gewesten had Filips zich dus meester gemaakt. Dit had hij grootendeels te danken aan zijn recht van erfgenaam; want in vroegere eeuwen kon men land en volk erven, evenals huis en hof: en door huwelijksverbintenissen was het Bourgondische huis zoo rijk en machtig geworden. Om zich evenwel meester van al die landen te maken, bedreef Filips vele oneerlijke daden. Immers hij wist zijne nicht Jacoba van Beyeren nog meer door list dan door geweld van haar erfdeel te berooven. Ook beging hij veel onrecht en vele wreedheden, om zich in het bezit van al die landen te handhaven. Daarom zal het misschien verwondering baren, dat hij *de Goede* is bijgenaamd. De reden hiervan was dat hij groote zorg droeg voor den bloei en het welvaren zijner onderdanen. Hij legde dezen wel zware belastingen op, die dikwerf oproeren veroorzaakten, maar hij

zorgde voor de handhaving der justitie; hij wilde niet gedoogen dat machtige edelen de burgers en de plattelandsbevolking onderdrukten. Ook beschermde hij den handel zijner onderdanen. De Hollanders dreven toen reeds zeer grooten handel op de Oostzee, van waar zij veel graan haalden, dat zij op andere plaatsen met rijk gewin aan de markt brachten. Nu roofden de bewoners der Oostzeekusten in 1438 de Hollandsche schepen. Onmiddellijk rustte hertog Filips eene vloot uit, om den Hollandschen handel te beschermen. De veiligheid der Hollandsche schepen werd aldus hersteld: en tot teeken van hunne overwinning, voerden de schepen, die de roovers der Oostzeekusten gestraft hadden, een bezem in den mast, wyl zij *de zee schoon gereegd* hadden, gelijk zij zeiden.

4. Filips zorgde dus voor het welzijn van zijne onderdanen, ofschoon de zware belastingen, welke hij vorderde, zijne oproeren veroorzaakten. In Holland was de partij der Hoekschen zeer verbitterd op hem. Zij bracht oproeren te weeg in Amsterdam en Leiden; deze werden echter bedwongen en de aanleggers streng gestraft. Het machtige Gent geraakte in nog grooter oproer en voerde zelfs oorlog tegen den hertog. Die ééne stad was toen zoo machtig, dat zij twee jaren lang den oorlog tegen Filips en al zijne andere onderdanen volhield! Eindelijk werd zij overwonnen en streng gestraft.

5. Filips leefde somtijds in zijne Fransche staten, doch meestal in de stad Brussel of Brugge in Vlaanderen als een rijk vorst. Zijne hofhouding was de prachtigste van geheel Europa; maar om die pracht te voeden, maakte hij zich dikwijls schuldig aan het afpersen van geld van zijne onderdanen. En dit gaf dan aanleiding tot die oproeren, waarover wij reeds gesproken hebben. Om nog meer luister aan zijn hof bij te zetten, stelde hij, naar de gewoonte dier tijden, eene nieuwe ridderorde in. Die ridderorde werd het *Gulden vlies* geheeten, omdat de ridders tot kenteeken een gouden lammetje aan eenen ketting om hunnen hals droegen. Alleen zeer aanzienlijke mannen konden ridders van het Gulden vlies worden;

die het waren, moesten beloven, de macht en het aanzien van het Bourgondische huis te vermeerderen.

In zeden en gewoonten waren Filips en zijn zoon Karel Franschen, geene Nederlanders. Bijna de helft hunner staten had eene bevolking die de Fransche taal sprak. Zij voerden te Brussel aan hun hof Fransche taal en zeden in, waardoor de Nederduitsche taal bij onze zuidnederlandsche naburen veel is verbasterd: iets, wat later nog erger is geworden. Ook waren de Fransche zeden veel lossers dan de Nederlandsche. Op Holland en Zeeland oefende de Bourgondische heerschappij niet zooveel nadeel ten opzichte van taal en zeden uit als op Vlaanderen en Brabant. Dit is daaraan toe te schrijven, dat Holland en Zeeland verder afgelegen waren en niet zooveel met de hovelingen en het gevolg van Filips in aanraking kwamen. Ook bracht er toe bij, dat elk gewest zijne eigene wetten en gewoonten behield. Want erkenden alle die gewesten ook denzelfden man als hunnen vorst, toch beschouwde ieder gewest zich bijna als een afzonderlijken staat, die volgens eigene wetten en gebruiken geregeerd werd.

6. Filips de Goede stierf in 1467, in den ouderdom van twee en zeventig jaren.

Hij had slechts één zoon, Karel, die hem opvolgde. Deze Karel was een zeer heerschzuchtig vorst; hij beminde niets anders dan den oorlog. Daardoor heeft hij zijnen onderdanen en anderen de grootste onheilen berokkend; eindelijk is hij zelf het slachtoffer geworden van zijne krijgs- en heerschzucht. Het doel van Karel, die *de Stoute* werd bijgenaamd, om zijne stoutmoedigheid in het gevecht, was een machtig koninkrijk te stichten. Maar hij vergat de les van de H. Schrift, dat koninkrijken bloeien door gerechtigheid. Hij wilde door geweld zich het gebied van anderen toe-eigenen.

Het eerst beproefde hij dit met Gelderland. Wij hebben reeds vernomen, hoe de ontaarde Adolf zijn ouden vader Arnoud, hertog van Gelderland, in eene gevangenis wierp. Adolf deed dit, om zijn vader van diens bezittingen te

berooven. Toen Karel de Stoute dit vernam, wist hij Adolf tot zich te laten komen, waarop hij hem in eene gevangenis wierp. Dit was de billijke straf voor den ontaarden zoon; maar Karel maakte zich meester van het land van Arnoud en Adolf, dat hem niet toebehoorde. Zoo kwam Gelderland voor een tijd onder het bewind van het Bourgondische huis. Na den dood van hertog Karel geraakte Adolf weder vrij; maar kort daarop stierf hij een geweldigen dood op het slagveld.

7. Ook Karel de Stoute kwam ellendig om. Hij wilde de vrije Zwitsers met geweld onder zijne heerschappij brengen; maar dat dappere volk liet zich geen geweld aandoen. Het versloeg Karels leger bij Nancy, eene stad in Frankrijk. Karel zelf viel door het ijs en werd door een soldaat doodgeslagen. De Zwitsers maakten een rijken buit en Karel verloor alle zijne rijkdommen, zijne kroon en zijn leven. Dit geschiedde in 1477. Karel was, wanneer zijne heerschezucht hem niet vervoerde, een rechtvaardig vorst. Hij beschermde zijne onderdanen tegen geweld en oefende streng recht jegens misdadigers. Maar wat baatte dit wanneer hij de rechtvaardigheid vergat, zoodra zijne hartstochten en belangen in het spel waren! De grootste overwinning, die de mensch behalen kan, is zijne eigene zondige begeerten te overwinnen. Nu ontzag Karel niets wanneer hij eenmaal meende dat zijne heerschezucht bevredigd kon worden. Daardoor werd hij, die, wat zijne zeden betrof, allen lof verdiende, een geesels voor zijne onderdanen; daardoor berokkende hij veel onheil aan lieden, die hem nooit iets misdaan hadden; daardoor kwam hij ellendig om het leven.

8. Karel de Stoute liet als eenige erfgename na eene dochter, Maria van Bourgondië. Deze was bij haar vaders dood twintig jaren oud. Het onverwachte afsterven van den hertog, haren vader, bracht alle landen, die hem als vorst erkenden, in de grootste verwarring. Karel de Stoute had de rechten en vrijheden der burgerijen geminacht. Aan de steden had hij willekeurig belastingen opgelegd. Nu rekenden zijne onderdanen

de gelegenheid gunstig om hunne verlorene rechten te herwinnen. De Hollanders wilden Maria niet als hertogin en vorstin erkennen, voor en aler zij een eed gedaan had dat zij de rechten harer onderdanen zou eerbiedigen. Maria gaf hieraan gehoor en gaf aan Holland eene verklaring, die het *groot privilegie* is genoemd.

Maar ook andere van hare onderdanen maakten misbruik van den ongelukkigen toestand van Maria. De Gentenaars vermoordden hare vrienden en dienaren en hielden haar zelve gevangen. Zoo meenden zij, door zelve onrechtvaardigheden te plegen, het onrecht, dat Karel de Stoute hun had aangedaan, te herstellen. Want oproer tegen zijnen vorst is eene groote onrechtvaardigheid. De Gentenaars wilden Maria dwingen den ontaarden Adolf van Gelderland tot echtgenoot te nemen; maar Maria had een afschuw van den man, die zijn eigen vader had mishandeld en wilde hem niet huwen. Dit was ook niet noodig, want Adolf kwam zeer spoedig daarna in een gevecht om het leven, gelijk wij reeds verhaald hebben.

9. Kortens tijd daarna huwde Maria met Maximiliaan, aarts-hertog van Oostenrijk. Deze was een zoon van den Duitschen keizer. Maria, die eene deugdzame en vrome vorstin was, leefde niet lang. Zij was eene groote minnares van de jacht en van paardrijden. Op zekeren dag viel zij van het paard en stierf ten gevolge van dien val. Zij was pas zes en twintig jaren oud. Zij stierf in 1482 en liet een zoon na, Filips geheeten. Zij was de laatste vorstin uit het Bourgondische huis.

10. Dit huis heeft aan Holland en Zeeland gegeven twee graven en eene gravin: Filips I of den Goede, Karel I of den Stoute en Maria.

XIV.

BEGIN VAN HET OOSTENRIJKSCHE HUIS IN DE
NEDERLANDEN.

1. Na den dood van Maria van Bourgondië kwamen de landen, waarover zij vorstin was, aan haren zoon Filips. Deze was nog maar een kind van vier jaren. Zijn vader Maximiliaan werd daarom als voogd over hem aangesteld. Deze Filips werd later, om zijnen schoonen lichaamsbouw, Filips de Schoone geheeten. Hij was de eerste vorst uit het Oostenrijksche huis, die over de Nederlanden heeft geregeerd. Zijn vader was de oudste zoon van Frederik, keizer van Duitschland en aartshertog van Oostenrijk.

2. Maximiliaan had, bij het aanvaarden der voogdij over zijnen zoon, met zeer vele moeielijkheden te kampen. De machtige stad Brugge, in Vlaanderen, vooral gedroeg zich zeer oproerig. De burgers dier stad wilden hem dwingen de voogdij naar hunnen zin te voeren. Zij waren vermetel genoeg om hem vier maanden lang gevangen te houden, ofschoon Maximiliaan reeds *roomsch koning* was (zoo noemde men den vorst, die tot opvolger van den keizer van Duitschland was benoemd). Eindelijk kwam de vader van Maximiliaan, keizer Frederik, met een leger hem verlossen. Nu werd Brugge streng gestraft, de stad werd door de inneming van Sluis, de havenstad van Brugge, geheel en al ingesloten en moest zich overgeven. Die oproeren en oorlogen brachten te weeg dat Brugge's handel geheel en al verliep en de kooplieden uit die stad naar Antwerpen gingen verhuizen. Dit werd nu de voornaamste koopstad der Nederlanden, wat Brugge vroeger geweest was.

3. Terwijl Vlaanderen aldus door burgeroorlogen gesterfd werd, braken de hoeksche en kabeljauwsche twisten ook weder in Holland en Zeeland en in het bisdom Utrecht los. De Kabeljauwschen hadden de partij van Maximiliaan ge-

troffen, terwijl de Hoekschen zich bij diens vijanden aansloten. Vooral in de provincie Utrecht werd de partijwoede hevig. Het was bij die gelegenheid dat de heldendaad van Jan van Schaffelaar geschiedde.

Deze Jan van Schaffelaar was de hoofdman van eene bende kabeljauwsche soldaten. Door de Hoekschen vervolgd, nam hij met negentien zijner soldaten de wijk op den toren van het Geldersche dorp Barneveld. Ook hier werd hij door de Hoekschen vervolgd en aangevallen. Jan van Schaffelaar en zijne metgezellen verdedigden zich met den uitersten moed. Toen zij echter zagen dat zij niet tegen de overmacht der vijanden bestand waren, wilden zij zich overgeven, op voorwaarde dat hun het leven zou geschonken worden. De Hoekschen echter wilden dat de Kabeljauwschen hunnen dapperen aanvoerder zouden overleveren, of dat zij hem zouden dooden. Hierin wilden de belegerde soldaten niet toestemmen. Doch Jan van Schaffelaar, die niet begeerde dat zijne lotgenooten om zijnentwil zouden sterven, besluit zich zelve voor hen op te offeren. Hij springt uit den toren naar beneden. De Hoekschen, wel verre van door die edelmoedigheid getroffen te worden, vermoordden den edelen man.

4. Dit was een der laatste gevechten, waarin de Hoekschen en Kabeljauwschen elkander uit haat en partijzucht om het leven brachten. De kabeljauwsche partij, die het met de graven uit het huis van Bourgondië en nu weder met Maximiliaan hield, zegevierde. De Hoekschen hadden, sinds den dood van Jacoba van Beyeren, geen vorst meer, aan wien zij zich hielden, en zoo zij hier en daar nog eens naar de wapenen grepen, deden zij dit als oproerigen. Zoo deden zij dit ook tegen Maximiliaan, toen deze voogd over zijn zoon Filips was: Frans van Brederode stond aan hun hoofd, doch zij werden verslagen. Sinds dien tijd hoorde men niet meer van Hoekschen en Kabeljauwschen spreken. Ook de burgertwisten in Gelderland en Vlaanderen eindigden; insgelijks die in Friesland, waar Albrecht van Saksen, een veldheer des keizers, door geweld en groote wreedheden de Friezen dwong

hunne twisten van Schieringers en Vetkoopers te staken. Het einde dezer burgertwisten in de noordelijke Nederlanden valt tusschen de jaren 1490 en 1500.

5. In het jaar 1492 geraakte echter geheel Noord-Holland in rep en roer door den opstand van het *kaas- en broodvolk*. De zware belastingen, de vernielende burgeroorlogen, misgewas en dure tijden hadden de mindere volksklassen wanhopend gemaakt. Niet bedenkende dat oproer altijd rampen veroorzaakt, wilden de behoeftigen der steden en de bewoners van het platteland zich zelven recht verschaffen. In plaats van bescheiden en ordelijk aan de overheden herstel van hunne grieven te verzoeken en geduldig te berusten in het lot, dat God hun had overgezonden, schoolden zij samen, gingen aan het muiten en plunderen en bedreven de grootste baldadigheden. Zij gingen van stad tot stad en gedroegen zich zeer oproerig. Zij hadden vaandels, op welke een kaas en brood afgebeeld waren. Zij zeiden dat zij vochten voor hun brood en liever wilden sterven in een gevecht dan door honger.

Maar, gelijk altijd, baatten oproer en mouterij het volk niet. Het werd er des te erger door gesteld. Het kaas- en broodvolk kon den strijd niet volhouden tegen de gewapende macht, door de regeering afgezonden. De muiters werden overwonnen en velen van hen streng gestraft. Zoo eindigde het oproer van het kaas- en broodvolk. Het volk ondervond de noodlotlige gevolgen van zijne mouterij; maar vorsten en regeeringen, die door onrechtvaardige oorlogen en onrechtvaardige belastingen die onlusten veroorzaakten, zullen aan God verantwoording moeten geven.

6. In 1493 stierf Frederik, de vader van Maximiliaan, en deze werd hierop keizer van Duitschland. Hij liet daarom de regeering der Nederlanden over aan zijnen zoon Filips den Schoone. Deze was toen zestien jaren oud. Drie jaren later huwde hij met Johanna, de dochter van Ferdinand en Isabella, koning en koningin van Spanje.

7. Gelijk wij reeds meer dan eens gezien hebben, werden in

vroegere eeuwen geheele landen evenzeer als erfenis van één persoon beschouwd, als thans huis en hof. Vandaar dat toen zoo dikwijls oorlogen door huwelijken van kinderen van koningen en vorsten eindigden. Sommige vorstelijke huizen geraakten door zulke huwelijken tot groote macht en aanzien, gelijk dit het geval was met het huis van Bourgondië. Nog machtiger werd het geslacht der aartshertogen van Oostenrijk door zulke huwelijken. Dat vorstenhuis bezat het landschap van Duitschland, dat thans nog Oostenrijk heet. Maximiliaan, de aartshertog van dat land, werd Duitsch keizer: dit werd een vorst echter door verkiezing, niet door erfenis; maar de rijke landen van het huis van Bourgondië kwamen door zijn huwelijk met Maria aan hunnen zoon. Die Bourgondische erfenis strekte zich uit over nagenoeg geheel België, Holland en Zeeland en over het noordelijkste gedeelte van Frankrijk, toen Artois geheeten. Na den dood zijns vaders had Filips de Schoone ook te verwachten dat hij aartshertog van Oostenrijk zou worden; maar zijn huwelijk met Johanna van Kastilië maakte het Oostenrijksche huis niet minder machtig.

8. Spanje was in dien tijd verdeeld in twee koninkrijken, Kastilië en Arragon geheeten. De vader van Johanna was Ferdinand, koning van Arragon; hare moeder Isabella, koningin van Kastilië. Toen deze groote en deugdzame vorstin in 1504 stierf, werd Johanna hare opvolgster; want alle andere kinderen van Ferdinand en Isabella waren gestorven. Zoo Ferdinand stierf, zou ook Arragon aan Johanna komen, dus geheel Spanje: en dat Spanje had toen door de ontdekking van Amerika, in 1492, reeds buitengewone macht en aanzien verkregen.

9. Zodoende kwamen door eene reeks van huwelijken de Nederlanden eerst aan een Fransch vorstenhuis, want de hertogen van Bourgondië waren Fransche prinsen; toen aan een Duitsch huis, dat van Oostenrijk; en dat Oostenrijksche huis nam later zijn verblijf in Spanje en werd daar geheel en al Spaansch. Op die wijze kwamen ook zeer verschil-

lende landen onder één vorst, en ons vaderland onder denzelfden vorst als Spanje en zelfs als Napels, gelijk wij straks zullen zien. Dit gaf aanleiding dat ons vaderland moest deelnemen aan alle oorlogen van Europa.

Filips de Schoone echter zou weinig genot hebben van de rijke bezittingen, welke hij geërfd had. Hij vertrok in 1505 met zijne gemalin naar Spanje, om daar de kroon van Kastilië voor zijne vrouw te aanvaarden. Doch hij overleed reeds in het jaar 1506, in zes-en-twintigjarigen leeftijd. Zijne echtgenoot Johanna, die hem zeer beminde, werd krankzinnig, doch overleefde in dien toestand hem nog meer dan veertig jaren.

10. De oudste zoon van Filips den Schoone en Johanna van Kastilië was Karel: hij werd den 24 Februari van het jaar 1500 geboren.

XV.

REGEERING VAN KEIZER KAREL V.

1. Karel V, gelijk wij hem al dadelijk zullen noemen, was geheel en al Nederlander. Hij was geboren te Gent, welke stad hij altijd zeer bleef beminnen. Hij werd in de Nederlanden opgevoed, en ofschoon hij zeer vele talen sprak, bleef hij altijd het liefst de Nederduitsche taal gebruiken. Ook waren zijne onderwijzers Nederlanders. Onder die onderwijzers is het beroemdst geworden Adriaan Florenszoon. Deze was uit eene eenvoudige Utrechtsche familie geboren; hij werd priester en later hoogleeraar aan de akademie van Leuven. Zijne groote kundigheden en vroomheid deden keizer Maximiliaan besluiten, Adriaan tot onderwijzer van Karel aan te stellen. Karel bleef, nadat hij koning en zelfs nadat hij keizer was geworden, zijnen leermeester achten en beminnen. Toen Karel koning van Spanje werd, benoemde hij Adriaan tot onderkoning, en wist door zijnen invloed te bewerken dat zijn leermeester aartsbisschop van Toledo werd. Later werd Adriaan kardinaal, en na den dood van paus Leo X

zelf Paus. Hij werd als opvolger van den II. Petrus gekozen in 1521 en stierf in 1526. Hij is de eenige Nederlander, die op den pauselijken troon verheven is geweest.

2. Zoolang Karel minderjarig was, voerde zijn grootvader, keizer Maximiliaan, de voogdij. Deze liet de Nederlanden regeeren door zijne dochter Margareta, de tante van Karel. Naar gelang de vorsten der Nederlanden ook vorsten van andere machtige rijken werden, waren zij meer afwezig. Gedurende hunne afwezigheid lieten zij de Nederlanden regeeren door leden van hun geslacht, bij voorkeur door vrouwen. Die regeerders in naam van den afwezigen vorst werden algemeene landvoogden of landvoogdessen genaamd. Twee hebben op die manier, gedurende Karels regeering, het bewind over de Nederlanden gevoerd: eerst zijne tante Margereta; later zijne zuster Maria, die weduwe was van den koning van Hongarije. Deze beide waren vorstinnen van groote begaafdheden. Zij waren bij de Nederlanders zeer bemind, omdat zij met zachtheid regeerden en niet met hoogmoed en trotschheid, en omdat zij de vrijheden en oude wetten en gewoonten der Nederlanders eerbiedigden.

3. Karel toch was veelal afwezig, want hij was vorst over zeer vele rijken en voerde zware en langdurige oorlogen. Hij was nog een kind van zes jaren, toen hij door den dood zijns vaders heer der meeste Nederlandsche gewesten werd. Later werd hij, omdat zijne moeder Johanna krankzinnig was, ook als koning van Spanje erkend. En de koning van Spanje was toen te gelijker tijd koning van Napels, Sicilië en Sardinië en heer en meester van alle die rijke landen in Amerika, welke toen pas door de Spanjaarden ontdekt en veroverd werden; Karel was dus op zijn negentiende jaar reeds de machtigste vorst van Europa. Toen zijn grootvader, die keizer van Duitschland was, stierf, werd hij in 1520 in diens plaats ook tot keizer verkozen. Hij was de vijfde Duitse keizer, die Karel heette, en daarom is hij meest bekend onder den naam van keizer Karel V. Vóór zijnen tijd was er niet één vorst in Europa geweest, die zoo machtig was als

hij, behalve keizer Karel den Groote, van wien wij reeds gehoord hebben en die ook een Nederlander was.

4. Karel V had, geheel zijn leven door, veel te strijden met de Franschen. De oorzaak daarvan was de naijver, die tusschen den Franschen koning en Karel was ontstaan. Want ook de koning van Frankrijk, Frans I geheeten, dong naar de Duitsche keizerskroon. Bovendien betwistten beide vorsten elkander het bezit van Lombardije in Italië. Om die schoone provincie van Italië, waarvan Milaan de hoofdstad is werd lang en bloedig gestreden; doch eindelijk behield Karel V de overhand, nadat zijne veldheeren in den slag bij Pavia den koning van Frankrijk hadden gevangen genomen. Zoodoende werd ook het grootste gedeelte van Opper-Italië een deel van keizer Karels rijken, die nu keizer, koning en vorst was van Duitsche, Spaansche, Italiaansche en Nederlandsche landen! Maar ofschoon de koning van Frankrijk overwonnen was, bleef de naijver tusschen beide vorsten voortduren. Telkens verklaarden zij elkander opnieuw den oorlog, tot groot nadeel van hunne onderdanen. Het is waar, de koningen en vorsten zijn verplicht hunne onderdanen tegen onrechtmatige aanvallen van hunne naburen te verdedigen en te beschermen; maar de oorlogen, die gevoerd worden uit heerschzucht en enkel uit naijver van de koningen zijn zeer sterk af te keuren. En hoeveel goeds Karel ook gedaan heeft voor zijne onderdanen door wijze wetten en handhaving der gerechtigheid, heeft hij hun door die voortdurende oorlogen ook veel leed berokkend. Echter ligt de grootste schuld daarvan aan den koning van Frankrijk, Frans I, die het eerst den oorlog uitlokte.

Deze oorlogen tusschen keizer Karel en den Franschen koning Frans I en diens zoon Hendrik II duurden zoolang als Karel regeerde. De hertogen van Gelderland trokken sterk partij voor die Fransche koningen, totdat het eindelijk Karel gelukte, die hertogen geheel en al te onderwerpen en Gelderland te veroveren.

5. Keizer Karel was het, die alle Nederlandsche gewes-

ten, zoowel de noordelijke als de zuidelijke, onder de heerschappij van éénen vorst vereenigde. Dit was eene groote weldaad voor die landen, want daardoor hielden de voortdurende oorlogen, welke zij met elkander voerden, op; daardoor eindigden de noodlottige burgertwisten en konden de Nederlanders tot grooteren bloei en welvaart komen.

Karel kon dit vooral doen, omdat hij zoo machtig, maar ook omdat hij Duitsch keizer was. Immers de Nederlanden, met uitzondering van Vlaanderen, werden gerekend tot het Duitsche rijk te behooren. Daarom kon Karel als keizer doen, wat hij anders rechtens niet had mogen doen. Zoo kon hij bewerken dat Friesland, hetwelk reeds vroeger tot onderwerping was gebracht, geheel en al erfelijk onder de Nederlandsche vorsten geraakte. Zoo kon hij de wereldlijke regeering over de landen van het bisdom van Utrecht aan zich zelve en aan zijne opvolgers brengen. Hij deed dit echter in overeenstemming met den Paus, den bisschop van Utrecht en de vorsten van het Duitsche rijk. Dit geschiedde in 1528.

6. Gelderland werd eerst in 1543 met de andere Nederlanden vereenigd. Na den dood van Adolf van Gelderland, van wien wij vroeger gehoord hebben, kwamen achtereenvolgens twee hertogen uit het geslacht van Adolf aan de regeering: Karel en Willem. Beide waren zeer dappere en krijgsmachtige vorsten, en de Gelderschen hadden den naam van de beste soldaten der Nederlanden te zijn. Zij voerden omstreeks twintig jaren oorlog tegen keizer Karel en tegen diens onderdanen, vooral tegen de Hollanders. Langen tijd maakten zij de Zuiderzee onveilig onder een aanvoerder, lange Pier geheeten. Deze plunderde met een tal van kleine schepen den handel der Hollanders en deed veel nadeel aan de Hollandsche kusten. Ook hadden de Geldersche hertogen een zeer stouten en dapperen aanvoerder van krijgsvolk te lande, Maarten van Rossum geheeten. Deze, wiens naam zeer bekend is, dankt die bekendheid aan hoedanigheden, die groote rampen over ons vaderland hebben gebracht. Hij

was een dapper soldaat, maar roofzuchtig. Aan het hoofd zijner benden drong hij uit Gelderland door tot aan 's Gravenhage, dat hij plunderde en in brand stak. Dergelijke mannen mogen bekend en beroemd geworden zijn, maar zulke roem is niet te begeeren. Alleen die roem is te begeeren, welke verkregen wordt door edele daden, rechtvaardigheid, nuttige uitvindingen of ware geleerdheid.

De Geldersche hertogen hadden het nooit alleen zoo lang tegen keizer Karel kunnen volhouden; maar deze was, gelijk wij gezien hebben, steeds in oorlog met Frankrijk. Bovendien had hij zeer veel te strijden met de protestantsche vorsten van Duitschland. Van deze gelegenheid maakte de Geldersche hertog Karel gebruik. Eindelijk kwam hij in 1538 te sterven. Hij maakte Willem, hertog van Gulik en Kleef, in Duitschland, tot zijnen erfgenaam. Ook deze voerde een tijd lang den oorlog tegen den keizer; doch de laatste trok eindelijk in persoon tegen hem te velde en overwon hem. In 1543 werd de vrede tusschen den keizer en hertog Willem te Venlo gesloten. Deze moest Gelderland en Zutphen aan keizer Karel afstaan.

7. Zoo kwamen eindelijk in 1543 alle Nederlandsche gewesten onder één vorst. Wij zullen zien, welke die gewesten waren. Zij werden in 1545 door den keizer, bij een plechtig verdrag, te Augsburg gesloten, één en van elkander onafscheidbaar verklaard en in sommige punten met het Duitsche rijk in verbintenis gebracht. Te zamen werden zij de Bourgondische kreits of landen genaamd: een zeer verkeerde naam, want Bourgondië was er reeds lang van gescheiden en behoorde reeds tot Frankrijk. Die gewesten dan waren, groote en kleine, zeventien in getal.

Eigenlijk waren die zeventien niet allen Nederlandsche gewesten, want in sommige, die men de Waalsche provinciën noemde, werd eene taal gesproken, die een Fransche tongval was. Deze vier Waalsche gewesten waren: Henegouwen, Doornik en Namen, die thans tot België behooren, en Artois, dat tegenwoordig een deel van Frankrijk uitmaakt. Verder

telde men tot de Nederlanden het hertogdom Luxemburg, waar de Duitsche taal gesproken werd.

8. Tot de eigenlijk Nederlandsche provinciën of gewesten behoorden in de eerste plaats Brabant. Hiermede waren het kleine hertogdom Limburg en de steden Mechelen en Antwerpen, die beide als afzonderlijke gewesten beschouwd werden, ten nauwste vereenigd. Brabant strekte zich uit over de provinciën Zuid-Brabant en Antwerpen van België, Noord-Brabant en een deel van Limburg van ons vaderland. Verder Vlaanderen, dat met Brabant het machtigste der provinciën was. Dat Vlaanderen strekte zich uit over de beide belgische provinciën Oost- en West-Vlaanderen en een deel, dat thans tot Frankrijk behoort.

De zeven andere provinciën waren: Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Groningen en Overijsel, waaronder Drenthe gerekend werd.

9. Eene eigenlijke hoofdstad hadden de Nederlanden nog niet. De landvoogdes Margareta hield meestal haar verblijf te Mechelen; hare opvolgster, de landvoogdes Maria, te Brussel. Antwerpen was onder keizer Karels regeering de machtigste en rijkste koopstad; dan volgde als koopstad Amsterdam, dat toen evenwel nog lang zoo groot niet was als nu. Gent was bijna even sterk bevolkt als Antwerpen. De Nederlanden waren in de laatste jaren der regering van Karel V zeker het rijkste en welvarendste land van Europa. De bevolking was arbeidzaam en nijver en muntte vooral uit door fabriekarbeid. Geen volk dat in dien tijd de Nederlanders daarin gelijk kwam. De laken- en linnenfabrieken van Vlaanderen, de lakenfabrieken van Leiden, de fluweelfabrieken van Utrecht waren algemeen beroemd. Antwerpen dreef zeer grooten handel op Spanje en Italië. De kooplieden dier stad haalden alle voortbrengselen der zuidelijke landen en ook de voortbrengselen van Amerika en Azië, welke te Lissakon en te Cadix aankwamen, en brachten die naar hunne stad. De Engelschen, de Duitschers, de bewoners van de kusten der Oostzee kwamen naar Antwerpen, om daar hunne waren

te verkoopen en die van de zuidelijke landen te koopen. Zoodoende werd Antwerpen de rijkste stad van Europa.

Amsterdam dreef den grootsten graanhandel. Het haalde koren uit Pruissen en andere Oostzee-landen en voorzag er de Nederlanden van. Dordrecht dreef zeer grooten handel op de steden, die aan den Rijn lagen. Na deze twee steden was Deventer de voornaamste handelsplaats der noordelijke provinciën. Behalve door handel en nijverheid, bloeide ons vaderland ook door visscherij. De Nederlanders alleen verstonden toen de kunst van haringkaken, welke door Willem Beukelszoon was uitgevonden. Honderde buizen gingen jaarlijks op de haringvangst uit en brachten deze naar ons land. Van hier werd de haring door geheel Europa verzonden.

10. Zoo waren de Nederlanders onder keizer Karel door vlijt en arbeidzaamheid, door de vrijheid der burgers en door een goeden vorst een der gelukkigste volken van Europa.

XVI.

KAREL V. — VERVOLG.

1. Het meest is de regeering van Karel V vermaard geworden, omdat daaronder de groote gebeurtenis plaats greep, die de Hervorming wordt genoemd. Het is u bekend hoe vroeger alle Christenen tot de katholieke Kerk behoorden. Evenwel stonden er haast iedere eeuw mannen op, die eene dwaalleer verkondigden. Zoo begon in 1517 een Duitsche monnik, Maarten Luther geheeten, eene leer te verkondigen, welke in zeer vele punten van die de katholieke Kerk verschilde. Ook andere mannen stonden op, die dwalingen aan het volk leerden. Onder de voornaamste dier dwaalleeraars behoorden, Melancthon in Duitschland, Zwingli in Zwitserland en Kalvijn in Frankrijk.

Spoedig vonden deze dwaalleeraars of ketters, gelijk zij genoemd werden, duizenden en honderd-duizenden aanhangers. Geheele vorstendommen en koninkrijken, met hunne

geheele bevolking, vielen van de katholieke Kerk af. De oorzaken van dien afval waren de hoogmoed des menschen, die denkt dat hij zelf de waarheid alleen door zijn eigen verstand kan vinden; dan het ongeloof en de zedeloosheid van velen; en de ergernis, die door velen gegeven werd, welke, ofschoon tot de katholieke Kerk behorende, toch een slecht leven leidden. Velen vergaten dat de leer der II. Kerk altijd waar blijft, al handelden ook katholieke menschen verkeerd. Ook was eene voorname reden, waarom de Hervorming zoo snel toenam, dat vele vorsten en machtige heeren, door zondige begeerlijkheid, de wetten der Kerk niet meer wilden volgen of zich meester van de bezittingen der priesters en kloosters wilden maken. Deze vorsten en groote heeren dwongen dan hunne onderdanen met geweld, soms op straffe des doods, de nieuwe leer te omhelzen. Dan ook hadden de boeken van een geleerden Nederlander, Erasmus, veel bijgebracht om de Hervorming ingang te doen vinden. Deze Erasmus was een groot geleerde; hij schreef echter niet in zijne moedertaal, maar in het Latijn. Hij bespote de geestelijken. Hij vergat dat anderen daardoor den godsdienst zouden beginnen te verachten en naar dwaalleeraars zouden hooren.

2. Uit dit alles ontstond de *Hervorming*. Een der dwaalleeraars, die spoedig veel aanhang vond, was Munzer, een duitser. Omdat zijne aanhangers zich voor de tweede maal lieten doopen, gaf men hun den naam van Wederdoopers. Zij verkondigden zeer vele leerstellingen, die niet alleen strijdig waren met den godsdienst, maar ook met de veiligheid en orde der maatschappij. Zij weigerden gehoorzaamheid aan de regeering; den rijken wilden zij hunne bezittingen ontnemen en die verdeelen; zij wilden zelfs, evenals de Turken, het huwelijk ontheiligen, door te veroorloven dat een man verscheidene vrouwen huwde. Sommige dweepers onder hen beweerden zelfs dat men naakt moest loopen. Die Wederdoopers verwekten groote oproeren, vooral te Amsterdam, waar zij het stadhuis bestormden en de regeering wilden

afzetten. Anderen gingen naar de stad Munster in Duitschland, maakten zich meester van de stad en pleegden daar vele gruwelen. Zij kozen daar eenen kleedermaker, Jan van Leiden genoemd, omdat hij uit Leiden geboortig was, tot hunnen koning. Die Wederdoopers werden zoodoende zeer gevaarlijke menschen en zeer gehaat bij het volk.

Karel V vaardigde voornamelijk tegen hen zeer gestrengte wetten uit: die wetten werden plakaten genoemd. Allen, die overtuigd werden dat zij Wederdoopers waren, werden met den dood gestraft, doch ook andere personen, die de nieuwe leerstellingen aannamen, werden streng gestraft. Het was toen eene algemeene wet onder alle volken, dat diegenen, die het geloof, dat in een land beleden werd, verlieten, streng gestraft werden. Dit deden niet alleen de katholieke, maar ook de protestantsche vorsten. Ook bestond er eene geestelijke rechtbank, die onderzoek deed naar de overtredingen van den godsdienst, zooals ketterij, drukken van verboden boeken, predikatiën door andere personen dan de geestelijken. Die rechtbank noemde men Inquisitie. Zij bestond in alle katholieke landen. Ook was er eene andere Inquisitie, die de Spaansche Inquisitie genoemd werd. Deze was veel strenger; doch zij was eene geheel andere dan de Inquisitie, welke men de bisschoppelijke noemde. Vele lieden hebben uit onkunde of met voordacht de eene met de andere verward. Zij deden dit, om ook de bisschoppelijke Inquisitie gehaat te maken; maar noch Karel V, noch zijn zoon Filips, van wien wij straks meer zullen hooren, heeft ooit de Spaansche Inquisitie in ons vaderland ingevoerd.

3. Eene der redenen waarom Karel V zoo verstoord was op de belijders van de nieuwe leerstellingen der Lutherschen was, dat zij in Duitschland hem veel moeite veroorzaakten. Zeer vele Deutsche vorsten omhelsden dadelijk de leer van Luther. Velen van hen deden dit om een voorwendsel te vinden om de rijke bezittingen der katholieke geestelijkheid weg te nemen. Karel moest als keizer dit veroordeelen en straffen. De Luthersche vorsten van Duitschland vereenigden

zich toen tegen den keizer en deden hem den oorlog aan; doch hij overwon hen en strafte eenigen van hen. Evenwel bleef de dwaalleer van Luther vele aanhangers tellen en vielen de meeste inwoners van noordelijk Duitschland van de katholieke Kerk af.

4. Ook had keizer Karel V nog met andere moeilijkheden te kampen. De machtige stad Gent, zijne eigene geboortestad, geraakte tegen hem in opstand. Het volk van die stad was altijd zeer onrustig en gezind tot oproer. In 1545 maakten zij het echter zoo erg, dat Karel genoodzaakt werd uit Spanje over te komen en het oproer streng te straffen.

5. De voortdurende oorlogen, die hij met de Franschen, met de Turken en de protestantsche vorsten van Duitschland had te voeren, hadden Karel reeds vroeg oud gemaakt; want hij was geheel zijn leven lang met groote zorgen beladen geweest en had zeer vele vermoeienissen moeten verduren. Bovendien had hij ondervonden hoe ijdel alle wereldsche grootheid is. Ook wilde hij de laatste jaren zijns levens besteden om zich voor te bereiden tot den dood. Daarom besloot hij afstand te doen van de regeering. Hij droeg die van de Nederlandsche gewesten in het jaar 1555 te Brussel op aan zijnen eenigen zoon Filips.

6. Karel begaf zich daarop naar Spanje: daar ging hij in stille afzondering in een klooster leven. Hier hield hij zich bezig met het vervaardigen en herstellen van uurwerken. Om steeds gedachtig te wezen dat de dood hem te wachten stond, liet hij zijne eigene doodkist steeds voor zijne oogen plaatsen. In die afzondering stierf hij in 1558.

7. Karel V is een der grootste Nederlanders geweest. Het nageslacht kan hem niet dankbaar wezen voor de vele oorlogen, die hij gevoerd heeft. Want hoeveel roem een oorlogsheld ook moge verwerven, het is een verkeerde roem, wanneer hij niet verkregen is door eenen rechtvaardigen en noodzakelijken oorlog. Maar Karel V heeft den Nederlanden groote weldaden bewezen door rechtvaardigheid, door het geven van goede wetten en door het bevorderen van het wel-

varen des volks. Ook heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt door alle Nederlandsche gewesten met elkander te vereenigen.

7. Gelijk wij reeds gezien hebben stelde hij eene algemeene landvoogdes daarover aan. Drie raden werden door den keizer ingesteld, om de landvoogdes in de regering behulpzaam te wezen. Deze raden noemde men den staatsraad, den geheimen raad, die vooral over de rechtsbedeeling geraadpleegd werd, en den raad der geldmiddelen. Iedere provincie had hare eigene staten: deze staten waren de afgevaardigden van de geestelijkheid, den adel en de steden van het gewest. Die staten werden geraadpleegd over de belangen van het gewest, en de vorst kon geene nieuwe belastingen in een gewest heffen, zonder de toestemming dier staten. Soms riep Karel de afgevaardigden van alle die staten der verschillende provinciën te zamen: die noemde men de *algemeene staten*.

XVIII.

FILIPS II EN DE LANDVOOGDIJ VAN MARGARETA VAN PARMA.

1. Hoeveel anders zou misschien het lot van ons vaderland geweest zijn, indien Karel V twee zonen had gehad in plaats van één. Zoo hangt het lot der volken, evenzeer als van iederen persoon, niet van het blinde toeval, maar van de beschikking Gods af. Van de talrijke landen, die Karel V geërfd had, kwamen de Oostenrijksche landen aan zijnen broeder Ferdinand. Deze werd door de Duitsche vorsten tot keizer gekozen. Zoodoende ontstonden een Duitsche of keizerlijke en een Spaansche of koninklijke tak van het huis van Oostenrijk. Had keizer Karel twee zonen gehad, dan was waarschijnlijk één van hen vorst der Nederlanden en te gelijk Duitsch keizer geworden. Dan waren alle Nederlanden waarschijnlijk ten nauwste met Duitschland vereenigd ge-

raakt. Karel V had echter slechts één eenigen zoon. Deze was zeven en twintig jaren oud, toen hij vorst der Nederlanden en koning van Spanje te gelijk werd. De moeder van Filips was eene Portugeesche prinses. Hij zelf was in Spanje opgevoed en in zeden en gewoonten geheel en al Spanjaard. Evenals zijn vader Karel V altijd het meest de Nederlanders bemind had; zoo beminde Filips het meest de Spanjaards. Hij was stug, trotsch en volstrekt niet innemend, gelijk zijn vader. Hij dacht dat alles het best ging, wanneer het op zijn Spaansch ging. Dit konden de Nederlanders slecht verdragen en vooral de grooten des lands.

2. Zoolang Filips nog in de Nederlanden vertoefde, ging alles nog al wel. Hij bleef de eerste vier jaren zijner regeering te Brussel wonen. Zijne tweede gemalin, Maria, die koningin van Engeland was, bleef in haar rijk, en gezamenlijk voerden zij zoo den oorlog tegen Frankrijk. In dien oorlog be-toonden zich vooral de Nederlanders zeer dapper. Onder aanvoering van den graaf van Egmond sloegen zij de Franschen bij Sint Quentin, in het noorden van Frankrijk, en noodzaakten den Franschen koning, Hendrik II, vrede te sluiten. Toen die vrede gesloten was, besloot Filips naar Spanje te vertrekken, waar hij liever was dan in de Nederlanden.

3. In 1559 was eindelijk alles voor den koning in gereedheid om naar Spanje te vertrekken. Hij had zijne halve zuster Margareta, die met den hertog van Parma was gehuwd, tot landvoogdes der Nederlanden aangesteld. Ook gaf hij haar verscheidene van de groote heeren des lands als raadslieden ter zijde. Onder deze waren: de bisschop van Atrecht (of Arras), Granvelle geheeten, een zeer ervaren rechtsgeleerde; Viglius, die een Fries van geboorte was; verder een edelman uit Namen, Barlaymont; de graaf van Egmond, een zeer aanzienlijk edelman van een Hollandsch geslacht; de graaf van Hoorne, die groote bezittingen had omstreeks Weert in Nederlandsch Limburg, en Willem van Oranje.

4. Deze Willem van Oranje was oorspronkelijk een Duitscher, zijn vader was graaf van Nassau. Hij zelf werd de prins van

Oranje genoemd naar het vorstendom Oranje, in Frankrijk, dat hij van een neef geërfd had. Willem van Oranje was door Karel V met weldaden overladen geworden. Door diens tuschenkomst was hij aan de rijke erfenis gekomen, want Willem had, behalve vele bezittingen in Frankrijk, zeer vele eigendommen in Nederland, vooral in Breda en in de omstreken van Geertruidenberg. Hij was opgevoed in de luthersche leer, maar toen hij aan het hof van Karel V kwam, werd hij roomsch-katholiek. Later werd hij weder gereformeerd. Reeds als jongman onderscheidde hij zich door de uitstekendste bekwaamheden. Hij was zeer ervaren in alles wat de regeering betrof; hij was onvermoeid in den arbeid, stilzwijgend; voorzichtig; hij was nooit opgeblazen in voorspoed en nooit ter neder geslagen in tegenspoed. Zijne goede hoedanigheden werden echter zeer veel benadeeld door zijne groote heerschezucht. Hij wilde in alles de eerste en de voornaamste wezen. Wat niet naar zijne wenschen geschiedde, werkte hij tegen. Ook was hij zeer onverschillig omtrent den godsdienst, en alle middelen waren hem welkom, als zij hem maar van dienst konden wezen.

5. Willem van Oranje koesterde eene groote ijverzucht jegens Granvelle, die, nadat hij kardinaal geworden was, kardinaal Granvelle werd genoemd. En deze was de eerste man in den raad der landvoogdes. De koning had haar bevolen voornamelijk naar Granvelle te luisteren. Willem van Oranje kon dit niet gedoogen, vooral daar des konings bevelen zijne goedkeuring niet wegdroegen. Hij wilde dat de Spaansche soldaten, welke de koning in de Nederlanden gelaten had, zouden vertrekken. Hierin kreeg hij zijnen zin. Toen begeerde hij dat de invoering der nieuwe bisschoppen geen plaats zou hebben. In dit punt kon de koning niet toegeven, want de Nederlanden hadden zeer groote behoefte aan bisschoppen. Er waren over geheel het land, dat thans Nederland en België en nog een gedeelte van Duitschland is, niet meer dan vier bisschoppen; die van Utrecht alléén voor ons geheele vaderland, voor zoover het boven de Maas ligt. Daarom stelde de

Paus, in overeenstemming met den koning, verscheidene nieuwe bisschoppen aan, zoodat er in het geheel drie aartsbisschoppen en vijftien bisschoppen zouden wezen. Het gemis aan goede kerkelijke tucht was eene der redenen geweest, waardoor de leer van Luther zoo gemakkelijk in ons vaderland ingang gevonden had; want zeer vele menschen waren slecht onderwezen in hunnen godsdienst en geloofden daarom gemakkelijk aan de valsche leer. Dit was de reden waarom de Paus het noodig oordeelde, dat er in de Nederlanden meer bisschoppen werden aangesteld; maar Willem van Oranje en de graven van Egmond en Hoorne wilden dit op alle mogelijke wijzen beletten, om de landvoogdes en den koning lastig te vallen.

6. Ook wilden zij dat de koning Granvelle, die bij de nieuwe instelling van bisschoppen aartsbisschop van Mechelen was geworden, zou verwijderen. Dit werd hun toegestaan. Toen Filips hierin toegegeven had, vorderden zij nog meer. Zij begeerden dat de koning de inquisitie en de plakكات zou afschaffen. Het geroep tegen de inquisitie was maar een middel om het volk in beweging te brengen. Want die inquisitie bestond in verreweg het grootste gedeelte der Nederlanden niet; zij was op verre na ook zoo streng niet als men het wilde doen voorkomen. Ook was die inquisitie eene geheel andere dan de Spaansche inquisitie. Deze heeft nooit in ons land bestaan en is hier ook nooit door Filips II ingevoerd geworden. Evenwel geloofden velen alles wat men hun vertelde. Ook begeerden de prins van Oranje en zijne vrienden dat de koning de plakكات, dat is de straffen tegen de Lutherschen, Wederdoopers enz., zou opheffen. Dit wilde Filips II, die plechtig gezworen had den katholieken godsdienst te zullen handhaven, niet toelaten; hij vreesde dat dan de katholieke godsdienst in de Nederlanden zou verloren gaan; want, dacht hij, de ketters (zooals men de aanhangers der nieuwe leer noemde) zouden dan overal hunne dwalingen verspreiden.

7. Toen de koning niet wilde toegeven, besloot een groot

getal edelen aan de landvoogdes Margareta met zeer veel vertoon een verzoekschrift aan te bieden dat de koning de inquisitie en de plakaten zou opheffen. Zij zelven hadden zich verbonden om gezamenlijk alles daartoe in het werk te stellen. Dit verbond noemden zij *compromis*, dat zooveel beteekent als *gezamenlijke belofte*. Velen mogen hiertoe overgegaan zijn uit goede inzichten, maar niet weinigen deden het om onrust te stoken. Velen onder den verarmden adel ook, dewijl zij dachten dat wanneer eenmaal de Nederlanden in opstand geraakten, zij zich zouden kunnen verrijken met den buit der geestelijke goederen.

8. De voornaamste hoofden dier edelen waren: Hendrik van Brederode, Lodewijk van Nassau en nog twee anderen, de graaf van Kuilenburg en de graaf van den Berg, beide Geldersche edelen. Hendrik van Brederode was van een zeer aanzienlijk Hollandsch geslacht, maar een woelziek man, die niets liever deed dan onrust stoken. Lodewijk van Nassau was een broeder van Willem van Oranje. Lodewijk bezat hier in de Nederlanden geen akker gronds; hij was een geboren Duitscher, met wien men hier niets had uit te staan; als hij brieven schreef, schreef hij die niet eens in de Nederduitsche taal; maar hij wilde hier in ons land zijn geluk beproeven.

9. Onder aanvoering van deze vier genoemde heeren kwamen meer dan driehonderd edelen, den 5 April 1566, te Brussel binnen, om het gemelde verzoekschrift aan de landvoogdes Margareta aan te bieden. Misschien zal men denken dat het aanbieden van een verzoekschrift eene onschuldige zaak was. Dit was *dit* aanbieden niet. Het geschiedde met het doel om der landvoogdes vrees aan te jagen en haar, door vertoon van zoovele gewapende edellieden, te dwingen. Ook geschiedde het om het volk in opschudding te brengen. Alle oproermakers en warhoofden, die vast geloofden dat zij op de hulp der edelen konden rekenen, werden nu stoutmoedig en durfden alles wagen.

10. Toen al die edelen aan het hof te Brussel kwamen, was

de landvoogdes inderdaad een oogenblik ontzet; maar Barlaymont, die naast haar stond, zeide tot haar in het Fransch: schrik maar niet, Mevrouw, voor dien hoop bedelaars (*gueur*)! Dit werd gehoord. 's Avonds hielden al die edelen een groot gastmaal, en hier noemden zij elkander toen *gueur* of *geuzen*. Ook droegen zij toen, om de zaak algemeen te maken, een zinnebeeld, bestaande in eene soort van napje, zooals de bedelaars in die tijden gewoon waren te dragen. Dit noemde men de *geuzennapjes*. De naam van *geuzen* werd toen algemeen voor hen, die tegen den koning opstonden, en later als een scheldwoord (het is leelijk dit te gebruiken) tegen de Gereformeerden. Deze begonnen toen insgelijks de Roomsche Katholieken *papen* te noemen (een naam, dien men in vroeger tijd, en zonder beleedigende bedoeling, aan priesters gaf).

11. Het was den verbonden en edelen vooral te doen om de Nederlanden in opstand tegen den koning van Spanje te brengen. Daarom kwamen zij in de maand Juli van het jaar 1566 bijeen te Sint Truyen, eene stad in Belgisch Limburg. Hier beraadslaagden zij te zamen wat zij doen zouden, indien de koning hen om hunne oproerigheid straffen wilde. Ook bespraken zij hoe zij de nieuwe leerstellingen der Gereformeerden, die door Kalvijn verkondigd werden, aan hunne wenschen zouden dienstbaar maken. Verreweg de groote meerderheid van de Nederlanders was katholiek. Zeer weinigen hadden de nieuwe leer omhelsd; maar zeer velen waren onwetend of onverschillig in hunnen godsdienst. Om nu het volk van het voorvaderlijk geloof af te trekken, ontboden de edelen Fransche en Duitsche predikanten, die bij Kalvijn geleerd hadden. Deze voerden zij in het land. Ook riepen zij veel saamge-raapt volk uit Frankrijk, om hier in de Nederlanden de onrust te vermeerderen.

12. Toen de predikanten in het land gekomen waren, begonnen zij in het open veld te prediken: dit noemde men *graspreeken*. Zij hitsten het volk, dat deels uit nieuwsgierigheid naar hen kwam luisteren, op tegen de Roomsche Kerk en geestelijken. De landvoogdes durfde niets daartegen doen,

want de vreemde predikanten werden beschermd door gewapende benden. De verbondene edelen hadden beloofd dat zij hen in hunne bescherming zouden nemen. Oranje, Egmond en Hoorne, die de machtigste heeren in het land waren, wilden ook niet dat de landvoogdes de overtreders van de koninklijke wetten zoude straffen. Zoodoende gingen de vreemde predikanten en het volk, dat hen volgde, hunnen gang. Zeer spoedig hadden zij de groote menigte opgehitst en den katholieken godsdienst en de geestelijkheid gehaat en veracht weten te maken.

13. In Augustus 1566 sloeg die menigte tot de grootste baldadigheden over. Zij vernielde en plunderde binnen den tijd van eenige weinige dagen meer dan vierhonderd kerken. Dit noemt men den beeldenstorm. De heerlijkste en schoonste kerken der Katholieken, zooals de Onze Lieve Vrouwe kerk te Antwerpen, de Sint-Jans kerk te 's Hertogenbosch, de Dom te Utrecht, werden geplunderd. De beelden werden stuk geslagen, de heilige vaten ontwijd, de heilige olie op de schoenen gesmeerd, de heilige reliquieën over den grond geworpen. En overal lieten de regeeringsleden dit begaan. Zoo groot was de vrees voor de beeldstormers!

14. Wel verre van dadelijk haar te willen helpen, wilden Oranje, Egmond en Hoorne de landvoogdes niet ondersteunen om de beeldstormers te straffen, voor en al eer zij de plakaten had opgeheven. Nu herstelden deze heeren de orde en straffen eenige plundersaars.

Zeer vele edelen, die wel katholiek waren, doch uit haat tegen de Spanjaarden tot het verbond der edelen waren toegetreden, wilden er van nu af aan niet meer van weten. Andere daarentegen besloten nu tot nog grooter oproer over te gaan. Lodewijk van Nassau ging naar Duitschland, of hij ook soldaten kon vinden, om den koning in de Nederlanden te beoorlogen. Hendrik van Brederode beproefde Holland in opstand te brengen. Anderen wilden zich meester maken van de machtige stad Antwerpen, doch de landvoogdes had eenige soldaten bij de hand, en deze verjoegen die

benden van *geuzen*, gelijk zij zich zelfden noemden. Ook werd een oproer, dat in Antwerpen zelf door de Calvinisten was begonnen, door het beleid van Willem van Oranje gestild.

15. Toen Filips II in Spanje gehoord had, hoe de edelen in de Nederlanden onrust gestookt hadden en hoe daar de kerken en kloosters vernield en geplunderd waren geworden, was hij zeer vergramd. Hij besloot een leger af te zenden, om strenge straf uit te oefenen. Toen Willem van Oranje hiervan kennis kreeg, besloot hij het land te verlaten. Hij was wel niet rechtstreeks schuldig geweest aan het verbond der edelen of aan den beeldenstorm, maar door zijne heerschezucht waren de onlusten aangevangen: ook had hij de overtreders van 's konings wetten in de hand gewerkt. Daarom was Filips op hem en op de graven van Egmond en Hoorne zeer verbitterd. Willem van Oranje begreep dit en verliet de Nederlanden; maar de graaf van Egmond, die vreesde zijne bezittingen te verliezen en zich minder ongerust maakte, omdat hij zoo schuldig niet was, bleef in de Nederlanden.

XVIII.

DE HERTOOG VAN ALVA IN DE NEDERLANDEN.

1. In de laatste dagen van 1567 kwam Alva met een leger van tien duizend soldaten naar de Nederlanden, om daar strenge straf uit te oefenen. Hij werd landvoogd in plaats van Margareta van Parma. De hertog van Alva was een zeer bekwaam veldheer, maar trotsch, streng en stug; hij koesterde eene groote minachting voor allen, die geene Spanjaards waren. Al dadelijk begon hij met onderzoek te doen naar de beeldstormers en naar allen, die zich op eenigerlei wijze aan ongehoorzaamheid aan den koning hadden schuldig gemaakt. Hij richtte eene rechtbank op, die de *raad van beroerte* werd genoemd, omdat zij de medeplichtigen aan de laatste beroerten moest straffen. Die raad ging zeer willekeurig en wreed te werk. Daarom werd hij de *bloedraad* genoemd. Het

is er echter verre van af, dat allen, die door deze rechtbank ter dood veroordeeld werden, onschuldig waren: de meesten waren beeldstormers en oproerlingen, welke ook in onzen tijd nog zwaar zouden gestraft zijn; maar Alva's bloedraad kende geen genade en veroordeelde zeer velen voor overtredingen, die niet zulke zware straf verdiend hadden, als zij ondergingen. Daarom is de raad van beroerte te recht in afschuw gebleven.

2. Onder de voornaamste personen, die door den raad van beroerte ter dood veroordeeld werden, behoorden de graven van Egmond en Hoorne; deze werden den 4 Juni 1568 te Brussel op een schavot onthoofd. Dit wekte groote verontwaardiging op in de Nederlanden, want de graaf van Egmond was zeer bemind en had den koning groote diensten bewezen.

Prins Willem van Oranje en zijn broeder Lodewijk van Nassau waren naar Duitschland gevlucht. Hier wisten zij een leger bijeen te verzamelen, waarmede zij een inval in de Nederlanden beproefden. Alva zond tegen Lodewijk van Nassau een zijner veldheeren, den graaf van Aremborg, ook een Nederlander; doch deze werd in een veldslag door Lodewijk van Nassau geslagen. Dit geschiedde in de maand Mei bij Heiligerlee, niet verre van Winschoten. Dit is het begin van den tachtigjarigen oorlog. Toen Alva dit vernam, trok hij zelf tegen Lodewijk van Nassau op en ontmoette hem met zijn leger bij Jemmegum in Oost-Friesland. Hier raakten beide legers slaags: Lodewijk van Nassau moest het veld ruimen en vluchten.

3. Niet beter ging het Willem van Oranje zelven, die ook uit Duitschland een leger van vreemde soldaten gehaald had, waarmede hij de Nederlanden wilde onderwerpen. Hij trok in de nabijheid van Maastricht over de Maas; maar Willem van Oranje was op verre na zulk een groot veldheer niet als Alva en moest spoedig, met verlies van zijn leger, de Nederlanden weder verlaten. De prins ging hierop naar Duitschland en zijn broeder Lodewijk naar Frankrijk, waar hij moeite

deed om den Franschen koning te bewegen dat deze de Nederlanden zou veroveren en grootendeels Fransch maken.

4. Toen 'Alva den prins van Oranje en diens broeder overwonnen had, keerde hij naar Brussel terug. Hier gedroeg hij zich zeer trotsch en hoogmoedig. Hij wilde den Nederlanders nieuwe belastingen opleggen, die zij nooit hadden betaald. Die belasting noemde men den *tienden penning*, omdat zij bestond in een tiende deel van de koopwaren die verkocht werden. Deze soort van belasting was bij alle Nederlanders zeer geëhaat. Vele uitstekende mannen raadden Alva dan ook aan, die belasting niet te heffen en ook om de Nederlanders zachtmoediger te behandelen. Onder degenen, die dezen wijzen raad gaven, behoorde ook de bisschop van Yperen, Maarten van Riethoven geheeten, naar het dorpje Riethoven bij Eindhoven, waar hij was geboren. Deze Maarten van Riethoven is een der vroomste en geleerdste mannen van ons land geweest; een man, die den koning van Spanje de waarheid durfde zeggen en Alva durfde voorhouden dat hij rechtvaardig moest zijn.

5. De hertog van Alva wilde evenwel niet luisteren naar de goede raadgevingen, welke hij ontving. Zijne hardvochtigheid veroorzaakte verbittering; ook wist Willem van Oranje die ontevredenheid aan te stoken en te vermeerderen. Nu en dan beproefde de een of ander een oproer. Zoo maakte in 1570 zekere Herman de Ruiter van 's Hertogenbosch, een ossenkooper van beroep, zich meester van het slot Loevestein. Met zeventig soldaten, die zich bij hem gevoegd hadden, wilde hij dat slot verdedigen; maar toen hij geen kans zag het tegen de Spaansche soldaten vol te houden, stak hij het kruit in brand, zoodat hij met alle aanvallers om het leven kwam. Deze daad van Herman de Ruiter heeft men dikwijls geprezen. Maar ten onrechte. Hij mocht geen oproer maken, noch het leven van anderen voor zijne eigene eerezucht wagen. Nog minder mocht hij op zulke wijze aan zijn leven een einde maken. Het is waar, wanneer hij in de handen der Spanjaarden was gevallen, hadden deze hem wreedaardig gedood; maar

het is grooter bewijs van moed, zich aan een wreeden en smadelijken dood te wagen, dan door zelfmoord zich zelven het leven te benemen.

6. De wijze, waarop de hertog van Alva met allen, die deel aan de oproerige bewegingen of aan de verboden predikingen genomen hadden, te werk ging, deed duizenden het vaderland verlaten en ergens een goed heenkomen zoeken. Zeer velen van deze gingen op zee het werk van zeerooverij drijven: zij noemden zich *watergeuzen* en roofden en plunderden de schepen niet slechts van Spanjaarden, maar ook van Nederlanders, of hieven van deze schepen een losgeld. Die watergeuzen hebben zeer vele gruwelen bedreven, niet minder dan de Spaansche soldaten dit gedaan hebben. Zij vonden meestal eene toevlucht in de Engelsche havens; maar toen in 1572 de Engelsche koningin hun dit verbodde, trokken de watergeuzen, onder bevel van Willem Luney, een losbandig en wreed man, met hunne schepen naar de monden van de Maas en veroverden daar de stad Brielle. Dit geschiedde den 1 April 1572. De inneming van den Briel gaf het sein tot een algemeenen opstand in Holland, waar prins Willem zeer vele vrienden had en in stilte alles had voorbereid. Vlissingen en Enkhuizen verklaarden zich dadelijk voor den prins, tegen den hertog van Alva. Bijna geheel Holland en Zeeland volgden dit voorbeeld. Amsterdam echter bleef den koning, den wettigen Landsheer, getrouw.

7. De opstand van Holland en Zeeland ging terstond gepaard met eene vervolging der katholieke geestelijkheid; want het waren voornamelijk de hervormden, tot welke velen in het geheim behoorden, die den opstand begonnen. Zij beloofden aan de Katholieken volkomen vrijheid van godsdienst, mits zij zelven ook die vrijheid hadden. De Katholieken van Holland, die de dwingelandij van Alva haatten, lieten zich hierdoor medesleepen; maar zoodra waren de opstandelingen niet ergens meester, of zij verjoegen de katholieke priesters en namen de roomsche kerken in bezit. Onder de priesters, die door de watergeuzen vermoord werden, zijn vooral de

heilige martelaren van Gorkum bekend. Deze waren priesters uit Gorkum en andere plaatsen uit Zuid-Holland. Lumey en zijne wreede watergeuzen hadden hen gevangen genomen. Zij beloofden hun het leven, indien zij de tegenwoordigheid van den Zaligmaker in het II. Sacrament des Altaars wilden loochenen. Doch de vrome priesters wilden liever sterven dan den Zaligmaker verloochenen. Hierop liet Lumey hen allen, negentien in getal, in eene schuur nabij den Briel ophangen!

8. Willem van Oranje en zijn broeder Lodewijk hadden den moed niet opgegeven om zich van den Nederlanden meester te maken. In 1572 viel de prins weder met een leger van vreemde soldaten in Brabant; zijn broeder Lodewijk wist, met behulp van Fransche soldaten, Bergen in Henegouwen bij verrassing in te nemen. Alva kwam hem hier spoedig belegeren, en Lodewijk moest de stad opgeven. Ook Willem van Oranje kon het niet tegen Alva volhouden. Hij is op het punt geweest in de macht der Spanjaarden te vallen: deze overrompelden 's nachts zijn leger en waren bijna tot zijne tent gekomen, toen hij door een hondje wakker gemaakt werd en kon vluchten. Daarom heeft men op de graf tombe van Willem I te Delft en op zijn standbeeld in den Haag een hondje afgebeeld.

9. Toen de hertog van Alva deze aanvallen van Willem van Oranje en diens broeder verijdeld had, besloot hij de oproeringen, gelijk hij de Hollanders noemde, streng te straffen. Zijn zoon Frederik trok met een leger door Gelderland. Hier werd het eerst Zutphen door zijne soldaten veroverd: deze bedreven er de grootste wreedheden. Nog grootere wreedheden bedreven zij te Naarden, waar zij bijna de geheele bevolking vermoordden en de stad in brand staken. Van Naarden ging Alva zelf naar Amsterdam, dat aan den koning getrouw gebleven was en van den prins van Oranje niets wilde hooren. Alva liet Haarlem in den winter van 1572—1573 belegeren. In die stad waren zeer vele vreemde soldaten, welke onder Lodewijk van Nassau gediend en beloofd hadden niet weder tegen den koning te dienen, doch die belofte verbo-

ken hadden. Daarom hadden zij op geene genade te hopen, zoo zij in Alva's handen vielen. Ook waren er vele beeldstormers in de stad: onder anderen de bevelhebber der bezetting, Ripperda. Alle deze besloten tot het uiterste vol te houden. Ook de burgerij, die bevreesd geworden was voor de wreedheden der Spaansche soldaten, wilde haar leven wagen voor de verdediging der stad.

10. Zeven maanden lang hielden de Haarlemmers en de soldaten, die binnen de stad waren, met den meesten moed het beleg uit. Afgrijpselijk woedde de hongersnood binnen de stad, maar niet minder de menschen. Een oud burgemeester en een geestelijke werden door het woeste volk op de muren opgehangen, en toen de dochter van den vermoorden burgemeester om haren vader jammerde, joeg men haar in de gracht en liet haar daar verdrinken. De Spanjaarden buiten de stad maakten het niet minder erg. Zoo sleepte de noodlottige burgeroorlog de grootste gruwelen na zich. De Haarlemmers weerden zich dapper; zelfs vrouwen, onder aanvoering van Kenau Hasselaar, namen de wapenen op ter verdediging der muren. Niets echter kon baten. Haarlem, door hongersnood gedwongen, moest zich overgeven. De aanvoerders der burgerij en allen, die aan beeldstormerij schuldig geweest waren, werden onthoofd. Alle vreemde soldaten, die beloofd hadden dat zij niet meer tegen koning Filips II zouden dienen, maar dit toch gedaan hadden, liet Alva ter dood brengen.

11. In hetzelfde jaar 1573 liet hij ook Alkmaar belegeren; doch de burgerij dier stad verjoeg de Spanjaarden, en van Alkmaar begon de victorie, dat is: bij Alkmaar werden de Spanjaarden het eerst geslagen. Hetzelfde jaar verloor Bossu, die veldheer was in dienst van Filips II, den slag op de Zuiderzee, niet ver van Hoorn. De Amsterdamsche en Spaansche schepen werden door de Noord-Hollandsche schepen geslagen. Kort daarna, in hetzelfde jaar 1573, riep de koning Alva naar Spanje terug. Hij vertrok, gehaat om zijn hardvochtige inborst. Hij had, ondanks zijne macht, de rust

in de Nederlanden niet kunnen herstellen. Men verhaalt dat hij, gedurende de zes jaren van zijn bewind, 18000 menschen door beulshanden had laten ter dood brengen. Dat is eene onwaarheid: het getal was ruim zesduizend. Het is wel te bejammeren, dat de misdaad van *gekwetste majesteit*, waartoe zoowel de prediking der kerkscheuring als van den opstand gerekend werd te behooren, zulk een groot getal offers gekost heeft.

XIX.

LANDVOOGDIJ VAN REQUESENS.

1. In plaats van Alva kwam als landvoogd don Louis de Requesens, ook een Spanjaard. Deze was een ervaren en zachtmoedig krijgsman. Toen Filips zag dat strengheid niet baatte, hoopte hij de Nederlanders door zachtheid te winnen; maar ook dit gelukte niet. Evenwel bleven verreweg de meeste Nederlanders nog den koning getrouw, ofschoon zij de Spanjaarden haatten.

2. Een van de eerste en beroemdste wapenfeiten, die onder het bestuur van Requesens plaats hadden, was het beleg van Leiden. Dit was reeds in den aanvang van 1574 begonnen doch werd opgeheven om den inval van Lodewijk van Nassau in de Nederlanden. Deze had wederom een leger van vreemde gehuurde soldaten bij elkander vergaderd; doch Requesens zond hem een zeer kundig veldheer, d'Avila geheeten, met een leger te gemoet. Deze ontmoette Lodewijk met zijne soldaten op de heide niet verre van Mook in Limburg. Daar kwam het tusschen beide legers tot een gevecht, en Lodewijk werd geheel en al verslagen; hij zelf verloor het leven en zijn lijk is nooit teruggevonden. Dit geschiedde 14 April 1574.

3. Toen de slag op de Mokerheide gewonnen was, zond Requesens ten tweede male een Spaansch leger, onder bevel

van Valdez, voor Leiden. De stad was zeer spaarzaam van levensmiddelen voorzien. Spoedig werd Leiden door het Spaansche leger zoo ingesloten, dat er niets meer in noch uit kon. Er ontstond dan ook spoedig het nijpendste gebrek. Eerst moesten de burgers zich met een half pond brood daags behelpen, doch weldra was er geen brood meer. Vele inwoners moesten zich met den walgelijksten afval voeden; niet weinigen stierven van honger en door ziekten, die het gevolg van den honger waren. Evenwel wilden de Leidenaars nog hunne stad niet overgeven: zij hoopten steeds dat Willem van Oranje zou komen opdagen, om hen te ontzetten; maar deze lag ziek te Delft. Toen hij hersteld was, bemerkte hij wel dat er geen kans was om met een leger de Spanjaarden te verjagen; hij besloot dit door het water te doen.

4. Met dat doel liet hij de dijken van de rivier de IJssel en de Maas doorsteken; want zoodoende kon het water tot voor Leiden komen. Ook liet Willem van Oranje vele platboômde vaartuigen maken, om levensbehoeften en soldaten over het overstroomde land naar Leiden te brengen. En het was zeer noodig dat dit geschiedde, want de stad kon het niet lang meer uithouden. De nood was op zijn hoogst gestegen. Vele burgers wilden dat de regeering de stad zou overgeven; maar de burgemeester Pieter Adriaanszoon van der Werf maande hen aan om moed te houden. Op het geroep: „wij sterven van honger, geef ons eten!” antwoordde hij: „eet mij dan op; ik kan u niets anders geven.” De Spanjaarden daarentegen, die buiten de stad lagen, zeiden verwaten genoeg: „eerder zal men de sterren van den hemel halen, dan Leiden uit onze macht.” Zoo zeker meenden zij te zijn Leiden tot de gehoorzaamheid des Konings terug te brengen. Maar God, wiens wegen onnaspeurlijk zijn, had, in dezen, anders beschikt. De wind, die altijd nadeelig voor de Leidenaars geweest was, veranderde op eens, en een sterke zuidwestewind joeg het water door de doorgestoken dijken over het land tot voor de muren van Leiden. Hierdoor konden de platte vaartuigen der Hollanders, onder bevel van

den admiraal Bondt, voor de stad komen. Datzelfde water dwong de Spanjaarden hun leger te verlaten, wilden zij niet verdrinken.

5. Zoo was Leiden ontzet op Zondag 3 October 1574. De uitgehongerde burgerij werd door de schuiten, die over het overstroomde land heen kwamen aanvaren, van levensmiddelen voorzien. Sommigen waren zoo uitgelaten van honger, dat zij uit gulzigheid te veel aten en daaraan stierven.

Het beleg van Leiden behoort, in zekere opzichten tot de schoone bladzijden uit de geschiedenis van ons vaderland. Lof verdient een moed en volharding, die honger noch gebrek, noch den dood ontziet voor hetgeen men zijn plicht rekent. Ook maakten de Leidenaars zich niet schuldig aan den moord van onschuldigen, gelijk binnen Haarlem gedurende het beleg geschiedde. Maar hier in Leiden waren het ook eigene burgers; in Haarlem waren het grootendeels vreemde soldaten, die het beleg volhielden en gruwelen tegen gruwelen overstelden.

6. Toen Leiden ontzet was, kwam Willem van Oranje in de stad. Hij liet het der regeering in hare keus, wat zij wilde hebben voor hare volharding. Zij koos eene hoogeschool. Het kwam Willem van Oranje volstrekt niet toe, om zoo iets te doen; want alleen de koning had daartoe het recht. De prins wist dit zeer wel: en de stichting der hoogeschool geschiedde werkelijk op 's konings naam. Zoo beriep de prins zich, zonder blozen, op 's konings gezag, om eene hoogeschool te stichten, die vooral ten doel had hervormde predikanten op te leiden, ten einde het Nederlandsche volk van den katholieken godsdienst af te trekken. Eenvoudigen werden zelfs aanvankelijk in den waan gebracht, dat de prins niet 's konings gezag wilde benadeelen, maar het alleen op de tyrannie der vreemdelingen geladen had.

7. Zoo kwam de Leidsche hoogeschool tot stand. En al moeten wij, Katholieken, het niet goedkeuren, hoe en waarom zij werd opgericht, toch erkennen wij gaarne, dat zij een groot getal geleerde mannen gevormd heeft; veel geleerd-

heid verspreid heeft en geheel Europa door beroemd geweest is.

8. In het jaar 1576 beproefde Requesens zich van de stad Zierikzee en het eiland Schouwen meester te maken. Gelukte dit, dan konden Zeeuwen en Hollanders elkander slecht meer helpen. Een Spaansch veldheer, Mondragon, trok met zes honderd soldaten, 's nachts door eene ondiepte van de Zeeuwsche stroomen, kwam zoo op Schouwen en veroverde dat eiland en Zierikzee. Dit bracht in Holland en Zeeland de grootste ontsteltenis teweeg. Willem van Oranje waande reeds alles verloren te zijn; doch daar stierf op het alleronverwachtst de landvoogd Requesens, zonder dat hij een opvolger had.

9. Dit bracht alles in verwarring; want de Spaansche soldaten wilden niemand dan een Spaanschen landvoogd gehoorzamen. En er was op dat oogenblik geen Spaansche landvoogd; maar de staatsraad, die uit voornamen Nederlanders bestond, had de regeering aanvaard, voor zoolang er geen nieuwe landvoogd door den koning benoemd was geworden. Nu waren die Spaansche soldaten zeer muitziek en ongehoorzaam, vooral omdat zij in langen tijd geene soldij hadden ontvangen. Die soldaten werden daardoor oproerig en wilden de regeering niet meer gehoorzamen. Zij plunderden de stad Aalst in Oost-Vlaanderen. Hiermede niet tevreden, plunderden zij ook de stad Antwerpen en bedreven daar de grootste gruwelen. Die plundering van Antwerpen door de Spaansche soldaten in 1576 wordt de *Spaansche furie* genoemd.

10. Toen de Nederlanders in alle gewesten, die nog niet in opstand tegen den koning waren, dit vernamen, werden zij zeer verbitterd op de Spanjaarden. Zij beschouwden hen als vijanden en besloten lijf en goed tegen hen te verdedigen. Dit was niet meer dan billijk; want men mag geen opstand maken tegen zijne wettige overheid, gelijk Willem van Oranje en de watergeuzen in 1572 deden; maar men mag wel zijn leven en goed verdedigen tegen roovers en plundersaars, gelijk de Nederlanders in 1576 deden. De sta-

ten, dat is, de afgevaardigden van den adel, de geestelijkheid en de steden van alle Nederlandsche gewesten, Holland en Zeeland uitgezonderd, kwamen te Brussel bij elkander. Die vergadering van de staten aller provinciën werd de *algemeene staten* genoemd. Deze was met den staatsraad, zoolang er geen landvoogd des konings was, de wettige overheid, en die wettige overheid verklaarde de Spaansche soldaten, die Aalst en Antwerpen geplunderd hadden, voor vijanden. Zij bereidde zich ten oorlog. Bijna alle steden der Nederlandsche gewesten joegen de Spaansche soldaten, die hier en daar nog in bezetting lagen, weg.

11. Maar de zuidelijke provinciën en ook de noordelijke, die nog niet in opstand tegen Filips II waren, wilden bovendien een verbond sluiten met de Hollanders en Zeeuwen. Dat verbond kwam tot stand te Gent den 8 November 1576. Daarom wordt het de Gentsche bevrediging genoemd. Daarin werd bepaald dat Willem van Oranje en de Hollanders en Zeeuwen de andere Nederlandsche provinciën zouden helpen om de Spaansche soldaten te verjagen; maar dat zij niets zouden mogen ondernemen tegen den katholieken godsdienst. De hervormde godsdienst zou evenwel in Holland en Zeeland blijven op den voet, waarop die was.

12. Ter nauwernood was de Gentsche bevrediging gesloten of Don Jan van Oostenrijk kwam in de Nederlanden, als landvoogd in naam des konings. Hij was een zoon van Karel V en een halve broeder van Filips II, maar niet van koninklijke geboorte: daarom kon hij niet mede erven met den koning. Deze Don Jan was een dapper vorst, die eene groote overwinning op de Turken had behaald; hij was zeer minzaam en deed op last van Filips II al het mogelijke, om den vrede in de Nederlanden te herstellen. Maar Willem van Oranje wist de verdeeldheid aan te houden, en de Calvinisten (zoo noemde men de Hervormden) wilden meester blijven waar zij het waren, terwijl de koning hen niet in het land wilde gedoogen. Hierbij kwam dat de Nederlanders alles, wat van den koning kwam, zeer wantrouw-

den. Van het een en ander wist Willem van Oranje partij te trekken, om te maken dat het geen vrede werd. De algemeene staten en ook het geheele volk, op weinige uitzonderingen na, hechtten meer geloof aan zijne woorden dan aan die van Don Jan. Zoodoende werd de verdeeldheid steeds grooter. Zij werd dit nog meer, toen sommige voorname Nederlanders Matthias, aartshertog van Oostenrijk en neef van Filips, riepen, om algemeen landvoogd te wezen: in welke hoedanigheid hem de koning niet wilde erkennen.

13. Don Jan kon weinig uitrichten; want om den Nederlanders genoeg te geven, had Filips II alle Spaansche soldaten teruggeroepen. Toen Don Jan zich in het kasteel van Namen in veiligheid wilde stellen (want men legde zijn leven lagen), werd hij voor een vijand der Nederlanden verklaard. Nu begon de burgeroorlog op nieuw. Willem van Oranje werd door toedoen van zijne vrienden, die het volk bang voor Don Jan wisten te maken, naar Brussel geroepen. Het gelukte hem geheel het land in rep en roer te brengen, Zoodoende faalden alle middelen, die door den koning in het werk gesteld werden, om de Nederlanden weder tot rust en vrede te brengen. Filips wilde alles toegeven, mits men hem als vorst bleef erkennen en de ketterij weerde; maar het was Willem van Oranje te doen om den koning alle gezag te ontnemen, en de Hervormden om het katholiek geloof uit te roeien. Zoo kon er geen vrede zijn. Don Jan werd mistroostig en stierf in den leeftijd van drie en dertig jaar aan eene besmettelijke ziekte.

XX.

ALEXANDER VAN PARMA. — AFZWERING VAN FILIPS II. —
DOOD VAN WILLEM I.

1. Na den dood van Don Jan van Oostenrijk werd Alexander van Parma landvoogd. Deze was de zoon van Margareta van Parma, die van 1559 tot 1567 als landvoogdes het bevel voerde:

bijgevolg moest hij oom zeggen tegen Filips II. Hij aanschouwde het levenslicht in Italië, waar zijn vader hertog van Parma was. Hij wordt gehouden voor een der uitmuntendste veldheeren en der beste staatsmannen van zijn tijd. Nooit zou hij iets met geweld doen, wat hij door overreding of list kon verkrijgen. Toen hij in 1578 landvoogd werd, vond hij de Nederlanden in de grootste verwarring. Bovendien was het gezag des konings gansch en al verloren gegaan.

2. De Calvinisten hadden van de algemeene verwarring gebruik gemaakt. Willem van Oranje was er in geslaagd een verbond tot stand te brengen, dat de *religievrede* heette, waarbij aan Calvinisten en Katholieken gelijke rechten werden toegekend. Maar overal waar de Calvinisten door den religievrede vasten voet wisten te krijgen, namen zij den Katholieken hunne kerken af, verjoegen de geestelijken, verwijderden de Katholieken uit het stadsbestuur en verboden hun de uitoefening van hunnen godsdienst. Zij deden dit of met behulp van baldadig volk of van gehuurde soldaten. In Haarlem vermoordden zij den priester in de kerk gedurende de godsdienstoefening. Overal beeldstormden zij in 1578, gelijk zij dit gedaan hadden in 1566.

3. Een van degenen, die het meest er toe bijbrachten om den katholieken godsdienst te onderdrukken, was Jan van Nassau, broeder van Willem van Oranje. Hij was door dezen en door de algemeene staten tot stadhouder van Gelderland gemaakt. Hier liet hij door gehuurde soldaten de katholieke kerken plunderen en den Roomschen de uitoefening van hunnen godsdienst beletten. Wat Jan van Nassau in Gelderland deed, werd door anderen gedaan in Gent, Brussel, Antwerpen, Utrecht, Amsterdam enz. De Calvinisten maakten zich schier overal meester van de regeering en vervolgden de Katholieken. Dit kon geschieden, want er heerschte eene algemeene verwarring en het gezag des konings werd niet meer erkend. Matthias, die in het land geroepen was, om landvoogd te wezen in plaats van Don Jan, had niet het minste gezag: Willem van Oranje gebruikte hem als een speelbal en liet hem

teekenen wat hij verkoos. Anderen wilden de Nederlanden onder den hertog van Anjou, broeder van den koning van Frankrijk, brengen. De Kalvinisten riepen Jan Kasimir, een gereformeerd Duitsch vorst in het land, en deze kwam met eenige duizende vreemde soldaten, die niets deden dan rooven en plunderen. Zoo was ons arm vaderland diep rampzalig! Dit kwam, omdat velen het oor geleend hadden aan de inblazingen van lieden, die vrijheid beloofden, maar slechts eigen voordeel beoogden.

4. Alle die geweldenarijen, welke den Katholieken werden aangedaan, veroorzaakten eene scheuring tusschen de verschillende Nederlandsche gewesten. De zuidelijke, zoogenaamde Waalsche gewesten sloten te Atrecht (of Arras) te zamen een verbond, om den katholieken godsdienst te handhaven en zich tegen de geweldenarijen der Kalvinisten te weer te stellen; de noordelijke provinciën daarentegen sloten den 23 Januari 1579 te Utrecht een verbond, om elkander bij te staan. Dit verbond is de beroemde Unie van Utrecht, die de grondslag van onze republiek geworden is. Jan van Nassau was er de voorname bewerker van.

5. Alexander van Parma maakte van die verbittering der zuidelijke Nederlanders gebruik, om het gezag des konings weder te herstellen. Vele steden gingen uit eigen beweging tot hem over, zooals 's Hertogenbosch; andere bracht hij door belegering onder zijne macht. De graaf van Rennenberg, die in naam der algemeene staten stadhouder van Gröningen was, bracht in 1580 deze stad weder onder de gehoorzaamheid van Filips II. Men noemde dit een verraad: dit was het niet: want Rennenberg keerde terug tot de gehoorzaamheid aan den koning, die zijn wettige vorst was. Bovendien hadden de algemeene staten de voorwaarden, op welke hij tot hunne partij overgegaan was, verbroken: want zij vervolgden den katholieken godsdienst, dien zij gezworen hadden te handhaven.

6. Filips II, die vruchteloos beproefd had door vredesonderhandelingen, te Keulen in 1579 gevoerd, tot den vrede te komen, gaf Willem van Oranje de schuld van alles. Hij sprak (in

1580) over hem den ban uit, dat is: hij, als koning, verklaarde Willem van Oranje, ter zake van ontrouw aan zijn Heer, voor een verrader en beloofde eene rijke belooning aan dengenen, die hem zou dooden of gevangen den koning in handen leveren. Van hunnen kant gingen de algemeene staten in 1581 tot een gewichtigen stap over. Zij verklaarden Filips II als hertog en graaf dezer landen vervallen en zegden hem alle gehoorzaamheid op. Zoo nam de grafelijke regeering in Holland en Zeeland en de regeering der hertogen in Gelderland een einde. De zuidelijke provinciën, Vlaanderen, Brabant enz., keerden spoedig geheel en al onder de gehoorzaamheid des konings terug en bleven hem als hunnen graaf en hertog erkennen. Ook de Katholieken in Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland enz. bleven dit doen, maar in stilte. Zij waren van gedachte dat zij de gehoorzaamheid aan hunnen wettigen vorst, wien zij den eed gedaan hadden, niet mochten opzeggen. Eerst toen een andere vorst op den troon kwam, aan wien de eed niet afgelegd was, rekenden zij zich van den eed van trouw ontslagen. Zij moesten zich echter in 1581 stil houden, want zij werden vervolgd: zij mochten in het openbaar hunnen godsdienst niet meer uitoefenen, hunne priesters werden uit het land gejaagd en het hooren der H. Mis met zware geldboete of gevangenis gestraft.

7. De algemeene staten, die Filips van de regeering vervallen verklaard hadden, vertegenwoordigden slechts een gedeelte van de Nederlandsche gewesten. Bovendien hadden zij de Katholieken geheel en al buiten gesloten. Toen zij Filips II hadden afgezworen, besloten zij een anderen vorst te kiezen. Zij kozen den hertog van Anjou, broeder van den koning van Frankrijk, een zeer onbekwaam en trouweloos vorst. In plaats van den wettigen vorst, die een Spanjaard was, kozen zij dus een onwettigen vorst, die een Franschman was. Willem van Oranje bedong voor zich zelven dat hij graaf van Holland en Zeeland moest worden, terwijl Matthias het land verliet.

8. Zeer vele steden en voorname mannen in de Nederlan-

den waren ontevreden met deze besluiten der algemeene staten. Daardoor viel het den hertog van Parma ook des te gemakkelijker, hen weder onder de gehoorzaamheid van den koning van Spanje te brengen. Want evenals zij vroeger ontevreden waren geweest op den koning van Spanje en den hertog van Alva, waren zij thans ontevreden op Willem van Oranje en de Calvinisten. Hierbij kwam nog dat de hertog van Anjou zich zeer trouwloos gedroeg. Hij verbrak spoedig de beloften die hij gedaan had. Hij wilde zich meester maken van de voornaamste steden, onder anderen van Antwerpen; doch toen zijne soldaten in die stad kwamen, werden zij door de burgers met geweld daaruit gejaagd. De Antwerpenaars, die vreesden dat de Franschen de stad zouden plunderen, namen de wapenen op en sloegen zeer velen dood: dit noemt men de *Fransche furie*. Dit geschiedde den 17 Januari 1583. Na dien aanslag op Antwerpen wilden de Nederlanders niets meer van den hertog van Anjou weten.

9. De hertog van Parma veroverde nu vele van de grootste steden in Vlaanderen en Brabant: eerst Brugge en Yperen, later Gent, en na den dood van Willem van Oranje, ook Antwerpen (1584) en Brussel (1585). Zodoende keerden alle provinciën beneden de Maas weder onder de gehoorzaamheid van den koning van Spanje terug. In alle steden, waar de hertog van Parma meester werd, herstelde hij den katholieken godsdienst, die door de Calvinisten vervolgd en verboden was geworden. Hij gedoogde, op bevel des konings, niet dat Hervormden in de steden bleven, welke hij ingenomen had. Al die Hervormden trokken naar de noordelijke Nederlanden, zoodat in dezede Hervormingsgezinden sterk in getal toenamen. De koning en zijn plaatsbekleeders mochten inderdaad de prediking der valsche leer niet toelaten; maar de Protestanten, die de Katholieken vervolgden, handelden in strijd met hun eigen zeggen, volgens hetwelk ieder mensch dien Godsdienst uit den Bijbel mag afleiden, welke hij voor den waren houdt. Wanneer men dus zegt dat de tachtigjarige oorlog gestreden is om vrijheid van godsdienst, dan moet gij dit zoo

begrijpen, dat er toen gestreden is voor *de vrijheid van godsdienst der Hervormden* alléén.

10. Wij hebben gehoord, hoe de koning van Spanje de ban uitgesproken had over den prins van Oranje. Vele personen hadden het geld willen verdienen, dat de koning beloofd had aan hem, die den prins doodde. Die som was vijf en twintig duizend dukaten. Doch tot nu toe mislukte alle aanslagen op het leven van den prins. Eindelijk gelukte het zekeren Balthasar Gerards hem te vermoorden. Deze Balthasar Gerards was uit het graafschap Bourgondië, dat thans tot Frankrijk behoort, maar toen nog Filips II als vorst erkende. Den 10 Juli 1584 schoot deze op den prins te Delft met een dubbel geladen pistool, zoodat hij terstond dood bleef. Men verhaalt dat Willem van Oranje stervend zou uitgeroepen hebben in de Fransche taal: „mijn God, ontferm u over mij en dit arm volk”; maar dit is door zijn hofpredikant Villiers verteld, die deze woorden wat opgesmukt schijnt te hebben.

11. Zoo stierf Willem van Oranje, een der schranderste mannen die ons vaderland ooit gehad heeft. Hij heeft de partij, die hij voorstond, groote diensten bewezen, maar is ook de oorzaak van vele rampen geweest. Wij, Katholieken, kunnen hem niet beminnen, want hij heeft onzen voorouders in het geloof veel leeds veroorzaakt; maar men moet hem niet alle vervolgingen wijten. Aan den moord, die aan priesters en monniken gepleegd werd, had hij geen schuld. Hij had de geestelijken gaarne gered; maar hij kon de woestaards, die hem hielpen, niet altijd in toom houden. Daarom is hij toch niet geheel en al te verontschuldigen; want door zijnen opstand geraakte hij in verbintenis met zulke woestaards en wreede vervolgers der Katholieken als Willem Lumey en Dirk Sonoy, welke laatste in Noord-Holland vele onschuldige Roomschegezinden vermoorden liet.

12. Wat echter Willem van Oranje ook mocht gedaan hebben, de liefde, welke wij ons geëerbiedigd vorstenhuis, dat in de vrouwelijke lijn van prins Willem afstamt, moeten

toedragen, mag daarom niet verminderen. Het Huis van Oranje is ons wettig vorstenhuis. In 1815 is de grootvader van onzen koning tot wettigen koning der Nederlanden uitgeroepen, en niemand mag tegen zijne wettige overheden oproerig worden: integendeel, hij moet altijd denken aan de woorden van den Zaligmaker: »Geef God wat God, en den vorst wat den vorst toekomt.»

13. Willem van Oranje was vier en vijftig jaren oud toen hij stierf. Hij was vier malen gehuwd geweest. Hij liet drie wettige zonen en zes dochters na. Die zonen waren; Filips, Maurits en Frederik Hendrik.

XXI.

ONOVERWINNELIJKE VLOOT.

1. Toen prins Willem I gedood werd, was zijn zoon Maurits niet ouder dan zeventien jaar. Hij was dus te jong om zijnen vader op te volgen; de opgestane provinciën waren dus zonder hoofd en in de grootste verlegenheid. Daarom besloten de mannen, die aan het bestuur zaten en, hoe ook, niet onder de gehoorzaamheid van hunnen wettigen vorst, Filips II, wilden terugkeeren, een anderen vorst te kiezen. Zij zonden daarom een gezantschap tot den koning van Frankrijk, of deze de heerschappij over de opgestane Nederlanden wilde aanvaarden; maar deze weigerde. Toen zonden zij naar Elisabeth, de koningin van Engeland, met hetzelfde aanbod; maar deze weigerde ook. Evenwel beloofde zij, haren gunsteling, den graaf van Leycester, met 6000 soldaten te zullen zenden, om de Nederlanders in hunnen opstand tegen den koning te helpen: wat zij dan ook deed. Om te zorgen dat deze Engelsche landvoogd niet al te veel macht kreeg, benoemden de staten van Holland den jongen Maurits tot hunnen stadhouder en gaven hem het bevel over hun leger. Middelerwijl onderwierp de hertog van Parma alle zuidelijke Nederlanden weder aan de gehoorzaamheid

des konings. Zoodra het hem gelukte de gehuurde soldaten en eenige kalvinistische onruststokers te verwijderen, waren de Brabanders en Vlamingen terstond geneigd, weder hunnen vorst te gehoorzamen. Overal waar de hertog van Parma overwon herstelde hij den katholieken godsdienst. In vele plaatsen betoonden zich de burgerijen ook zeer afkeerig van de Kalvinisten en van de vreemde soldaten, die in naam der staten-generaal haar wilden overheerschen. Zoo joegen de burgers van Nijmegen in 1585 de soldaten der staten-generaal uit hunne stad en herstelden den katholieken godsdienst; zoo joegen de burgers van 's Hertogenbosch de soldaten van den prins van Hohenlohe, luitenant van prins Maurits, op de vlucht. Hieruit ziet men dat een aanzienlijk deel onzer voorouders evenmin van de Kalvinisten en hunne vreemde huurotroepen wilde weten, als anderen van de Spaansche soldaten.

2. Wij hebben daar den naam van staten-generaal genoemd. Deze waren de afgevaardigden, welke de staten van iedere provincie, die deel uitmaakte van de Unie van Utrecht, naar 's Gravenhage zonden. Die staten-generaal vertegenwoordigden dus alle provinciën gezamenlijk en hadden het opperbewind. Iedere provincie had hare eigene staten die het beheer over de provincie voerden. Deze provinciale staten bestonden uit afgevaardigden van de edelen en van de steden van het gewest. De steden werden geregeerd door de voornaamsten der stad: deze noemde men de *vroedschappen*. *Vroed* beteekent zooveel als *verstandig*. Iedere stad had aan het hoofd der vroedschappen de burgemeesters en raden, benevens eene *bank van schepenen*, om recht te spreken. Iedere stad had eenen pensionaris die hare bevelen ten uitvoer bracht. Zoo had ook iedere provincie haren raadpensionaris; die van Holland werd in 't begin de *advokaat van Holland* genoemd. De stadhouder was de hoogste persoon in iedere provincie; hij was bevelhebber van het leger en bezat grooten invloed en macht.

3. De advokaat van Holland, in 1585, heette Johan van Oldenbarneveld, geboren te Amersfoort. Hij is een der uit-

stekendste mannen van ons vaderland geweest. Hij heeft het behoed om niet onder Engelsche heerschappij te geraken, nadat Holland tegen de Spanjaarden was opgestaan. Hij is de eigenlijke grondvester van de republiek der zeven vereenigde provinciën geweest, veel meer dan Willem I. Hij heeft den grondslag gelegd tot den grooten bloei en het welvaren van Holland.

4. Al zeer spoedig geraakte hij in onmin met den Engelschen landvoogd Leicester. Deze wilde zich geheel en al meester maken van de regeering en Hollands handel en zeevaart vernietigen ten voordeele der Engelschen. Dit had groot wantrouwen opgewekt, te meer daar een Engelsch bevelhebber Deventer aan de Spanjaarden had overgeleverd. Leicester werd voornamelijk gesteund door de hevige Kalvinisten, hunne predikanten en vlaamsche en brabantse uitgewekenen, die naar Holland een goed heenkomen gezocht hadden. Deze wilden de koningin van Engeland tot gebiedster maken, met veel hoogere oppermacht dan Filips II ooit bezeten had, en den onverdraagzaamsten Kalvinisten de regeering in handen geven. Men noemde hen de Leycestersgezinden. Oldenbarneveld en de regeeringen der Hollandsche steden kantten zich hiertegen aan; zij beweerden dat aan de staten der gewesten de regeering toekwam. Deze noemde men staatsgezinden. Tusschen beide partijen ontstond veel twist en tweedracht; doch Oldenbarneveld wist de rechten der Hollanders tegen de Engelschen te handhaven. Toen Leicester zag dat hij geen onbepaald gebied over deze landen kon verkrijgen, vertrok hij voor goed in December 1587.

5. Voorzeker zou de koningin van Engeland het den Hollanders zeer euvel afgenomen hebben, ware het niet dat zij zelve in groote vrees verkeerde. Filips II namelijk had, de vijandelijkheden van de Engelsche koningin moede, eene machtige vloot uitgerust, om haar in Engeland zelve te beoorlogen. Deze vloot, waaraan eenige jaren was gearbeid, telde ruim 140 groote schepen, met 20,000 manschappen, onder bevel van den hertog van Medina Sidonia. Zij kostte

aan onderhoud alleen 30,000 dukaten daags: en toen was het geld veel meer waard dan thans. Vele van de voornaamste Spanjaarden waren aan boord. Die vloot werd echter door stormen en door de dapperheid der Engelsche en Hollandsche en Zeeuwsche zeelieden geheel en al vernield. Van die vloot, welke de *onoverwinnelijke vloot* genoemd werd, kwamen slechts 53 schepen in de Spaansche haven terug. Filips II vernam den ondergang van zijne vloot met groote gelijkmoedigheid: „ik had haar uitgezonden om te strijden tegen menschen, niet tegen de elementen,” zeide hij.

6. De ondergang van de onoverwinnelijke vloot had den koning van Spanje ontzaglijke schade toegebracht. Dit en de omstandigheid dat hij ook met de Franschen in moeilijkheden geraakte, waren oorzaak dat de Hollanders vele voordeelen op hem konden behalen. Daarbij wilde het geluk voor de opgestane Nederlanden, dat zij in Maurits een uitstekend veldheer en in Johan van Oldenbarneveld een uitmuntend staatsman hadden. Door handel en zeevaart verdienden de Hollanders en Zeeuwen schatten, zoodat zij den oorlog konden volhouden; door een slecht beheer zijner geldmiddelen was de Spaansche koning, hoe ontzaglijk rijk ook, altijd in verlegenheid. Geen wonder dat de legers der republiek dan ook voordeel op voordeel behaalden.

7. Een der voornaamste wapenfeiten was de inneming van Breda door middel van een turfschip, in Maart 1590: Eenige dappere soldaten werden geborgen in het ruim van een schip, dat geheel en al van boven met turf beladen was. De schipper Adriaan van Bergen, die gewoon was het kasteel van Breda van turf te voorzien, bracht het schip binnen de veste. Er was groot gevaar dat door het hoesten van sommige soldaten, die zeer verkouden waren, de aanslag zou ontdekt worden; maar de schipper liet met aanhoudend pompen zooveel gedruisch maken, dat het hoesten niet gehoord werd. 's Nachts kwamen de soldaten uit het schip en overrompelden het kasteel en de stad.

8. Prins Maurits behaalde nu jaar op jaar groote voordeelen,

vooral na den dood van den hertog van Parma, die in 1592 stierf. Maurits nam achterevolgens Zutphen, Nijmegen, Steenwijk en eindelijk in 1594 Groningen in. Na het innemen van Groningen waren al de zeven provinciën geheel en al tot de Unie gebracht en was de heerschappij van den koning van Spanje in die gewesten vernietigd. Wij behoeven het eindigen van die Spaansche heerschappij niet te betreuren; maar wij moeten het veroordeelen, dat de overwinnaars overal de uitoefening van den katholieken godsdienst verboden. Zij joegen de priesters en geestelijken weg, gaven de kerken aan de Hervormden, beroofden de kinderen van onderricht in onzen heiligen godsdienst en legden hun, wien het nog gelukte hier en daar de Heilige Mis te hooren, zware geldboeten op of wierpen hen in de gevangenis. Zoo werd een zeer groot gedeelte van de bewoners van ons vaderland door geweld afvallig van den katholieken godsdienst gemaakt. Men verweet den Roomschen dat zij spaanschgezind, dat is koningsgezind waren; maar men dwong hen door mishandelingen om met welgevallen naar den vroegeren tijd terug te zien. Evenwel bleven zij rustige burgers en onderwierpen zich aan hunne overheden zonder oproer te maken; maar duizenden lieten zich nooit door list, geweld of voordeel van hunnen godsdienst afbrengen. Vrome en ijverige priesters kwamen in stilte hier en daar hun de heilige Sacramenten toedienen, en zodoende bleef het geloof der katholieke Kerk bij onze voorouders bewaard. Later nam de vervolging af en mochten de Roomschen in stilte hunnen godsdienst uitoefenen.

9. Het gelukte Filips II dan niet om de zeven provinciën te onderwerpen. Hij stierf in 1598, in 71-jarigen ouderdom. Voor zijnen dood huwelijkte hij zijne oudste dochter Isabella uit aan Albert, aartshertog van Oostenrijk. Dezen gaf hij de heerschappij over zijne Nederlandsche Staten. Zijn zoon, Filips III, volgde hem op in de Spaansche rijken. Albert en Isabella kwamen naar de Nederlanden en werden in alle zuidelijke Nederlandsche gewesten als vorst en vorstin gehuldigd; maar de zeven vereenigde provinciën hul-

digden hen niet. Deze beschouwden zich, sinds de afzwering van Filips in 1581, als onafhankelijk. Evenwel bleven zeer velen in den lande Filips II als hunnen wettigen vorst beschouwen, wjl zij hem als dusdanig den eed hadden afgelegd. Zij hadden dit Filips III niet gedaan. Vandaar dat velen de wezenlijke scheiding der noordelijke en zuidelijke Nederlanden van het jaar 1598 dagteekenen.

10. Prins Maurits bleef, aan het hoofd van het leger der staten-generaal, dan ook tegen Albert en Isabella oorlog voeren. Deze werden getrouw bijgestaan door hunne onderdanen, waartoe in dien tijd ook het grootste deel van het tegenwoordige Noord-Brabant en Limburg behoorde. Nog voor den dood van Filips II had Maurits diens leger in 1597 bij Turnhout verslagen. Maar nog belangrijker overwinning behaalde hij in 1601 bij Nieuwpoort in West-Vlaanderen.

11. Duinkerken namelijk, dat thans in Frankrijk ligt, maar toen tot Vlaanderen behoorde, werd bewoond door een stoutmoedig zeevolk, dat groote afbreuk deed aan den handel der Hollanders. Om nu die stad te veroveren, zonden de staten van Holland, op raad van Oldenbarneveld, tegen den zin van prins Maurits, een leger van 12000 man naar Vlaanderen. Het gelukte Maurits niet Duinkerken te belegeren en in te nemen, want de onderneming was te gevaarlijk. Hij vertrok dan weder met zijn leger naar Zeeland; echter na alvorens het leger van den aartshertog Albert, bij Nieuwpoort, op het zeestrand, geheel en al verslagen te hebben. Deze allerbelangrijkste overwinning was voornamelijk te danken aan het groote veldheerstalent van prins Maurits. Deze had zijn leger zoo weten te plaatsen, dat de heete zon (2 Junij 1601) de Spaansche soldaten in het gezicht scheen en het zand der duinen hen in de oogen waaide: dit belemmerde hen bij het gevecht en bracht hun zeer veel nadeel toe.

12. De oorlog werd nu nog, jaar in jaar uit, gevoerd. Belangrijk vooral was het beleg van Ostende. Deze stad, die in het bezit was der staten-generaal, werd drie jaren lang door den

aartshertog Albert belegerd en eindelijk ingenomen. De grootste voordeelen werden door de Hollanders op zee behaald. Zij en de Zeeuwen waren de beste zeelieden dier tijden. In Oost en West hadden zij belangrijke tochten ondernomen, waarover wij later zullen spreken; maar ook in Europa betoonden zij zich vooral manmoedig ter zee. Die roem is de grootste krijgsmansroem onzer voorvaderen, want de legers, die in dienst van de republiek der zeven provinciën stonden, waren voor verreweg het grootste deel uit vreemde delingen samengesteld. Deze kwamen uit Duitschland, Engeland en Schotland voor geld dienst nemen. Zelfs een groot getal der officieren waren Franschen of Duitschers; maar het zeevolk bestond voor het grootste deel uit Hollanders en Zeeuwen; ook waren al de aanvoerders Nederlanders. Onder deze was een der dapperste Jakob Heemskerk. Deze trok in 1607 met eene vloot van 27 schepen naar de Spaansche kusten en viel in de haven van Gibraltar de Spaansche vloot aan, welke geheel en al door de Hollanders vernield werd.

13. De groote verliezen, welke de Spaansche koning en de aartshertogen Albert en Isabella gedurende den langen oorlog geleden hadden, deed hen naar den vrede verlangen. Ook de staten van Holland en Oldenbarneveld wenschten dat er een einde aan den oorlog kwame, vooral om de ontzettende kosten, die deze na zich sleepte; want Holland alleen betaalde thans aan belasting 24 maal zooveel als de belasting van den tienden penning eenmaal zou gekost hebben. Maar de koning van Spanje en de staten-generaal konden het over de vredes-voorwaarden niet eens worden. Eindelijk werd er een wapenstilstand of bestand voor den tijd van twaalf jaren gesloten. Dit bestand had men vooral te danken aan den invloed van Oldenbarneveld en aan de staten van Holland, welke in de staten-generaal de grootste macht bezaten.

XXII.

TWAALFJARIG BESTAND.

1. Er bestonden in de zeven provinciën vele kiemen van burgertwist en godsdiensthaat. Zeer vele van de aanzienlijkste personen benijdden Oldenbarneveld zijnen grooten invloed en macht; de kleinere provinciën, die men landprovinciën noemde (in tegenstelling van Holland en Zeeland die de zeeprovinciën geheeten werden), konden slecht gedoogen dat Holland het meest te zeggen had in de regeering der republiek; zeer velen, vooral de hervormde predikanten, wilden dat de prins van Oranje nog grootere macht zou hebben; terwijl anderen wilden dat de stedelijke en provinciale regeeringen het eigenlijk bewind zouden voeren: de eersten noemde men stadhoudersgezinden, de andere staatsgezinden. Daarbij kwam dat prins Maurits en Oldenbarneveld niet meer met elkander eensgezind waren, doch elkander tegenwerkten. Dit alles verwekte groote verdeeldheid in alle provinciën. De rijke kooplieden, de aanzienlijke familiën in de steden, waren meestal staatsgezind; de predikanten, het geringe volk, de militairen stadhouders- of oranjegezind. De Katholieken, die nog altijd de meerderheid der bevolking uitmaakten, werden zoo onderdrukt, dat zij niets te zeggen hadden. Zij bemoeiden zich ook niet met de burgertwisten dier dagen.

2. Maar nog erger dan die burgerlijke verdeeldheid was de verdeeldheid om den godsdienst onder de Hervormden. Twee Leidsche professoren, Arminius en Gomarus, waren met elkander hevig aan het twisten geraakt over het vraagstuk der *voorbeschikking*, dat is: of God de menschen vooruit tot eeuwig geluk of eeuwig straf beschikt had. Arminius ontkende dit. Gomarus verdedigde die troosteloze leer. Nu trokken de predikanten partij, de eene vóór, de andere tegen de voorbeschikking. Daardoor ontstond groote verdeeldheid,

niet alleen onder de predikanten, maar ook onder hunne toehoorders. Zij verketterden elkander; zij riepen tegen elkander de hulp van de burgerlijke macht in. Zoodoende bewezen zij door hunne daden dat zij de gewetensvrijheid alléén voor zich zelve, niet voor anderen begeerden. Naar zeker geschrift, dat de aanhangers van Arminius ingeleverd hadden, werden deze Remonstranten genoemd; daarom noemden zich de aanhangers van Gomarus Contra-Remonstranten (*contra* beteekent *tegen*).

3. Oldenbarneveld en de meerderheid in de staten van Holland waren vóór de Remonstranten: vooral daar deze hunne toevlucht tot de burgerlijke regeering namen, om de godsdienstgeschillen te beslechten. Hierop trok prins Maurits de partij der Contra-Remonstranten, ofschoon de prins zich weinig met de godsdienst-geschillen bemoeide en zeide, dat hij niet eens wist of de voorbeschikking (ook predestinatie genoemd) er wit of zwart uitzag. Bij alle deze verdeeldheden riepen de Contra-Remonstranten om het bijeenroepen van eene synode, dat is: eene vergadering van godgeleerden en afgevaardigden der hervormde gemeenten. Deze synode moest de geloofsleer vaststellen. De Remonstranten echter wilden van geene synode weten.

4. Zoo werd iedere provincie, iedere stad, ieder dorp verdeeld. Er was niet één onder de Hervormden of hij trok partij. In Holland en in de stad Utrecht werden de Remonstranten door de stedelijke regeeringen beschermd. Deze stelden hen in het bezit der kerken en verboden de samenkomsten der Contra-Remonstranten. Maurits begon echter meer openlijk voor de laatste partij te trekken. Alom geraakten nu de steden in opschudding, hier en daar kwam het tot volksoploopen; de staatsgezinde stadsregeeringen begonnen omstreeks dezen tijd, nu het hervormde kerkgenootschap zoozeer in zich zelve verdeeld was, eenige meerdere vrijheden aan de Katholieken te vergunnen, terwijl zij aan den anderen kant den Contra-Remonstranten alle moeilijkheden in den weg legden.

5. Oldenbarneveld en de staten van Holland begrepen dat zij zich niet zouden kunnen handhaven zonder soldaten. Het leger nu stond geheel en al onder de gehoorzaamheid van prins Maurits. Uit dien hoofde besloten de staten van Holland en ook die van Utrecht, zelven krijgsvolk te werven, om de rust te bewaren en hunne macht te handhaven. Dit krijgsvolk noemde men *waardgelders*. Het besluit, waarbij het aannemen der waardgelders werd bepaald, werd genomen in 1617. Het wekte bij de tegenpartij de grootste gramschap op. Prins Maurits besloot nu tot doortastende maatregelen. Door zijne oude soldaten vergezeld, trok hij eerst naar Utrecht en dankte daar de waardgelders af; dat is, zond hen naar huis. De stadsregeering durfde uit vrees hietegen niets doen. Van Utrecht ging de prins de verschillende Hollandsche steden bezoeken. Dit afschaffen der waardgelders geschiedde overal. Ook veranderde hij overal de stedelijke regeeringen. Die mannen, van welke hij verwachtte dat zij zijne maatregelen zouden dwarsboomen, werden (in strijd met alle rechten en privilegiën) uit de regeering gezet en andere, soms zeer onaanzienlijke personen daarvoor in de plaats gesteld. Zoodoende geraakten de Remonstranten en staatsgezinden geheel uit de stedelijke regeeringen. Daar deze de provinciale staten verkozen, werden ook de staten geheel en al vervuld met mannen, die naar Maurits' wil handelden.

6. De vijanden en tegenstanders van Oldenbarneveld waren nu meester. Prins Maurits beval, inzonderheid op hunnen aandrang, Oldenbarneveld te laten gevangen nemen en zijn proces te laten opmaken. Te gelijk met hem werden ook eenige andere van de voornaamste staatsgezinden gevangen genomen: Ledenberg, die secretaris van Utrecht was, Hoogerbeets en Hugo de Groot. De laatste was een der grootste rechtsgeleerden, die ons vaderland, ja Europa gehad heeft. Om over deze mannen recht te spreken, werd eene buitengewone rechtbank aangesteld van vier en twintig leden, waarvan de eene helft uit Holland, de andere uit de zes overige provinciën was genomen. De door ons genoemde man-

nen werden in beschuldiging gesteld, wegens daden, die zij op bevel der stedelijke regeeringen verricht hadden; Oldenbarneveld om hetgeen hij als uitvoerder van de besluiten der staten van Holland had gedaan. De eigenlijke reden waarom zij vervolgd werden was de haat en vijandschap van hunne tegenstanders in het staatkundige en godsdienstige.

7. Oldenbarneveld werd ter dood veroordeeld en den 13^{en} Mei 1619 onthoofd. Zijn dood is eene zwarte vlek in de geschiedenis van ons vaderland. Hij is het offer geworden van partijzucht en godsdiensthaat. Prins Maurits, die zijne verheffing aan Oldenbarneveld had te danken, draagt de grootste schuld aan zijnen dood. Hugo de Groot en Hoogerbeets werden tot levenslange gevangenis veroordeeld. Ledenberg had zich zelf van het leven beroofd.

8. Middelerwijl kwamen de hervormde godgeleerden te Dordrecht bijeen tot eene kerkvergadering, die de nationale synode wordt genoemd. Daar werden de gevoelens van de Remonstranten veroordeeld; er werd eene geloofsleer voor de Hervormden voorgeschreven. Ook werd er het besluit genomen om van wege de hooge regeering den Bijbel te laten vertalen. Deze vertaling is later de Staten-bijbel genoemd geworden. Zoo moesten de Protestanten, die beweerden alléén te gelooven aan hetgeen hun eigen onderzoek leerde, alweder gelooven aan hetgeen hun voorgelouden werd om te gelooven. Ook moesten zij den Bijbel gebruiken, zooals die voor hen werd vertaald.

9. In 1621 eindigde het twaalfjarig bestand en de oorlog begon opnieuw. Maurits bleef nog vier jaren stadhouder. Hij stierf in 1625.

Zijne laatste levensjaren waren niet gelukkig. Hij had door zijne vervolging der Remonstranten en der familie van Oldenbarneveld grooten haat opgewekt. Hoe mededoogenloos hij ook gehandeld had, gaf dit evenwel geen recht om hem te vermoorden. Dit wilde een der zonen van Oldenbarneveld beproeven; doch de zaak werd ontdekt. De zoon van Oldenbarneveld, die de eigenlijke schuldige was, ontvluchtte; de

andere zoon, die weinig schuld had, werd op het schavot onthoofd.

10. Zijn broeder Frederik Hendrik, de jongste zoon van Willem van Oranje, werd zijn opvolger als stadhouder en oppervelhebber des legers. Deze Frederik Hendrik was over het algemeen gunstiger gezind voor de Remonstranten dan Maurits. Ofschoon de staatsgezinde partij door den dood van Oldenbarneveld ten onder was gebracht, verkreeg zij toch langzamerhand weder macht en invloed. Want zoodra was niet iemand lid der stedelijke regeering geworden, of al spoedig nam hij dezelfde begrippen aan als zijne ambtgenooten. Die stedelijke regeeringen, samengesteld uit de aanzienlijksten der stad, waren over het algemeen nog al bemind. De burgerij, die zich aan handel en nijverheid wijdde, bemoeide zich weinig met het bestuur, maar liet dit over aan de regenten. Dit maakte dat de macht van die stedelijke regeeringen bleef voortbestaan. Frederik Hendrik, die meestal oorlog voerde, poogde ook zijn gezag als stadhouder niet te vergrooten. Hij mocht zachtzinniger zijn dan Maurits, toch kon hij den Remonstranten slechts zeer langzaam hunne verlorene vrijheid teruggeven. Hugo de Groot bleef op het slot Loevestein in de gevangenis, totdat hij, op raad zijner vrouw (Maria van Reygersbergh), ontvluchtte. Van tijd tot tijd ontving Hugo de Groot, voor zijne studie groote kisten met boeken, welke hij dan terugzond. Op zekeren dag verborg de Groot zich zelve in de kist en werd zoo Loevestein uitgedragen. Hij verliet zijn vaderland en werd later staatsdienaar van Zweden. Zoo moest een der grootste geleerden, die ons vaderland ooit gehad heeft, buiten zijn land vreemden dienen! En dat ten gevolge van rampzalige burgertwisten en den godsdiensthaat der Contra-Remonstranten.

11. Dat gedeelte van ons vaderland, hetwelk thans Noord-Brabant en Limburg is, was gedurende het twaalfjarig bestand nog een deel van het gebied van Albrecht en Isabella. Deze beiden voerden met groot beleid en rechtvaardigheid de regeering over de zuidelijke Nederlanden. Zij deden alles, wat

in hun vermogen was, om de rampen des oorlogs te lenigen en hun land weder tot bloei te brengen. Isabella werd dan ook veel meer door de Nederlanders bemind dan haar vader Filips II. De bewoners van 's Hertogenbosch, Maastricht, Roermond en andere steden, die toen nog niet tot de zeven provinciën behoorden, betoonden dan ook volstrekt geen lust om eene andere regeering te gehoorzamen, die de uitoefening van hunnen godsdienst verbood en strafte.

XXIII.

VREDE VAN MUNSTER.

1. Na het twaalfjarig bestand begon de oorlog op nieuw. Maurits had door de wapenen de verschillende gewesten der zeven vereenigde provinciën tot elkander gebracht. Frederik Hendrik veroverde van 1625 tot 1648 met de wapenen die deelen van ons vaderland, welke thans een gedeelte van Zeeland, de provinciën Noord-Brabant en Limburg vormen. De regeerders der republiek wilden in het bezit dier landen zijn, enkel om ze te gebruiken als zoogenaamden voormuur; dat is, om de eigenlijke landen der republiek des te beter tegen vijandelijke aanvallen te beschermen.

2. In de eerste plaats wilden de staten-generaal meester worden van 's Hertogenbosch. Daarom sloeg Frederik Hendrik in 1629 het beleg voor die stad. De burgerij van 's Hertogenbosch gevoelde volstrekt geene begeerte om deel uit te maken van het gebied der zeven vereenigde provinciën. Zij hielp dan ook de bezetting getrouw de stad verdedigen. De Zuid-Nederlanders stelden alles in het werk om haar te verlossen; maar Frederik Hendrik bleef met een leger van 28,000 man de stad belegeren. De Oostenrijkers, die toen gelijk met de Spanjaarden tegen de republiek oorlog voerden, terwijl deze met de Duitsche vijanden van Oostenrijk gemeene zaak maakten, beproefden een aanval in de Nederlanden. Zodoende hoopten zij Frederik

Hendrik te dwingen tot het opbreken van het beleg van 's Hertogenbosch. De Oostenrijkers trokken dan ook, 15000 soldaten in getal, den IJssel over en kwamen zelfs tot voor Amersfoort; maar de inname van Wezel door de staatsgezinde soldaten deed hen terugtrekken. Frederik Hendrik hield het beleg van 's Hertogenbosch vol, en deze stad moest zich eindelijk overgeven.

3. Venlo, Roermond, Maastricht en Hulst werden achtereenvolgens door Frederik Hendrik belegerd en ingenomen. Vooral de belegering van de sterke vesting Maastricht kostte hem groote moeite. Ook deze stad moest echter in 1632 voor hem bukken. Frederik Hendrik geraakte door alle deze overwinningen tot groote macht en aanzien. Hij werd stadhouder-generaal der Unie; dat is, dat hij het algemeene opperbevel over alle land- en zeemacht der republiek had, en hij was stadhouder van vijf gewesten, daar Friesland en Groningen Ernst Casimir, kleinzoon van Jan van Nassau, broeder van prins Willem I, als stadhouder erkenden. Frederik Hendrik had evenwel soms nog al met tegenkanting te worstelen, vooral van Amsterdam. Deze machtige stad hield vooral hare handelsbelangen in het oog, en hare handelaars verkochten vaak krijgsbehoeften aan de inwoners van de zuidelijke Nederlanden. De stadhouder beklagde zich hierover, doch de stadsregeering beschermde hare kooplieden. Hierop zeide Frederik Hendrik verstoord: „als ik eenmaal Antwerpen maar heb, zal ik Amsterdam wel klein maken.” En inderdaad beproefde hij of hij Antwerpen ook kon bemachtigen, doch dit mislukte hem.

Zoo was er altijd eene kiem van tweedracht tusschen de stadhouders en de machtige stedelijke regeeringen; tusschen de Oranjegezinden en de staatsgezinden. De prinsen van Oranje wilden hunne macht en aanzien in stand houden vooral door het leger te velde; de staatsgezinden wilden liever het vaderland verdedigen door de vloot ter zee.

4. En inderdaad ter zee waren onze voorvaderen vooral op hunne rechte plaats. Op het land streden onder hunne vaandels

gehuurde soldaten, die degenen, welke hun het meest betaalden, dienden; maar ter zee waren het de dappere Zeeuwen en Hollanders zelven, die streden! Daar behaalden onze voorvaderen den grootsten roem; daar verzamelden zij zich schatten, gelijk wij in een volgend hoofdstuk zullen zien.

5. Het zou te wijdloopig wezen, zoo wij alle heldendaden der Nederlanders ter zee wilden verhalen. Wij zullen u alleen een paar mededeelen. In 1628 maakte de admiraal Piet Hein zich meester van eene Spaansche vloot, de *zilvervloot* genoemd. Deze kwam, met groote rijkdommen beladen, uit Amerika naar Spanje zeilen. De geheele vloot werd veroverd en daardoor meer dan elf en een half millioen gulden buit gemaakt. Deze daad is algemeen verheerlijkt, en niemand uwer, die niet gehoord heeft het rijmpje: *Piet Hein. Zijn naam is klein. Zijn daden zijn groot. Hij overwon de zilvervloot.* Doch het nemen dier vloot was op zich zelve zulk eene groote heldendaad niet, daar de Spanjaarden zich slecht verdedigden en de koopvaardischepen zich ook slecht konden verdedigen. Maar omdat de buit voor de Hollanders en het nadeel voor de Spanjaarden zoo groot was, heeft men van deze overwinning zulken ophief gemaakt.

6. Veel meer spoed en dapperheid werd er vereischt om de welgewapende en ten strijd uitgeruste Spaansche vloot te overwinnen, die in 1631 op de Zeeuwsche stroomen zeilde en eene landing wilde beproeven. Zij werd echter tusschen Tholen en Zuid-Beveland door de Hollanders en Zeeuwen aangevallen en geslagen. De geheele Spaansche vloot van 35 groote schepen viel in hunne macht.

7. Maar nog grooter verlies leed de Spaansche scheepsmacht door de overwinning, welke de Nederlanders in 1639 bij Duins op de Engelsche kust op haar behaalden. De Hollandsche en Zeeuwsche zeelieden werden aangevoerd door Maarten Harpertszoon Tromp. Deze heroemde zeeheld had reeds menig voordeel behaald op de Duinkerksche kapers, waarmede de Hollanders in voortdurenden strijd waren. Tromp had steeds de grootste blijken van moed en beleid gegeven. Hij was

thans luitenant-admiraal van Holland (de stadhouder zelfs was altijd admiraal en als dusdanig in naam de eerste bevelhebber der zeemacht). Onder hem stonden de vice- (onder-) admiraal van Zeeland. Bankert en Witte Corneliszoon de With, vice-admiraal van Holland.

Toen men in ons vaderland het zekere bericht had dat eene sterke Spaansche vloot in aantocht was, zonden de staten Tromp met 29 schepen in het Engelsche kanaal, om den vijand aan te vallen. De Spaansche vloot, onder den admiraal d'Oquendo, telde 67 groote oorlogschepen men 24,000 manschappen en 1200 kanonnen. Het gelukte Tromp, teweeg te brengen dat de Spaansche vloot op de reede van Duins ging ankeren, tusschen de kust en de zandbanken. Hier sloot Tromp haar in, zoodat zij de haven niet uit kon. Nu ging Witte de With naar het vaderland, om nieuwe schepen te halen. Binnen vier dagen wist men met de grootste bedrijvigheid in Holland en Zeeland meer dan zestig schepen uit te rusten. Deze, waaronder groote en kleine waren, werden gewapend en naar Tromp gezonden. De Engelsche koning was in vrede met Spanje en zeer gezind voor de Spanjaarden. Daarom dreigde hij de staten-generaal met oorlog, zoo zij in eene Engelsche haven de Spaansche schepen durfden aantasten. Tromp kreeg evenwel uit zijn land bevel, de Spaansche schepen aan te tasten.

Deze schepen bleven onder de bescherming van het geschut van Duins liggen. Tromp daagde hunnen admiraal uit, de open zee te kiezen en den slag aan te nemen. D'Oquendo zeide dat hij gebrek aan buskruid had; en het zelfvertrouwen van Tromp was zoo groot, dat hij den Spaanschen admiraal aanbood hem van buskruid te voorzien, mits deze den zeeslag aannam. D'Oquendo deed dit niet. Daarop tastten de Hollanders en Zeeuwen zijne vloot aan en vernielden die, na een zeer hardnekkig gevecht, bijna geheel en al. Slechts twaalf schepen ontkwamen. Dit was de laatste groote vloot, welke de Spanjaarden tegen de Nederlanders uitrustten.

8. Gedurende de laatste jaren van den tachtigjarigen oorlog

ondergingen de Spanjaarden verlies op verlies en behaalden de staten-generaal voordeel op voordeel. Men moet echter niet denken dat de zeven provinciën steeds alléén de geheele macht des Spaanschen konings weêrston den. Dit was het geval niet. Verreweg den meesten tijd dat onze voorvaderen tegen de Spanjaarden streden, werden zij óf in het geheim óf in het openbaar bijgestaan door andere volken. Slechts gedurende de eerste jaren hebben zij alléén gestaan. Nu was in het jaar 1613 in Duitschland een hevige oorlog tusschen den Duitschen keizer en de protestantsche vorsten uitgebarsten, wyl laatstgenoemden den keizer het koninkrijk Bohemen wilden ontrooven en zich zelve verrijken met de kerkelijke goederen. Deze oorlog werd de *dertigjarige oorlog* genoemd; want hij begon in 1618 en eindigde te gelijk met den tachtigjarigen oorlog door den vrede van Munster.

9. Nu maakte de regeering van de republiek der zeven provinciën, na het eindigen van het twaalfjarig bestand, terstond gemeene zaak met de protestantsche, en Spanje met de katholieke vorsten en den keizer van Duitschland. Later kwam de koning van Zweden, Gustaaf Adolf, de Protestanten helpen. In 1635 mengden zich ook de Franschen in den dertigjarigen oorlog. De koning van Frankrijk deed dit met oneerlijke bedoelingen. Het was om zich van sommige provinciën, die aan den koning van Spanje behoorden, maar welke hij begeerde, meester te maken. Ook geschiedde het uit jaloezij op het keizershuis van Oostenrijk, hetwelk de Franschen wilde vernederen. Deze dertigjarige oorlog werd dus al uit zeer onedele beweegredenen gevoerd. Tallooze verwoestingen en rampen troffen onschuldige menschen, om de hebzucht en heerschzucht der Duitsche vorsten en des Franschen konings. In de laatste dertien jaren van den tachtigjarigen oorlog werd dus die oorlog gevoerd; aan den eenen kant door den koning van Spanje, den keizer van Duitschland en de katholieke Duitsche vorsten; aan de andere zijde door de republiek der vereenigde provinciën, de protestantsche vorsten van Duitschland, den koning van Zweden en den koning van Frankrijk.

Gij ziet dus dat onze voorvaderen gedurende dien tachtigjarigen oorlog dikwijls met gelijke kans konden strijden.

De langdurige strijd begon eindelijk, gelukkig, aan alle partijen te vervelen. Na verscheidene onderhandelingen werd er vastgesteld dat men te Munster gevolmachtigden zou zenden, om vrede te sluiten. Dit werd nog bepaald gedurende het leven van Frederik Hendrik. Hij heeft evenwel het sluiten van den vrede niet beleefd.

10. Dit had plaats op den 30ⁿ Januari 1648 ten stadhuize van Munster, wjl te gelijker tijd de dertigjarige oorlog een einde nam. De koning van Spanje erkende, tegenover de staten-generaal der Vereenigde Provinciën, de Nederlanders voor een vrij en onafhankelijk volk; hij kende hun het recht toe, op Oost- en West-Indië te handelen; en liet toe dat zij de Schelde sloten, dat zij door macht van oorlogschepen en forten beletten dat vreemde schepen dien stroom konden bevaren. Het doel der Hollanders, met deze voorwaarde, was, den handel van de zuidelijke Nederlanden te vernietigen.

11. De koning van Spanje liet de staten-generaal in het bezit van alle streken, die zij in Vlaanderen en Brabant veroverd hadden. Zodoende kwam het zoogenaamde Staats-Vlaanderen, waarin Hulst, Sluis en Sas van Gent liggen, tot ons land. Zoo kwamen er ook geheel Noordbrabant en Limburg toe.

Gij moet echter niet denken dat de bewoners dier landstreken gelijke rechten kregen als de Nederlanders der zeven provinciën (wel te verstaan de hervormde Nederlanders dier provinciën). Neen! Noord-Brabant, Nederlandse Limburg en Staats-Vlaanderen werden geheel en al als overwonnen land in naam der staten-generaal geregeerd. Deze beschouwden die landen, welke zij *generaliteitslanden* noemden, slechts als een middel ter verdediging tegen hunne naburen. Ofschoon nagenoeg al de inwoners dier landstreken katholiek en zeer afkeerig van de hervormde leer waren, werden toch alom hervormde predikanten gezonden en den Katholieken hunne kerken ontnomen; zelfs mochten in de eerste tijden de Katholieken niet eens volgens de wet hunnen godsdienst

uitoefenen. Daar echter de geheele bevolking katholiek was, kon men dit niet volhouden. Daarom vergenoegde de regeering er zich mede, de Katholieken achteruit te stellen en buiten het bestuur te houden.

XXIV.

HANDEL, ZEEVAART EN KOLONIËN.

1. Wij hebben zoo lang van bijna niets anders moeten spreken dan van oorlogen, die toch eene ramp voor een volk zijn; laten wij nu iets hooren over zaken, die, wel gebruikt, een zegen voor een volk zijn. Wellicht zult gijlieden u verwonderd hebben, hoe het kleine Holland en Zeeland soms alléén, gedurende een' langen tijd, zulke oorlogen heeft kunnen voeren en zulke ontzaggelijke onkosten dragen. De reden is deze: in de zestiende en zeventiende eeuw werden soldaten niet door loting verkregen, gelijk thans, maar ieder vorst wierf troepen van lieden, die voor geld soldaat werden. Die dus het meeste geld had kon de grootste legers onderhouden, en Holland en Zeeland waren in den tijd van den tachtigjarigen oorlog het rijkste land van Europa.

2. Wij hebben reeds vroeger verhaald hoe de Nederlanden onder het Bourgondische en Oostenrijksche huis door handel en nijverheid bloeiden: de schrikkelijke Spaansche oorlog bracht hierin wel vele veranderingen; maar de Nederlanders bleven toch een der eerste handeldrijvende volken der wereld. Ook de voornaamste handel van Antwerpen en Vlaanderen verplaatste zich naar Holland. Dit was daaraan toe te schrijven, dat sinds 1573 Holland en Zeeland veel veiliger waren dan Vlaanderen en Brabant, en dat de Zeeuwen met hunne vloot den geheelen handel van Antwerpen wisten te bemoeielijken, ja te vernietigen.

Zodoende bloeiden de handel en nijverheid van Holland en Zeeland, naar gelang die der zuidelijke Nederlanden verkwijnen. Trouwens de Hollanders en Zeeuwen waren toenmaals

de stoutste zeevaarders en de bekendste handelslieden van Europa. Daarbij kwam, dat, ten gevolge van de vreeselijke oorlogen in Vlaanderen, duizende handwerklieden van daar naar Holland waren verhuisd en er hunne nijverheid overbrachten.

3. De handel van de Hollanders en Zeeuwen nam dan met ieder jaar verbazend toe. Reeds vóór 1588 hadden Holland, Zeeland en Friesland te zamen 2700 schepen in de vaart: de haringbuizen en visschersvaartuigen niet medegerekend. Acht honderd schepen voeren jaarlijks naar de Oostzee. Deze haalden uit de Oostzeelanden graan, hennep, teer, enz. Amsterdam was de hoofdplaats van dezen handel. Andere schepen haalden wijnen en andere voortbrengselen uit zuidelijk Europa en brachten die naar Duitschland en het noorden van ons werelddeel; terwijl zij haring, gezouten visch enz. naar het Zuiden brachten. Ook dreven onze voorouders grooten handel op Spanje. Van hier haalden zij specerijen, indigo en alle voortbrengselen van Oost- en West-Indië, welke zij weder op hunne markten aan de bewoners van noordelijk Europa verkochten.

4. Filips II liet dezen handel toe, vooral omdat hij de Nederlanders nog altijd als zijne onderdanen bleef beschouwen. Van tijd tot tijd echter verbood hij hun handel op Lissabon en Cadix te drijven, of liet hij de Hollandsche schepen in beslag nemen. De Engelsche koningin deed ook telkens moeite om den handel der Hollanders op Spanje te belemmeren. Maar onze voorouders, die in dien handel de hoofdbron van hun bestaan vonden, zochten naar middelen om zelve onmiddelijk op Indië te varen. Zij besloten hiertoe vooral, nadat Filips II Portugal in 1581 had veroverd en den Hollanders en Zeeuwen de vaart op dat land verbood. Nu zochten de Hollanders zelve naar een weg, die tot Oost-Indië leidde, en welke weg alleen nog maar aan de Portugeesche zeelieden bekend was. Eerst beproefden zij of de weg ook zou te vinden wezen langs het Noorden, dwars door de IJszee heen. Heemskerk met zijn stuurman Willem Barends-

zoon beproefden dien stouten tocht, welke zoo beroemd geworden is. Maar daar bevroor hun schip in het ijs, en zij moesten met hun scheepsvolk den geheelen winter op het eiland Nova Zembla overwinteren. Hier stonden zij de vreeselijkste koude en de grootste ontberingen uit. Vele hunner metgezellen stierven, totdat zij eindelijk door Russische zeevaarders geholpen werden en weder naar hun land konden terugkeeren.

5. Het gelukte eindelijk aan de broeders Cornelis en Frederik Houtman, geboren te Gouda, den weg naar Oost-Indië te vinden. Zij waren te Lissabon in gevangenschap geraakt. Hier kwamen zij in kennis met Portugeesche matrozen. Deze wisten zij uit te hooren. In hun vaderland teruggekeerd, vertelden zij wat zij gehoord hadden aan eenige ondernemende kooplieden. De laatsten rustten vier schepen uit, waarvan zij het bevel aan Cornelis Houtman opdroegen. In 1595 verliet deze kleine vloot het vaderland en bereikte na vele wisselvalligheden Bantam, op het eiland Java. Hier waren de Portugeezen uitsluitend in het bezit van den handel. Deze zagen zeer ongaarne die vreemde kooplieden aankomen; zij wisten dan ook den Javaanschen vorsten wantrouwen in te boezemen tegen de Hollanders, zoodat deze geen voordeeligen handel konden drijven. Het groote doel, het vinden van den weg naar Oost-Indië, was evenwel bereikt. Toen dan ook deze ondernemende zeelieden in hun vaderland teruggekeerd waren, werd de ijver voor den handel op Oost-Indië in hooge mate opgewekt. Binnen den tijd van acht jaren vertrokken ruim tachtig schepen uit Nederlandsche havens naar de verre Oost, om daar handel te drijven.

6. Die ondernemingen op Oost-Indië waren echter met groote gevaren gepaard. Het was niet genoeg dat onze scheepvaarders kochten en verkochten, zij moesten ook zich zelven verdedigen tegen de Spanjaarden en tegen zeeroovers; zij moesten in Oost-Indië dikwijls vechten met de Portugeezen of met de inlanders. Ook benadeelden de verschillende kooplieden elkander door tegen elkander op te treden of te

gelijk te veel op de Europeesche markten te brengen. Daarom werd een besluit genomen, om gemeenschappelijk den handel op de Oost te drijven en zich met elkander te verbinden tot eene groote maatschappij, die uitsluitend den handel op Oost-Indië zou voeren. Zodoende zou men met meer voordeel kunnen handelen en groote zaken verrichten. Oldenbarneveld was de man, die dit alles begreep; en door zijne bemoeiingen vooral kwam die maatschappij in 1602 tot stand. Zij werd de Oost-Indische Compagnie genoemd en begon hare ondernemingen met een kapitaal van zes en een half millioen gulden, waarvan Amsterdam alléén de helft bijbracht.

7. Deze Compagnie werd gesticht op oktrooi (dat is vergunning) van de staten-generaal. Niemand dan de Compagnie mocht uit de zeven provinciën op Oost-Indië handelen. Het bewind werd gevoerd door 17 bewindhebbers. Over de bezittingen der Compagnie in de Oost werd een gouverneur-generaal aangesteld. Al spoedig genoot de Compagnie aanzienlijke voordeelen. In 1606 werd op ieder aandeel van 100 gulden 75 gulden, en in het volgende jaar op ieder aandeel van 100 gulden 40 gulden betaald. Zodoende bracht deze handel zeer groote rijkdommen in ons land. Buiten Europa werd de Compagnie spoedig zeer machtig. Zij veroverde in eene reeks van jaren Java, Ceylon, de Moluksche eilanden en vele andere bezittingen in den Oostindischen archipel. Uit alle deze landen verdreven de Hollanders de Portugeezen, die er vroeger alle macht in handen gehad hadden. De Oostindische Compagnie dankte haar grooten bloei aan de dapperheid en den moed van haar scheepsvolk en aan het beleid van hare gezagvoerders. Onder deze muntten uit Matelief, die de Portugeesche vloeten vernielde, en Jan Pieterszoon Koen, uit Hoorn, die in 1619 Batavia stichtte.

8. De zucht om verre, nog onbekende landen te ontdekken was nu algemeen bij de Hollanders en Zeeuwen ontwaakt. Een hunner, Abel Tasman, uit Hoorn, ontdekte het vijfde werelddeel en noemde het Nieuw-Holland: later is het

Australië genoemd. Ook ontdekte hij een ander land, grooter dan Engeland en Schotland, en noemde dit Nieuw-Zee-land. Schouten en Lemaire deden eene reis rondom de wereld en zeilden bij den zuidelijken uithoek van Zuid-Amerika om: zij noemden dien uithoek Kaap Hoorn.

9. Ook in China en Japan knoopten de Hollanders handelsbetrekkingen aan. In Japan handelden tot nog toe alleen de Portugeezen. Deze hadden er duizenden tot den katholieken godsdienst bekeerd; doch er stond in Japan een Keizer op, die een verbitterde vijand van het Christendom was. Deze richtte eene bloedige vervolging tegen de Christenen in zijn land aan: de Portugeezen werden verjaagd. Aan de Hollanders werd het vergund, op het eilandje Decima een handelshuis op te rigten, doch zij moesten alle teekenen van den Christelijken godsdienst verbergen.

10. De groote bloei en rijkdom der Oostindische Compagnie deden het denkbeeld bij vele kooplieden ontstaan om ook eene West-Indische Compagnie op te richten. Deze zou op alle landen van Amerika handel drijven. De West-Indische Compagnie kwam in 1621 tot stand. Zij begon niet alleen met handel te drijven, maar ook de Spanjaarden en Portugeezen te beoorlogen. Piet Hien was haar admiraal en veroverde voor haar in 1628 de Spaansche zilvervloot. De West-Indische Compagnie stichtte verscheidene volkplantingen, waaronder die van Suriname nog eene Nederlandsche bezitting is. Zij veroverde ook vele eilanden, als: Curaçao en Aruba. Wat meer is, zij veroverde op de Portugeezen geheel Brazilië. De Nederlanders maakten zich echter aldaar aan vele onrechtvaardigheden schuldig; vooral beleedigden zij de bewoners, die den katholieken godsdienst beleden in hunnen godsdienst. Eenigen tijd gingen de zaken der West-indische Compagnie voorspoedig. Zij rustte in de eerste vijftien jaren van haar bestaan 800 schepen uit en had 24000 matrozen in haren dienst. Haar bloei duurde evenwel niet lang: de Portugeezen verjoegen de Hollanders weder uit Brazilië.

11. Ook in Noord-Amerika stichtten onze voorvaderen koloniën. De machtige, groote stad Nieuw-York is door Hollanders gesticht en had van hen den naam van Nieuw-Amsterdam ontvangen. Vele voorname mannen van Nieuw-York dragen nog Hollandsche namen. Bij latere oorlogen werd die schoone kolonie ons door de Engelschen ontnomen.

12. Ofschoon de handel op Oost- en West-Indië den grootsten bloei aan ons vaderland gaf, waren er echter ook nog andere takken van handel en zeevaart, die veel welvaren verspreidden. Hiertoe behoorde in de eerste plaats de haringvisscherij. Honderde buizen gingen jaarlijks ter haringvangst, en de gekaakte haring werd geheel Europa door verzonden. Ook hield de walvischvangst vele schepen in de vaart. In het midden der zeventiende eeuw telde men in ons vaderland 180 walvischvaarders; en die visscherij noemde men nog maar „de kleine visscherij”, terwijl de haringvangst „de groote visscherij” werd genoemd.

XXV.

WETENSCHAPPEN EN KUNSTEN IN DE XVIIe EEUW.

1. Men kan zich voorstellen, welke algemeene welvaart door dezen handel in geheel Nederland verspreid werd. Wel is waar plukten Holland en Zeeland de grootste voordeelen daarvan, doch ook de andere provinciën deelden in die voordeelen. Immers de nijverheid en het fabriekwezen bloeiden door den handel, even als deze op hunne beurt de zeevaart bloeien doen. Ieder, die werken kon en werken wilde, kon werk vinden, zoodat de armoede in ons land veel minder bekend was dan in andere landen.

2. Hierbij kwam dat onze voorouders, over het algemeen genomen, zeer bedachtzaam en zeer spaarzaam waren. Zeer weinigen verteeden meer dan hunne inkomsten toelieten; maar zeer velen bespaarden ieder jaar wat op hunne inkomsten. Zoo-doende was er weinig behoefte en gebrek in ons land. De

voornaamste mannen, die machtige steden, als Amsterdam, ja, die een geheel gewest bestierden, leefden als eenvoudige burgers. De groote raadpensionaris Jan de Wit hield slechts één knecht. En koningen en vorsten zochten de vriendschap van Jan de Wit! Gedurende het twaalfjarig bestand ging prins Maurits op zekeren dag wandelen met den gezant van den Franschen koning. Zij zagen daar eenige mannen uit eene schuit gekomen, die, in het gras gezeten, hun brood met kaas aten: prins Maurits groette hen, tot verwondering van den Franschen. „Die mannen,” hernam prins Maurits, „zijn de afgevaardigden van West-Friesland ter vergadering van de staten van Holland.”

3. Evenwel ontzegden zich de Hollanders der zeventiende eeuw niet allen luister en pracht. Zij bouwden sterke en prachtige huizen, van binnen rijk versierd als kleine paleizen. Men vindt er zoo nog velen (vooral van de 2^e helft der eeuw) op de Heeren- en Keizersgracht van Amsterdam. Meubelen, tapijten, linnengoed, kleederen, nagenoeg alles werd van de beste stoffen gekozen. Onze voorvaders beminden vooral het duurzame en stevige. De rijke familiën spreidden ook eene groote pracht ten toon van kostbare gouden sieraden, van paarden en juweelen, die van ouders op kinders overgingen en in de familie bewaard werden.

Over het algemeen waren de Nederlanders der zeventiende eeuw in hun dagelijksch leven zeer matig en eenvoudig. Zij beminden echter bij feestelijke gelegenheden groote en kostbare maaltijden. De schutterijen, de gilden in de steden richtten gewoonlijk eenmaal 's jaars dergelijke feestmaaltijden aan, die veel geld kostten. Ook bij bruiloften, bij doopplechtigheden, bij begrafenissen werden groote maaltijden aangericht; maar behalve bij die gelegenheden, heerschten er algemeene zuinigheid en spaarzaamheid.

4. In de achttiende eeuw begonnen de Fransche manieren meer ingang in ons land te vinden en ging de aloude eenvoud en daarmede de welvaart te niet.

Even als het midden en de tweede helft der zeventiende

eeuw de bloeitijd is van de macht der Nederlandsche republiek en de bloeitijd van haren handel, zoo is het ook die van hare wetenschap en kunst.

5. Hoezeer onze voorvaderen ook het werkdadig leven, handel zeevaart en nijverheid beminden, achtten zij toch wetenschap en kennis zeer hoog. Wij hebben u reeds verhaald hoe de stad Leiden, na het ontzet in 1573, tot loon voor hare dappere verdediging eene hoogeschool verlangde. Iedere provincie wilde nu spoedig hare eigene hoogeschool hebben. Groningen stichtte er eene 1614, Utrecht in 1636. Ook te Franeker in Friesland, te Deventer in Overijsel, te Harderwijk in Gelderland werden dergelijke hoogescholen gesticht. De regeeringen der verschillende provinciën deden haar best om aan die hoogescholen geleerde mannen te roepen. Onder deze muntte uit Justus Lipsius, die professor te Leiden was, doch katholiek en later te Leuven een beroemd professor in de oude talen werd; verder Vossius, insgelijks hoogleeraar in de letteren, en anderen, te veel om te noemen. De akademie van Leiden was beroemd door haar uitstekend onderwijs in de Grieksche en Latijnsche taal en letteren; want in de zeventiende eeuw waren die talen en de daarin geschrevene boeken zeer geacht. Ieder, die een geleerd vak beoefende, moest behoorlijk het Latijn kunnen spreken en schrijven. Onze voorouders waren dan ook zeer groote bewonderaars der oude letterkunde. Zij poogden de schoonste schrijvers in die talen na te volgen: zoo wilde de Nederlandsche geschiedschrijver Hooft den Latijnsche Tacitus en de groote dichter Joost van den Vondel de treurspeldichters der Grieken navolgen. In schilderijen, in verzen, ja in aardigheden van het dagelijkse leven zinspeelden de Nederlanders der zeventiende eeuw telkens op de oude heidensche fabelleer. Zij deden niet anders dan hetgeen al hunne tijdgenooten deden; doch de goede begrippen en de goede smaak leden daardoor wel eens. Gelukkig was er bij de Nederlanders in die tijden een echt Nederlandsch gevoel, en dit bracht te weeg dat die

navolging der oude Grieken en Romeinen minder kwaad deed dan men had kunnen verwachten.

6. Wij kunnen niet alle groote geleerden, dichters en kunstenaars der zeventiende eeuw noemen; zij zijn te veel in getal.

Wij zullen slechts op eenige van de voornaamsten uwe aandacht vestigen.

7. Hugo de Groot is u reeds bekend, doordat hij te gelijk met Oldenbarneveld werd gevangen genomen en op zulk eene zonderlinge wijze ontvlochtte. Hij was een buitengewoon groot geleerde: in rechtsgeleerdheid, geschiedenis, talen en godgeleerdheid muntte hij evenzeer uit. Hij heeft werken over de rechtsgeleerdheid geschreven, die zelfs nu nog gezag hebben. Ook schreef hij eene geschiedenis van de voornaamste gebeurtenissen, die gedurende zijn leven in de Nederlanden hebben plaats gehad. Door geheel Europa was hij vermaard: de Fransche koning Lodewijk XIII eerde hem hoog en wilde hem naar Frankrijk lokken; de koningin van Zweden, Christina, wist hem te overreden naar haar land te komen. En uit zijn eigen vaderland was hij ten gevolge van burgertwisten verbannen! Hij werd de afgezant der Zweedsche koningin en vervulde zeer gewichtige staatsbetrekkingen. Eindelijk stierf hij te Rostok aan de Oostzee. Door zijne godgeleerde studiën kwam hij in de laatste jaren zijns levens er toe, om meer geloof te hechten aan de waarheid der katholieke Kerk.

8. Pieter Hooft Cornelisz. was de zoon van een machtig Amsterdamsch burgemeester. Hij schreef een boek: Nederlandsche historiën, die nog algemeen bewonderd worden. Hooft was een man van uitgebreide kundigheden. Hij schepte er een groot vermaak in, geleerde mannen, dichters en letterkundigen om zich heen te zien. Hij was drossaard van Muiden: dat is, hij was met de rechtsbedeeling en politie te Muiden en in de omstreken belast. Als dusdanig had hij het recht het slot te Muiden te bewonen. Hier verzamelde hij de uitstekendste geesten om zich heen: Constantijn Huyghens, de dochters van Roemer Visschers, van welke de jongste, begaafd

met vele vrouwelijke deugden en talenten. den bijnaam van Tesselschade had (naar een verlies dat haar vader geleden had door het vergaan van schepen bij Tessel), Kaspar van Baerle en meer anderen.

9. Maar boven allen blonk uit door grooten geest Joost van den Vondel, de grootste dichter die Nederland en een van de grootste dichters die Europa ooit gehad heeft. Hij behoorde tot den deftigen burgerstand. Hij had een kousenwinkel in de Warmoesstraat te Amsterdam. Op zijn ouden dag in behoefte vervallen, kreeg hij een postje aan de bank van leening. Meer konden Burgemeesteren hem niet geven, want Vondel had, na rijp beraad, den katholieken godsdienst omhelsd. Ofschoon dus niet de aanzienlijkste, was hij stellig de grootste der mannen die op het slot van Muiden bijeenkwamen. Hij is de dichter van den Gijsbreght van Aemstel, van den Lucifer, van de Altaergeheimnissen en andere heerlijke dichtwerken. Hij stierf ruim negentig jaren oud. De tijd, waarin hij leefde, was de tijd waarin Frederik Hendrik zijne overwinningen behaalde, waarin de Nederlanders Oost en West veroverden, waarin zij de nijverste burgers en grootste handelaars van Europa waren. Daarom moge men er ook van zeggen: „dien gulden tijd moet Holland nooit vergeten!”

10. Te gelijk met Vondel leefde een ander dichter, wiens naam zeer bekend is, Jacob Cats. Hij is als dichter op verre na niet bij Joost van den Vondel te vergelijken; doch onze voorvaderen hielden zeer veel van zijne gedichten. Gedurende geheel de achttiende eeuw vond men bij de Nederlanders, die aan de oude zeden en gewoonten hechtten, bijna altijd naast elkander: de Statenbijbel en de gedichten van Jacob Cats. De katholieke Nederlanders echter hielden niet veel van het eene, noch van het andere boek. Cats was een tijdlang raadpensionaris van Holland, doch als staatsman was zijne bekwaamheid niet groot.

11. Niet minder dan de dichters zijn de schilders der zeventiende eeuw beroemd. Wien is de naam onbekend van Rembrandt van Rijn? Op het museum te 's Hage vind men zijne

schilderij *de Snijkamer*, op het Trippenhuys te Amsterdam *de Nachtwacht*, beide wereldberoemd. Rembrandt heeft echter nog vele andere prachtige stukken geschilderd. Hij is Hollands grootste schilder. Van der Helst is beroemd door zijne schilderij *de Schuttersmaaltijd*. Paulus Potter door zijne landschappen met vee, waarvan een, *de Stier van Potter* geheeten, een sieraad is van het Haagsche museum. Verder munten uit Jan Steen, als schilder van kluchtige huiselijke tafereelen; Hobbema en Ruysdael als landschap schilders; Gerard Douw en meer anderen.

12. De bouw- en beeldhouwkunst werden in de eerste en tweede helft der zeventiende eeuw in ons vaderland niet minder beoefend: hiervan strekken de prachtige praalgraven van Michiel de Ruyter, van Galen en anderen tot getuige: de beroemdste bouwmeester was Jacob van Campen, die het stadhuis (nu Paleis) van Amsterdam heeft gebouwd.

13. Een man moeten wij vooral niet vergeten, een eenvoudig timmerman in het dorp de Rijp, in Noord-Holland. Die man heeft in ons land meer stoffelijk nut gesticht dan een groot veldheer of een groot kunstenaar: hij heette Leeghwater! Hij heeft de watermolens, zoo niet uitgevonden, dan toch verbeterd. Door zijn beleid heeft men er in kunnen slagen, een aantal meren in Noord-Holland droog te maken. Het grootste daarvan was de Beemster, die in 1614 is droog gemaakt; verder de Purmer, de Wormer, de Schermer. Verscheidene duizende bunders vruchtbaar land werden aldus van onder het water te voorschijn geroepen, om nijvere landbouwers te ontvangen.

14. Te gelijker tijd verrijkten andere Nederlanders ons vaderland en Europa met nuttige uitvindingen. Cornelis Drebbel vond den thermometer en het microscoop uit; Christiaan Huyghens de slingeruurwerken; Janssen te Middelburg de verrekijkers.

15. Terwijl de zeven provinciën aldus bloeiden, terwijl vooral Holland een verbazend welvaren genoot, bleven Noord-Brabant en het hedendaagsche Limburg van alle die voordeelen verstoken. Zij werden als overwonnen gewesten behandeld,

de inwoners buiten bedieningen en waardigheden gehouden en door Hollandsche of andere baljuws geregeerd, die hun de dierbaarste vrijheid, die van hunnen godsdienst te mogen uitoefenen, voor geld verkochten. De meeste steden waren vestingen en dus garnizoensteden. Zij stonden als dusdanig onder het beheer der gouverneurs, die door de staten-generaal gezonden werden. Noord-Brabant en Limburg bleven zoo van de voorrechten der andere provinciën verstoken.

XXVI.

WILLEM II, STADHOUDER.

1. Na den dood van Frederik Hendrik werd diens zoon Willem II stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijssel. Groningen, Drenthe en Friesland hadden een anderen stadhouder, Willem Frederik, die een kleinzoon was van Jan, broeder van prins Willem van Oranje. Willem II, die in 1647 zijnen vader opvolgde, was nog maar een en twintig jaren oud. Het sluiten van den vrede van Munster geschiedde niet met zijne volkomene toestemming; maar de staten van Holland en in deze de stad Amsterdam dreven het sluiten van dien vrede door. De prins was vooral tegen den vrede, omdat daardoor zijn aanzien en macht verminderden, want hij was opperbevelhebber des legers. Er ontstonden spoedig nog andere oorzaken van spanning tusschen hem en de staten van Holland.

2. De staten en daarin vooral de stad Amsterdam wilden door afdanking van een groot gedeelte van het krijgsvolk de onkosten, welke dat volk veroorzaakte, verminderen. De prins was hiertegen. Hij werd ondersteund door de landprovinciën, zooals Utrecht enz. Deze waren gewoonlijk gewilliger om uitgaven voor het leger te doen, terwijl de zee-provinciën die liever voor de vloot besteedden. Ook waren die landprovinciën naijverig op het groote woord, dat Holland in de staten-generaal voerde. Zij waren derhalve zeer

verbitterd op Holland en vooral op Amsterdam. De prins was dit niet minder; hij kon den tegenstand, dien de stedelijke regeeringen hem boden, niet verdragen. Daarbij kwam dat ettelijke dier stadsregenten gezegd hadden, dat men het zeer wel buiten een stadhouder kon reeden. Het verschil over het afdanken van het krijgsvolk, dat eigenlijk een geschil was over de vraag, wie meester waren, de staten-generaal of de provinciale staten, werd heviger. Holland besloot van de troepen, welke het betaalde, zooveel te ontslaan als het verkoos. Hierop namen de staten-generaal het besluit, eene bezending af te vaardigen, om de steden van Holland van dit plan af te brengen. Prins Willem II zou aan het hoofd daarvan staan. Men verwachtte dat zijne tegenwoordigheid in vele steden de regenten wel tot andere gedachten zou brengen. Immers de menigte was gewoonlijk *prinsgezind*, terwijl de aanzienlijken in den regel *staatsgezind* waren; want geheel het land was in die twee partijen verdeeld. Ook vreesde men dat de prins soldaten onder zijn gevolg zou opnemen, om de halstarrige stadsregeeringen, met krijgsvolk, naar zijnen zin te zetten. De bezetting van Willem II werd dan ook in de meeste Hollandsche steden slecht ontvangen; sommigen verzochten van zijn bezoek verschoond te blijven. Amsterdam wilde hem wel ontvangen als stadhouder, maar niet als afgevaardigde der staten-generaal: hetwelk beteekende dat die stad de macht der staten-generaal in de punten van geschil niet wilde erkennen.

3. Willem II was driftig en voortvarend; hij bezat niet de gematigdheid van zijnen vader, die gewoon was met de Hollandsche stadsregeeringen om te gaan. Daarom besloot de jonge prins geweld te gebruiken. Hij liet zes der voornaamste mannen van de staatsgezinde partij, die hem het meest tegenwerkten, gevangen nemen en naar Loevestein brengen. De voornaamste van deze was Jacob de Wit, burgemeester van Dordrecht en vader van den beroemden raadpensionaris. Naar die gevangenis op Loevestein werden die heeren en hunne aanhangers later de Loevesteinsche factie (partij) genoemd.

4. Maar Willem II besloot nog heviger maatregelen te nemen. Hij wilde Amsterdam met soldaten overrompelen en er dan alles naar zijnen wil zetten. Was Amsterdam eenmaal ten onder gebracht, dan zouden alle andere steden wel uit vrees den stadhouder te wille zijn. Om zich dan meester van die stad te maken, zond hij Willem Frederik, stadhouder van Friesland, aan het hoofd van een troep soldaten af, die onverwachts dat krijgsvolk binnen de stad zou brengen; maar het verdwaalde op de Hilversumsche heide. Een wachtpost, die het voorbijreed, bracht de tijding naar Amsterdam dat er soldaten in aantocht waren. Terstond lieten de burgemeesters de poorten sluiten, eenige schepen op het Y wapenen, en alles in gereedheid brengen, om tegenweer te bieden. Zelfs maakten zij zich gereed, het land rondom de stad onder water te laten loopen. Toen Willem Frederik zag dat de aanslag ontdekt was, trok hij onverrichter zake terug. Dit alles geschiedde in 1650.

5. Hierop kwam Willem II zelf voor Amsterdam, en nu werd eindelijk de zaak in der minne geschikt. De stedelijke regeering beloofde den prins met alle eerbetuigingen te ontvangen: er zou niet meer krijgsvolk afgedankt worden, dan de staten-generaal vaststelden; de Loevesteinsche gevangenen zouden in vrijheid gesteld worden en prins Willem II zou zijn krijgsvolk laten terugtrekken.

Zoo werd de eensgezindheid tusschen den stadhouder en de staatsgezinde partij, althans voor het oog, hersteld. De oorzaken van tweedracht bleven echter bestaan; hun wederzijdsche naijver en het geschil hoever zich hun gezag uitstrekte. Had Willem II langer geleefd, dan zouden er waarschijnlijk weder nieuwe twisten zijn ontstaan. Hij stierf echter nog datzelfde jaar 1650 aan de kinderziekte. Hij was nog geen vijf en twintig jaren oud. Zijne echtgenoot, die eene dochter was van Karel I, koning van Engeland, beviel acht dagen na zijnen dood van eenen zoon, Willem III.

6. De onverwachte dood van Willem II bracht eene groote verandering in den toestand der zeven provinciën te weeg. De

staatsgezinde partij vatte nieuwen moed. Dordrecht benoemde weder terstond Jacob de Wit, die door den prins op Loevestein gevangen gezet was, tot zijnen burgemeester. Ook andere steden plaatsten weder groote tegenstanders van de stadhouderlijke regeering in het bestuur. In geheel Holland waren de staatsgezinden wederom meester. Om de instelling der stadhouderlijke regeering in het vervolg te voorkomen, noodigden zij de andere provinciën uit tot eene groote algemeene vergadering der staten van ieder gewest. Op die vergadering zou men besluiten nemen hoe men verder de regeering zou instellen. Alle provinciën namen hierin genoeg, doch Groningen benoemde al vast den stadhouder van Friesland, Willem Frederik, tot zijnen stadhouder. De staten van Holland namen insgelijks, nog voor de bijeenkomst der groote vergadering, een belangrijk besluit: zij stelden namelijk vast, dat voortaan de vroedschappen der steden zelven hare burgemeesters en wethouders zouden benoemen en niet meer, zooals vroeger, de stadhouders uit personen door de steden voorgesteld. Door dit besluit maakten de voorname familiën in de Hollandsche steden zich geheel en al meester van de regeering en ontnamen zoowel aan de stadhouders als aan de burgerijen allen invloed op die benoemingen, tot ontevredenheid van velen.

7. De groote vergadering kwam den 18ⁿ Januari 1651 te 's Gravenhage bijeen. De dichter Jacob Cats was raadpensionaris van Holland en leidde de vergadering. Daarin werden besluiten genomen, waarvan het gevolg was dat er geen nieuwe stadhouder werd aangesteld, evenmin als een nieuwe kapitein-generaal der Unie, dat is, een oppelbevelhebber van het leger der staten-generaal.

Het tijdvak van 1650 tot 1672, toen Willem III stadhouder werd, wordt gewoonlijk het eerste stadhouderlooze tijdvak genoemd, wijl vijf provinciën, waaronder Holland, geene stadhouders hadden. In Friesland en Groningen was er wel een, Willem Frederik, en later diens zoon.

Op de groote vergadering van 1651 verschenen afgevaar-

digden van Staats-Brabant (het tegenwoordige Noord-Brabant) en van Drenthe. Deze moesten verzoeken dat beide gewesten als leden der Unie zouden opgenomen worden, dat is, dat zij aandeel in de regeering der republiek zouden hebben. Drenthe regeerde zich zelf, doch mocht geene afgevaardigden ter staten-generaal zenden: dus het had niets te zeggen in het algemeen beheer der republiek; maar Noordbrabant werd geregeerd door mannen, welke daartoe uit de zeven provinciën werden benoemd. De groote reden van dit onderscheid was: dat men Noord-Brabant als overwonnen land behandelde, wyl men den Katholieken geene gelijke rechten met de Hervormden wilde vergunnen. Dit was ook het geval met het tegenwoordige Limburg. Het verzoek der afgevaardigden van Staats-Brabant en Drenthe werd dan ook afgeslagen.

3. Gedurende het stadhouderlooze tijdvak namen de provinciale staten nog meer de macht in handen, dan zij die reeds bezaten. In iedere stad geraakte de regeering in het bezit van eenige weinige voornamen familiën, die elkander wederkeerig ondersteunden en wel zorgden dat de burgerij geen aandeel in het beheer van stad of gewest kreeg. Zoodoende werd eerlang de bevolking der steden gesplitst in regenten-familiën en burgers. De eersten hadden alle posten en bedieningen in handen; de anderen legden zich toe op handel en nijverheid; zij voeren er daarom niet te slechter bij. Het was vooral de staatsgezinde partij, welke deze familie-regeering bevorderde.

9. Het hoofd der staatsgezinde partij in Holland, en men mag zeggen in alle provinciën, was Jan de Wit. Deze was de zoon van Jacob de Wit, den burgemeester van Dordrecht, van wien wij reeds gehoord hebben. Op zijn acht en twintigste jaar werd Jan de Wit raadpensionaris van Holland. Als dusdanig was hij de man, die het voornaamste beleid der regeering in Holland in handen had. En Holland oefende den grootsten invloed uit in de staten-generaal. Jan de Wit verdiende die groote eer. Hij was een man van buitengewone bekwaamheden; hij was ijverig, werkzaam, matig en

eenvoudig in levenswijze. Hij was hoogst eerlijk, voor zich zelve en voor den staat zuinig. Hoe ook overkropt met bezigheden, wist hij evenwel nog tijd voor studiën te vinden. De wiskunde was zijne lievelingwetenschap. Men verhaalt van hem, dat een zijner vrienden hem eens vroeg, hoe hij toch zoovele zaken kon doen. Zijn antwoord was: door twee zeer eenvoudige oorzaken: ik doe ieder ding op zijn tijd en ik doe nooit twee dingen te gelijk. Eene verstandige les!

10. Jan de Wit was zeer ingenomen tegen het huis van Oranje; hij stelde alle pogingen in het werk om te zorgen dat de jonge Willem III geen stadhouder zou worden. Men verhaalt dat zijn vader dien afkeer bij hem opgewekt zou hebben; dat de oude Jacob de Wit herhaaldelijk tot zijne zoons zou gezegd hebben: „denk aan Loevestein!” dat is, aan de beleediging hunnen vader aangedaan. Het is veel waarschijnlijker dat Jan de Wit zoo sterk tegen het huis van Oranje zal geweest zijn, wijl hij dacht dat dit zijn plicht was. Als raadpensionaris was hij de dienaar der staten van Holland: deze erkende hij als zijnen heer. Geen wonder dat hij meende zijn plicht te doen, door voor de rechten van die staten te strijden,

11. Jan de Wit is negentien jaren lang, van 1653 tot 1672, raadpensionaris van Holland geweest. Die negentien jaren behooren tot de schoonste bladzijden van de geschiedenis onzes vaderlands: niet juist om den oorlogsroem dier dagen (want die roem wordt altijd zoo duur gekocht), maar omdat in die tijden onze voorvaders door moed, volharding, geestkracht, nijverheid en arbeidzaamheid zich de achting van alle volken waardig betoonden.

XXVII.

EERSTE ENGELSCH OORLOG.

I. In Engeland hadden gewichtige gebeurtenissen plaats gegrepen, die op ons vaderland een grooten invloed uit-

oefenden. Er was een burgeroorlog ontstaan tusschen den koning, Karel I, en een gedeelte zijner onderdanen. De partij des konings had de nederlaag gekregen. Karel I zelf was gevangen genomen en werd den 31st Januari 1649 voor zijn eigen paleis onthoofd, alsof hij een gemeene misdadiger was geweest. De overwinnaars verklaarden Engeland voor eene republiek. Olivier Cromwell, de aanvoerder van het leger der vijanden des konings, geraakte aan het hoofd der regeering en oefende met groote bekwaamheid een gezag uit, grooter dan dat eens konings. Nu was Willem III de zoon eener dochter van den onthoofden koning Karel I. De republikeinsche partij in Engeland begreep dat daarom de prins van Oranje, zoo hij tot mannelijke jaren kwam en eenmaal stadhouder werd, voor haar gevaarlijk kon worden. Daarom begeerde Cromwell de uitsluiting van den jongen prins van alle waardigheden zijns vaders. Daarbij kwam dat de Engelschen zeer jaloersch waren op den Hollandschen handel. Zij konden niet verdragen dat de Hollanders het eerste zeevarende volk der wereld waren. Alle maatregelen, die derhalve door de Engelsche regeering genomen werden om den handel van Holland te benadeelen, waren bij het volk welkom. Cromwell stelde nu voor, dat de zeven provinciën gezamenlijk met Engeland, Schotland en Ierland eene groote republiek zouden vormen. Dit werd, gelijk te verwachten was, door de Nederlanders beleefdelijk van de hand gewezen. Zij begeerden een volk op zich zelve te blijven; zij begeerden niet door eene machtige natie overheerd te worden. Cromwell besloot nu de Hollandsche scheepvaart zoo veel in zijn vermogen was te benadeelen. Hij gaf eene wet, *akte van navigatie* (scheepvaartwet) geheeten. Bij deze wet werd bepaald dat geene goederen in Brittannië mochten ingevoerd worden dan op Britsche schepen, of met schepen uit het land waaruit die goederen afkomstig waren. Om aan die wet kracht te geven, onderzochten de Engelsche oorlogschepen alle koopvaardij-schepen. Ook begeerden de Engelschen dat de schepen van alle natiën en voornamelijk

de Hollandsche voor hunne schepen de vlag zouden strijken, ten bewijze van onderdanigheid.

2. Het laat zich begrijpen dat de Nederlanders met deze wet niet tevreden konden zijn; want het was er voornamelijk op gemunt, hunnen handel ten voordeele der Engelschen te vernietigen. Zij toch hadden verreweg de meeste koopvaardij-schepen; men begrootte die op duizend, en een zeer groot gedeelte daarvan voer met handelsartikelen uit andere landen naar Engeland. De staten zonden derhalve gezanten naar Engeland, om de gehate akte van navigatie vernietigd te krijgen! Vruchteloos. De Engelschen gingen voort met de Hollandsche koopvaardijvloot te onderzoeken en aan te houden. Dit konden de staten niet gedoogen. Zij gaven den admiral Maarten Harpertszoon Tromp bevel, met eene vloot zee te kiezen, om de scheepvaart der Nederlanders te beschermen. Tromp ontving echter last, alle vijandelijkheden te vermijden. Zijne vloot ontmoette op zee die der Engelschen onder Blake. Deze beweerde dat Tromp voor hem de vlag moest strijken, en dewijl hij dit niet spoedig genoeg deed, tastte hij hem aan. Het kwam tot een gevecht, waarbij de overwinning niet beslist werd. Hiermede begon de eerste Engelsche oorlog.

3. De tijd der Engelsche oorlogen is de tijd van den grootsten roem der Nederlanders op zee. Nooit heeft één land drie zulke groote zeehelden te gelijk kunnen aanwijzen als de oude Maarten Tromp, diens zoon Cornelis Tromp en Michiel Adriaanszoon de Ruyter. Over eerstgenoemde hebben wij reeds gesproken. Cornelis Tromp deed weinig voor zijn vader onder; maar Michiel de Ruyter overtrof hen beiden. Hij was te Vlissingen geboren; zijne ouders waren behoeftige lieden. Als knaap moest hij in eene lijnbaan zijn brood verdienen. Later ging hij op een koopvaardij-schip. In die tijden werden niet, als thans, jongelingen op eene kadettenschool tot den zeedienst opgeleid, maar zij moesten op zee van onder af aan beginnen. Zoo klom Michiel de Ruyter op van scheepsjongen, totdat hij eindelijk admiraal werd. Hij verdient de achting aller Nederlanders niet alleen om zijne heldendaden,

maar ook om zijne eenvoudigheid en nederigheid. Hij vloekte nooit en wist dus het scheepsvolk de grootste achting in te boezemen.

4. Behalve deze drie telde ons vaderland in de dagen der Engelsche oorlogen nog verscheidene andere bevelhebbers, die zich ter zee grooten roem verworven hebben. Hieronder de Evertsen, die admiralen van Zeeland waren. De vader en vijf zoons dienden hun vaderland op zee en stierven allen den dood in het gevecht; verder Jan van Galen, die in 1653 de Engelsche vloot niet ver van Livorno aan de Italiaansche kust overwon en daarbij het leven verloor. Een prachtig praalgraf in de Nieuwe kerk te Amsterdam herinnert ons nog aan hem.

Het zou moeilijk vallen, alle gevechten mede te deelen, die gedurende den eersten Engelschen oorlog voorvielen. Overal handhaafden de Nederlanders den roem van hunnen naam; overal betoonden zij zich de uitnemendste zeelieden. Maar over het algemeen hadden de Engelschen grootere en talrijker schepen, en in den eersten Engelsche oorlog werden zij ook uitmuntend bestuurd, zoodat alles in orde was. Dit was het geval niet tijdens den tweeden Engelschen oorlog, waarover wij later zullen handelen.

5. Onder de zeegevechten van den eersten Engelschen oorlog is vooral de driedaagsche zeeslag vermaard. De admiraal Maarten Tromp was in het begin van 1653 met eene vloot van 63 oorlogschepen uit Hellevoetsluis uitgezeild. Hij moest eene rijke vloot van 150 koopvaardischepen, die door het Engelsche kanaal zou komen, beschermen, opdat zij niet in de handen der Engelschen zoude vallen. Den 28ⁿ Februari ontmoette hij den Engelschen admiraal Blake met 70 oorlogschepen. Nu begon er een allervreeslijkst gevecht tusschen de beide vloten. Van beide zijden werd met de grootste dapperheid gestreden. De nacht scheidde de strijders, die den volgenden dag het gevecht weder begonnen. Insgelijks werd het den daaropvolgenden dag herhaald. Tromp had eindelijk gebrek aan kruit en lood, doch gelukkig hielden toen de En-

gelschen af. De Hollandsche admiraal slaagde er in de koopvaardijvloot behouden biinnen te brengen; doch ter nauwer nood waren nog vijf en twintig oorlogschepen in staat om te vuren. Zoo eindigde de driedaagsche zeeslag, een der vermaardste in onze geschiedenis. Den 8^{en} Augustus geraakte Tromp wederom in gevecht met de Engelsche vloot die de Hollandsche kust onveilig maakte, en twee dagen later weder niet ver van den Hock van Holland. Hier werd hij door een kogel doodelijk getroffen. De Ruyter en Evertsen, die onder Tromp dienden, namen het opperbevel op zich; de Engelschen deinsden af en lieten het gevecht onbeslist, doch de Hollandsche kust was van hunne aanvallen bevrijd.

6. Over het algemeen kan men niet zeggen, dat een van de beide oorlogvoerende volken eene beslissende overwinning over het andere behaalde; maar onze koophandel had verbazend veel van den oorlog te lijden. De nering en nijverheid stonden stil, zoodat in Amsterdam drie duizend huizen ledig stonden. Dit bewoog de Nederlandsche staatslieden met Engeland over den vrede te onderhandelen. Deze werd in het jaar 1654 gesloten. Holland verbond zich daarbij in het geheim, den prins van Oranje nimmer als stadhouder noch als kapitein-generaal der Unie te erkennen. Deze overeenkomst noemde men de *akte van seclusie* (uitsluiting). Ook moesten de staten-generaal de navigatie-akte erkennen.

7. Deze *akte van seclusie* wekte onder de vrienden en aanhangers van den prins van Oranje groote ontevredenheid op; maar de staatsgezinde partij, die het huis van Oranje geen goed hart toedroeg, was er volstrekt niet ontevreden over. De wrok der stadhoudersgezinden liet zich ook eerst later gevoelen. Thans was ieder blijde dat de vrede was gesloten en dat de handel, zeevaart en nering herleefden. De handel was het groote voorwerp van zorg van de regeering der zeven provinciën, maar vooral van Holland. Daarom werd zij in menigvuldige oorlogen gewikkeld. Zoo geraakte zij in 1658 in oorlog met Zweden. De koning van dat land deed Denemarken den oorlog aan. Nu vreesden de staten-generaal

dat in geval de koning van Zweden overwinnaar bleef, hij geheel en al meester zou worden van den Sont. Dit zou meer nadeelig voor den handel der republiek geweest zijn, die groote scheepvaart op de Oostzeelanden had. Immers de koning van Zweden kon dan, indien hij meester van de Sont was, onzen schepen beletten die door te varen. Daarom besloten de staten-generaal de Denen te helpen. De admiraal Wassehaer van Obdam werd hiertoe met eene vloot naar de Oostzee gezonden. Ook Michiel de Ruyter werd in 1659 derwaarts gezonden. Door deze hulp der Nederlanders konden de Denen zich tegen den koning van Zweden verdedigen en in 1660 een voor hen voordeeligere vrede sluiten.

8. In datzelfde jaar 1660 veranderde de staat van zaken in Engeland. Olivier Cromwell was gestorven en de Engelschen riepen den zoon van hunnen koning Karel I terug, om koning te zijn. Hij aanvaarde de regeering onder den naam van Karel II. Hij had van de staten-generaal gastvrijheid genoten, toen hij vervolgd werd, en had onder hunne bescherming stil in Breda geleefd. Hij nam het hun echter euvel af, dat zij hem niet krachtdadig hadden willen ondersteunen, om zijn rijk te herwinnen. Ook was hij ontevreden over de *akte van seclusie*, waarbij de prins van Oranje, de zoon zijner zuster, buiten de regeering der republiek gesloten werd. Ook was Karel II zeer ondankbaar van aard. Toen hij koning geworden was, werd door zijne bemoeiingen de *akte van seclusie* opgeheven; maar de prins van Oranje was nog te jong om eenige waardigheid te verkrijgen. Daardoor bleef de regering en de republiek op den ouden voet. Jan de Wit was alvermogend.

Hoezeer, na het eindigen van den eersten Engelschen oorlog ons vaderland wederom tot grooten bloei geraakte, zoo nam dit niet weg, dat het ook nog in die dagen te lijden had van het oude gebrek: burger- en godsdiensttwisten. De burgertwisten waren wel niet zoo belangrijk als vroeger; maar toch berokkenden zij hier en daar nog al haat en ver-

deeldheid tusschen burgers van dezelfde stad. De groote oorzaak van die twisten was, dat bijna in iedere stad eenige weinige voorname familiën zich de geheele regeering aanmatigden en andere buitensloten, die dit niet wilden gedoo-gen. In den regel bleven de voorname familiën, voor het grootste deel staatsgezinden, meester. In Groningen vielen er omstreeks den tijd, waarover wij thans spreken, dergelijke hevige twisten voor, omdat de gilden aandeel in de stadsregeering verlangden, hetgeen hun geweigerd werd.

10. Het hervormde kerkgenootschap was in die dagen verdeeld door de twisten tusschen twee professoren in de hervormde theologie, Voetius en Coccejus. Eerstgenoemde verdedigde de oude gereformeerde leer in al hare gestrengheid, terwijl de andere gematigder inzichten had. De staatsgezinde partij hield het in den regel met de Coccejanen. Dit gaf aanleiding dat vele predikanten tegen de stadsregeeringen op den predikstoel smaalden; want zeer vele predikanten mengden zich in hunne predikatiën in regeeringszaken. Wanneer dit aan de overheden begon te vervelen, zetteden dezen hen af of joegen hen de stad uit. Zoo maakten zich beiden, predikanten en stedelijke regeeringen, herhaaldelijk schuldig aan misbruik van den kansel of misbruik van gezag. Ook de katholieke Kerk, die nog verdrukt was, werd in die tijden bovendien bedroefd door eene scheuring. Het Jansenisme veroorzaakte die. Sommige priesters omhelsden leerstellingen, die door den Paus veroordeeld werden en wilden zich niet onderwerpen. Zij stichtten afzonderlijke gemeenten en riepen de hulp der overheden in. Deze begunstigten hen en wilden meer dan eens de getrouwe priesters uit hunne kerken verjagen, om die aan de Jansenisten te geven. Dit belette niet dat de groote menigte Katholieken aan den Roomschen Paus gehoorzaam bleef en het getal Jansenisten steeds kleiner en kleiner is geworden.

XXVIII.

TWEEDE ENGELSCH E OORLOG.

1. Wij hebben reeds verhaald dat de nieuwe koning van Engeland, Karel II, weinig gevoel van dankbaarheid bezat: hij vergat volkomen dat de Nederlandsche republiek hem herbergzaamheid verleend had, toen hij geheel verlaten in de wereld was. Wij hebben ook verhaald hoe de Engelschen zeer nijdverig waren op den bloei van den handel en zeevaart der Hollanders: zij benijdden dien en wilden die bronnen van welvaart tot zich trekken. Alles, wat den Hollandschen handel kon benadeelen, was welkom in het oog van het Engelsche volk. Aan dezen nijdver moet men het wijten, dat ons vaderland in vroegere tijden zooveel keeren in oorlog met de Engelschen is geraakt. Dit geschiedde ook al weder spoedig nadat Karel II koning van Engeland was geworden.

2. De Engelschen begonnen met Hollandsche koopvaardij-schepen weg te nemen, voor buit te verklaren en te verkoopen: wat niets anders was dan roof in het groot. Doch in vroegere eeuwen werden er schier bij iederen oorlog dergelijk geweld en onrechtvaardigheid gepleegd. Daarom en ook om andere redenen moet men den oorlog altijd als eene zeer noodlottige zaak beschouwen.

Nog voor de oorlog verklaard was, maakten zich de Engelschen meester van Nieuw-Amsterdam, eene volkplanting der Nederlanden in Noord-Amerika. Zij behielden die in lateren tijd en noemden die stad New-York. Toen was het nog eene kleine, onbeduidende plaats; maar thans is het eene stad, viermaal zoo groot als Amsterdam. Onze voorouders, hoe werkzaam ook en hoe vol beleid, waren op den duur niet in staat al die volkplantingen te bewaren. Ons land was te klein en telde te weinig inwoners, om vele landverhuizers op te leveren. Waren de noordelijke en zui-

delijke Nederlanden maar niet van elkander gescheiden geweest! Dan waren Brabanders en Vlamingen met Hollanders en Zeeuwen medegegaan, om nieuwe volksplantingen te stichten! Dan waren deze talrijk en machtig geweest! Dan ware misschien nu Nederduitsch in plaats van Engelsch de taal van een groot deel der Vereenigde Staten van Noord-Amerika! Maar de haat der Calvinisten tegen de Katholieken had den band der eenheid in 1578 verscheurd, gelijk wij u reeds bij vroegere gelegenheid verhaald hebben.

3. Toen de staten generaal zagen dat de oorlog door de geweldenarijen der Engelschen onvermijdelijk was, rustten zij zich dadelijk uit ten strijde. Het was toen in de dagen van de grootste kracht van ons land en het had zijnen Tromp en zijnen de Ruyter. De republiek vreesde dan ook den oorlog ter zee met de Engelschen niet. Daarbij kwam dat de raadpensionaris Jan de Wit de bestuurder der republiek was! De tweede Engelsche oorlog duurde, evenals de eerste, twee jaren; hij werd gevoerd van de jaren 1665 tot 1667. Wij kunnen u niet van alle heldendaden onzer voorouders in dien gedenkwaardigen oorlog verhalen; wij zullen ons alleen bepalen tot den vierdaagschen zeeslag en den tocht naar Chattam.

4. In het jaar 1665 had de republiek op zee groote verliezen geleden: eene der machtigste vloten, die zij ooit uitrust heeft, was onder het bevel van Wassenaar van Obdam uitgezeld en met de Engelschen slaags geraakt. Het schip van Wassenaar vloog in de lucht door het vuur vatten van het kruut, en de Hollandsche vloot werd verstrooid. Nu benoemden de staten-generaal Michiel de Ruyter tot bevelhebber eener vloot, die zij opnieuw uitrustten. In de maand Juni van het jaar 1666 ontmoette deze vloot die der Engelschen, onder den admiraal Monk. Weldra geraakten beide vloten met elkander in een woedend gevecht, dat twee dagen duurde. Toen kwamen vijf-en-twintig versche Engelsche schepen, die de Teems uitgezeld waren, deelnemen aan het gevecht. Dit duurde nog twee volle dagen. Nadat er

nu vier dagen met groote hevigheid was gestreden, gelukte het de Ruyter door zijn meesterlijk beleid de Engelsche schepen te verstrooien en eene glansrijke overwinning te behalen. De overwinning werd echter door het verlies van veel menschenbloed gekocht. De zee was bedekt met stukken van verbrande en verbrijzelde schepen en alleen meer dan 5000 Engelschen waren gesneuveld of verdronken. Ook de Nederlanders hadden allerbelangrijkste verliezen geleden. Rust niet eene groote verantwoordelijkheid op hen, die aanleiding geven tot oorlogen? Evenwel vervult een soldaat, die zijnen oversten gehoorzaamt, eenen heiligen plicht, en zijne dapperheid en opoffering verdienen lof, hoe men ook den oorlog moge betreuren.

5. Michiel Adriaanszoon de Ruyter mag aanspraak maken op aller lof en bewondering; hij zocht den oorlog niet en lokte dien niet uit; hij gehoorzaamde steeds aan zijne wettige overheid, die hem gebood zich aan het hoofd van de scheepsmacht der staten te plaatsen. Hij voerde den schrikkelijken oorlog zoo menschlievend als in zijn vermogen was; hij zou nooit het leven zijner onderhoorigen roekeloos wagen; hij was dapper en onversaagd en betrachtte zijnen plicht tot het welzijn van zijn land. Hetzij hij overwon, hetzij hij overwonnen werd, steeds toonde hij beleid en moed. Die toonde hij bij gelegenheid van een zeegevecht, dat in Augustus 1666 voorviel. Toen voerde de Ruyter het opperbevel over een gedeelte van de vloot en Cornelis Maartenszoon Tromp over het andere. Doordat de beide bevelhebbers elkander niet goed verstonden en Tromp de Ruyter niet bijschoot, werd de Hollandsche vloot door de Engelschen geslagen; doch de Ruyter wist met zooveel beleid zijne schepen behouden uit het gevecht te brengen, dat „de Ruyters aftocht”, gelijk men het noemde, hem grooten roem aanbracht. De Engelsche vloot had echter gelegenheid op het eiland Terschelling te landen, waar zij alles verbrandde en vernielde.

6. Het volgende jaar besloten de staten-generaal de Engelschen op hun eigen gebied te bestoken. Het plan van den

gedenkwaardigen tocht naar Chatham (zoo heet eene Engelsche stad aan de Teems, waar toen de Engelsche vloot lag) werd beraamd en ten uitvoer gebracht. Het beleid van dien tocht werd opgedragen aan Michiel de Ruyter als bevelhebber en aan Cornelis de Witt, broeder van den raadpensionaris, als gevolmachtigde der staten. De Nederlandsche schepen gingen er moedig op los, doch stuitten op groote moeilijkheden. De Engelschen hadden eenige oude schepen doen zinken en een ijzeren ketting door de rivier gespannen, om den Hollanders te beletten verder door te varen. De Hollanders wisten tusschen de gezonkene schepen heen te varen. De kapitein van Brakel tastte een groot Engelsch linieschip aan, dat er lag, om de gespannen keten te beschermen; hij veroverde dat schip en middelerwijl voer een ander Hollandsch schip, onder den kapitein van Rijn, met zulk geweld tegen de keten aan dat deze gebroken werd. Nu gingen de Hollanders door en vernielden de Engelsche vloot, die daar lag: een groot oorlogsschip met 100 kanonnen, de Royal Charles geheeten, werd door hen genomen en medegevoerd.

7. De tocht naar Chatham deed de Engelschen naar den vrede verlangen. Ook hadden zij andere belangrijke verliezen geleden. In het vorige jaar had een verschrikkelijk brand een groot gedeelte van de stad Londen in de asch gelegd; in hetzelfde jaar had eene vreeselijke ziekte de inwoners dier stad geteisterd. Alle deze rampen deden de zoo trotsche Engelschen naar den vrede verlangen. Ook de Nederlanders deden dat, want ook zij hadden belangrijke verliezen op zee geleden; handel en nijverheid kwijnden door den oorlog en het land moest voor den krijg groote lasten opbrengen. Zodoende verlangde een ieder naar den vrede, die dan ook in het jaar 1667 te Breda gesloten werd.

De tijd van den tweeden Engelschen oorlog was een tijd, waarin ons vaderland eene reeks van uitstekende mannen telde, die der republiek door hun verstand en beleid een grooten invloed op de gebeurtenissen van geheel Europa

gaven. Behalve Jan de Wit, waren het van Beuningen en van Beverningk: beiden groote staatslieden, die in de moeielijkste omstandigheden hun land bij vreemde vorsten gewichtige diensten bewezen. Zij voerden onderhandelingen met Frankrijk, met Engeland en andere rijken, die van het grootste belang voor ons land waren. Jan de Wit zelf was de voornamste bewerker van een staatsstuk, dat ten doel had om in Holland voor altijd het stadhouderschap af te schaffen. Dit werd het „eeuwig edikt” genoemd, omdat het van voortdurende kracht moest wezen. Doch dit was het niet, want in 1667 werd dat „eeuwig edikt” gemaakt en reeds vijf jaren later, in 1672, werd Willem III algemeen als stadhouder erkend. Zoo ijdel is (in het tijdelijke) alles wat menschen „eeuwig” noemen!

8. Van zeer groot belang was ook de *triple alliantie* of het drievoudig verbond, dat in 1668 tusschen Engeland Zweden en de republiek der zeven vereenigde provinciën werd gesloten en ten doel had om door de gezamenlijke macht dier drie staten paal en perk te stellen aan de plannen van Lodewijk XIV. Deze Lodewijk XIV van wien wij in de geschiedenis onzes vaderlands zooveel hooren spreken was koning van Frankrijk. In 1668 was hij nog jong. Hij was een zeer trotsch en heerschzuchtig vorst, die zijnen hoogmoed welken hij de eer van zijn troon noemde meer telde dan recht en plicht. Hij had zich geheel en al laten verblinden door zucht naar roem en glorie. Deze wilde hij verwerven door een groot oorlogvoerder en overwinnaar te worden. Ook hier ziet men alweder hoe dat verheerlijken van oorlogsroem, als de grootste lof dien een mensch verwerven kan, eigenlijk zeer verkeerd is; want het verlieidde vele vorsten tot oorlogen, die eene ramp voor het menschedom zijn geworden. De grootste, de eenige ware roem, dien een mensch moet begeeren, is die van godsdienstig, rechtvaardig en deugdzaam te zijn en te werken voor het heil zijner evenmenschen. Maar Lodewijk XIV wilde beroemd worden als veroveraar, en daardoor werd hij de oorzaak van den rampspoed van honderd duizenden zijner medemenschen.

en beging hij groote onrechtvaardigheden; terwijl hij toch groot en machtig had kunnen wezen door den vrede in Europa te bewaren.

9. Lodewijk XIV was gehuwd met eene dochter van den koning van Spanje, Filips IV. Gelijk ulieden bekend is, had Filips II de zuidelijke Nederlanden aan Albert en Isabella afgestaan. Na den dood van deze, die geene kinderen hadden, werd België weder een deel van de spaansche monarchie. De koning van Spanje liet het bestieren door landvoogden. Maar men zou zich deerlijk vergissen, wanneer men dacht dat die landen op zijn Spaansch geregeerd werden. Zij werden geheel en al geregeerd naar de oude wetten en gebruiken van die provinciën, even als de noordelijke provinciën dat gedaan werden volgens hare wetten en gebruiken. Het eenige onderscheid was dat de noordelijke Nederlanden eigenlijk gezegd geregeerd werden door den stadhouder en eenige regenten-familiën; de zuidelijke provinciën door des konings landvoogd en de afgevaardigden, die in de provinciale staten verschenen, welke ook bestonden uit personen van eenige weinige familiën. De noordelijke provinciën bloeiden vooral door handel en zeevaart; maar de zuidelijke door fabriekwezen, landbouw en mijnwerken: want de Hollanders en Zeeuwen beletteden wel dat zij geen zeevaart konden uitoefenen.

10. Nu wilde Lodewijk XIV, omdat zijne echtgenootte eene Spaansche prinses was, zich meester maken van de zuidelijke Nederlanden. Dit was echter iets wat de staten-generaal zeer ongaarne zagen. Zij begrepen dat de Spaansche koningen, wier macht steeds verminderd was, hun geen kwaad zouden doen, maar dat, zoo Lodewijk XIV België veroverde, hij voor hen een zeer gevaarlijke buur zou wezen. Toen deze koning nu de zuidelijke Nederlanden veroveren wilde, wist Jan de Witt met Engeland en Zweden dat drievoudig verbond te weeg te brengen, om den Franschen koning te noodzaken van zijne veroveringsplannen af te zien. Hij moest dit dan ook doen. Hij sloot vrede met den koning van Spanje door

tusschenkomst van de mogendheden van het drievoudig verbond. Dit geschiedde te Aken in 1668.

XXIX.

HET JAAR 1672.

1. Lodewijk XIV kon het der republiek nooit vergeven dat zij hem in zijne plannen gedwardsboomd had. Dat drievoudig verbond toch was oorzaak geweest dat hij de zuidelijke Nederlanden niet kon veroveren. Hij besloot wraak te nemen. Hij wist spoedig den zwakken Karel II, koning van Engeland, over te halen om met hem gemeene zaak te maken. Ook wist hij den aartsbisschop van Keulen en den bisschop van Munster te overreden om te gelijk met hem den oorlog aan de republiek te verklaren. Deze beide bisschoppen waren tevens met hunne kerkelijke waardigheid ook wereldsche vorsten. Hun gebied grensde aan dat der republiek. De bisschop van Munster had meer dan ééne reden tot klachten tegen de regering van ons land.

2. Toen Lodewijk XIV deze verbonden gesloten had, verklaarde hij in den aanvang van het jaar 1672 den staten-generaal den oorlog. Dit jaar is zeker een der gedenkwaardigste in de geheele geschiedenis van ons vaderland. Nog nooit hadden wij in zulke gevaarlijke omstandigheden verkeerd. De Franschen trokken langs een omweg, door het gebied van den aartsbisschop van Keulen, op naar de Nederlanden. Hun leger was meer dan 100.000 man sterk. De Munstersche en Keulsche troepen, ten getale van 20.000 man, zouden in Gelderland en Overijssel vallen; de Engelsche schepen zouden de Hollandsche kust bestoken. Zoo werd het land van alle zijden bedreigd!

3. Het leger en de vloot der republiek waren in ongunstigen toestand. In het geheel hadden de staten-generaal 50.000 soldaten in hunnen dienst. Zoo dacht men: maar eigenlijk hadden zij niet meer dan de helft; want de administra-

tie was in die tijden op verre na niet zoo nauwkeurig als thans, en de officieren pleegden veel bedrog door meer soldaten op te geven, dan zij onder hun bevel hadden, en zoodoende meer soldij te trekken. De regering der republiek kon in het geheel maar 14.000 man in het veld brengen tegenover de 100.000 Franschen. En die Franschen werden aangevoerd door Condé, Turenne en Luxembourg, die drie grootste veldheeren van hunnen tijd.

4. De Nederlandsche vloot verkeerde in niet minder slechten staat. Zij was na den tweeden Engelschen oorlog, ter besparing van onkosten, tot op eene derde verminderd. Want men had toen niet, gelijk thans, oorlogschepen die ten allen tijde uitgerust waren. In tijd van oorlog huurde men groote koopvaardijschepen of kocht die en ontdeed zich er weder van wanneer het vrede werd. Nu had de laatste Engelsche oorlog den staat verbazend veel gekost; daarom was men na den vrede aan het bezuinigen en afschaffen gegaan, wat thans echter duur te staan kwam.

5. Terwijl de vijand dus den slecht voorbereiden staat bedreigde, heerschte er binnen 's lands groote verdeeldheid. Gelijk gij u zult herinneren, was de staatsgezinde partij sinds de groote vergadering van 1651 aan de regering. Zij had door het eeuwig edikt het stadhouderschap vervallen verklaard; maar de prins van Oranje, Willem III, was thans 21 jaren oud; zijne familie had zeer vele aanhangers en vrienden. Deze wilden, vooral nu het leger een opperbevelhebber noodig had, dat men den prins de waardigheden zijner familie zou geven. De staatsgezinden wilden hiervan evenwel niets weten. Dit veroorzaakte geheel het land door veel verdeeldheid. Eindelijk werd er besloten, den prins voor éénen veldtocht kapitein-generaal der unie (dat is opperbevelhebber van het leger) te maken. Wel raadden hevige stadhoudersgezinden den prins aan, dit aanbod van de hand te wijzen, opdat, door nood gedrongen, men hem alle zijne begeerten zou inwilligen; doch hij sloeg dit af en aanvaardde het opperbevel over het leger, thans 22,000 man sterk,

om den Franschen den inval in het land te beletten.

6. Maar de Franschen trokken den Rijn over bij Lobith; hier had een Geldersche boer hun eene doorwaadbare plaats in de rivier aangewezen. Nu kon het kleine leger des prinses het groote leger van Lodewijk XIV niet meer tegenhouden. Dit drong terstond door en was weldra meester van Utrecht. De schrik maakte zich van geheel het land meester; het was alsof de vrees voor de Franschen alle geestkracht van de natie voor een oogenblik verlamd had; handel, bedrijf en nering stonden stil. De koning van Frankrijk was reeds te Utrecht en zou nog verder doordringen: zoo klonk de mare door geheel Holland. En inderdaad, de Franschen waren weder te Utrecht, en Lodewijk XIV liet door zijnen kapellaan de H. Mis opdragen in den Dom. De Katholicken echter, ofschoon zij door de regeerende partij in de zeven provinciën onderdrukt werden, hielden zich stil en betoonden door niets dat zij den vijand van hun vaderland met vreugde ontvingen. Zij zuchtten in stilte om de verdrukking hun aangedaan, maar zochten die niet door hulp van een vreemden vorst te doen eindigen.

7. De staten-generaal zonden nu afgevaardigden naar den Franschen koning, die zijn leger bij Zeist had opgeslagen. Zij vroegen om den vrede; maar de trotsche Lodewijk stelde voorwaarden, die niet konden aangenomen worden. Hij vorderde afstand van geheel Noord-Brabant, behalve nog van eenige andere streken, en betaling van eene som van meer dan 7.000.000 gulden, terwijl bovendien de republiek dan nog alle jaren een gezantschap naar Frankrijk zou moeten zenden, om den koning voor zijne goedertierenheid te bedanken. De Engelschen wilden bovendien nog den afstand van Vlissingen, den Briel en Sluis en betaling van twaalf millioen gulden. Dan ook eischten beiden zaken, die zeer nadeelig voor den Nederlandschen handel waren. Deze voorwaarden kwamen den regeerders en het volk van Holland zoo onaannemelijk voor, dat zij besloten liever het uiterste te wagen: de wanhoop gaf hun krachten, de oud Hollandsche geestkracht ontwaakte

weder, men besloot zich te verdedigen. Amsterdam zette zijne geheele omstreken onder water; alle steden versterkten hare muren en vesten; Holland besloot door het openlaten van zijne sluizen den Franschen het verder doordringen te beletten. De eene bood zijn eigen persoon aan, om in het leger te dienen, de andere zijn geld: ieder wilde doen wat hij kon en meer dan hij kon.

8. Gelijk wij wel meer hebben aangemerkt, was de kleine burgerij in de steden over het algemeen zeer oranjegezind. Nu het land in zulk een groot gevaar verkeerde, meende de burgerij dat er alleen heil te verwachten was, wanneer Willem III tot stadhouder werd uitgeroepen. Anderen gaven Jan de Witt de schuld van den grooten nood, waarin het vaderland verkeerde. Nu begonnen bijna alle steden eene beweging ter gunste van het stadhouderschap. Overal riep men „Oranje boven”. De stedelijke regeeringen en ook de staten van Holland begrepen dat zij aan die begeerte der menigte moesten toegeven. Nu werd den 3ⁿ Juli 1672 het eeuwig edikt herroepen en Willem III tot stadhouder verklaard: dit geschiedde voornamelijk door den invloed van Amsterdam. Jan de Witt nam nu zijn ontslag als raadpensionaris van Holland.

9. Willem III, van wien wij thans spreken, is een der voorname mannen in de geschiedenis van ons land. Hij was ongeveer twee en twintig jaar oud toen hem de hoogste waardigheid in de republiek werd opgedragen, en toch was hij reeds voor die zware taak berekend. Hij was altijd zeer ijverig en naarstig geweest en had zich vooral op de wis- en krijgskunst toegelegd. Hij was van eene zeer zwakke gezondheid, aanborstig en in gedurige vrees voor gevaarlijk borstlijden; maar hij was zeer krachtig van geest. In zijn dagelijksch leven was hij stug en onvriendelijk; maar hij was zeer gehecht aan zijne vrienden. Hij was een groot staatsman; maar zijne heerschzucht verloor, in gewichtige omstandigheden, eer en plicht uit het oog, gelijk wij later zullen hooren.

10. Maar het was velen niet genoeg dat Willem III thans

stadhouder was. Zeer velen droegen Jan de Witt en zijnen broeder Cornelis een hevigen haat toe. Zekere Tichelaar, een man van een zeer berispelijk karakter, ontzag zich niet eene valsche beschuldiging tegen Cornelis de Witt in te brengen, om dezen in het verderf te storten. Hij klaagde hem valschelijk aan van eenen moordaanslag op den prins van Oranje beraamd te hebben. Dit kon wel is waar niet bewezen worden; maar partijdige rechters lieten Cornelis de Witt toch op de pijnbank brengen en toen in de gevangenis terugvoeren. Door eenige personen opgeruid, wist nu een woeste hoop de gevangenis in te breken. Middelerwijl hadden anderen door eene valsche boodschap den vroegeren raadpensionaris bij zijnen broeder onthoden. Dit was gedaan met de bedoeling om hem in de handen van zijne moordenaars te leveren. Deze vielen op de beide broeders aan, mishandelden hen vreeselijk, sleepten hen naar het zoogenaamde „groene zoodje”, de plaats waar het schavot stond, en vermoordden hen daar. De beide lijken werden op eene wijze mishandeld en verminkt, die een beschaafd volk tot schande strekte.

Zoo stierf Jan de Witt, een der grootste mannen van zijne eeuw en van ons vaderland. Hij had het inderdaad niet verdiend, door zijne landgenooten zoo behandeld te worden; maar hij had de haat van velen op zich gehaald o. a. ook door te weigeren te trachten genade te verwerven voor personen, die het op zijn leven, of gezag hadden toegelegd.

11. De moord van de gebroeders de Witt is eene zwarte vlek op onze geschiedenis; maar de edele Michiel de Ruyter zorgde dat de roem en eer van zijn vaderland niet verloren gingen. Hij had tot twee keeren toe een hevig gevecht aan de Engelschen geleverd: den eersten keer bij Solebaay aan de Engelsche kust; den tweeden keer bij Kijkduin, niet ver van de Helder. Beide keeren was hij als overwinnaar uit het gevecht teruggekeerd. Door het tweede gevecht belette hij de landing, welke de Engelsche vloot voornemens was op de Hollandsche kusten te doen. Deze beide overwinningen, ter zee

behaald, deden den moed van de Nederlanders niet weinig klimmen. Door het onder-water-zetten van een groot gedeelte des lands konden de Fransche troepen niet verder in Holland doordringen.

12. Niet minder heuglijk was het, dat de Munstersche soldaten, die Groningen belegerden, voor die stad het hoofd stieten en moesten terugtrekken. De bisschop van Munster, Bernard van Galen, had een leger van 20.000 man afgezonden, om de stad te belegeren; deze werd slechts verdedigd door 2.000 soldaten, onder een dapperen bevelhebber, Rabenhaupt geheeten. Zoo het de Munsterschen gelukte Groningen in te nemen, konden zij rekenen spoedig meester te zijn van de beide provinciën Friesland en Groningen; maar de stad werd manmoedig verdedigd. De bezetting werd bijgestaan door de studenten en de burgerij en wist zeer goed den vijand weêrstand te bieden. Acht weken lang verdedigde zich de stad, totdat het Munstersche leger aftrok. Nog jaarlijks wordt de herinnering aan Groningens verlossing in die stad gevierd.

13. Dit alles geschiedde in het jaar 1672. Dit jaar was begonnen onder vooruitzichten dat de republiek der zeven provinciën voor hare talrijke vijanden zou bezwijken. Lodewijk XIV had gedacht met zijne groote veldheeren en machtige legers ons land gemakkelijk te zullen veroveren; maar dit was hem niet gelukt. Wel waren onze voorvaderen een oogenblik door schrik verbijsterd; doch welhaast vatteden zij weder moed: allen sloegen de handen aan het werk; ieder deed wat hij kon doen. Zoo geschiedde het dat, eer het jaar ten einde was, het grootste gevaar reeds was geweken. Lodewijk XIV was naar Frankrijk teruggekeerd. Wij zullen zien wat er verder geschiedde.

XXX.

DE VREDE VAN NIJMEGEN.

1. De zucht tot veroveringen van Lodewijk XIV was oorzaak dat de meeste vorsten van Europa hem met wantrouwen gadesloegen. Zij vreesden dat zoo hij eenmaal de Nederlanden had veroverd, hij nog heerschzuchtiger zou worden. Daarom waren zij zeer geneigd hem in zijne overwinningen te stuiten. Het waren vooral de Duitsche keizer de koning van Spanje en de keurvorst van Brandenburg die later koning van Pruisen werd welke voor Lodewijk XIV bevræesd waren. Deze vorsten besloten hem te voorkomen in zijne veroveringen en de republiek te helpen. Zij sloten dan een verbond met ons vaderland, hetgeen eene andere wending aan den oorlog gaf.

2. Willem III beproefde nu, in den winter van 1672 op 1673 of hij zich ook van Charleroi in Henegouwen kon meester maken. Deze stad was het voornamelijk punt, waardoor de Fransche legers in gemeenschap met hun land stonden. Nu gelukte Willems plan wel niet maar reeds de poging daartoe maakte de Franschen behoedzamer. Zij begrepen dat dergelijke onderneming, een andermaal ondernomen, kon gelukken. Middelerwijl was de Fransche veldheer, toen de rivieren bevroren waren, Holland binnengetrokken; maar de onverwacht opgekomen dooi maakte het hem uiterst gevaarlijk. Hij moest terugtrekken. Dit zou hem niet gelukt zijn, indien een paar officieren in dienst der staten-generaal, goed op den hun toevertrouwden post gepast hadden. Zoo deze hunnen plicht gedaan hadden, zou de Fransche veldheer met geheel zijn leger gevangen genomen zijn; maar nu wist hij te ontsnappen. De Franschen moesten evenwel in 1673 ons land ontruimen.

3. Een ander geluk voor de Nederlanders was, dat het Engelsche volk zeer ontevreden was over den oorlog, dien zijn

koning als bondgenoot van Frankrijk voerde, want de Engelschen waren nog jaloerscher op de Franschen dan op de Hollanders. Deze afkeer der Engelschen van den oorlog noodzaakte Karel II in 1674 met de republiek vrede te sluiten. Ook kwam dat jaar de vrede met Munster en Keulen tot stand. Derhalve hadden de staten-generaal thans Spanje en Duitschland tot bondgenooten tegen de Franschen, die alleen nog met Zweden in bondgenootschap waren.

4. De oorlog nam nu een geheel ander karakter aan, want zij werd niet meer gevoerd op Nederlandschen grond, maar voornamelijk in België. Dat land had het ongelukkige voorrecht, het gewone oorlogstooneel in de zeventiende eeuw te zijn. Dit is daaraan toe te schrijven, dat de Fransche koningen steeds eene onrechtmatige begeerte koesterden om dat land te veroveren, zoodat zij telkens met de vorsten van de zuidelijke Nederlanden in oorlog waren. Dit en de omstandigheid dat de Hollanders, uit jaloezie op den handel van Antwerpen, alle zeevaart voor de zuidelijke Nederlanden onmogelijk maakten, is de reden geweest waarom die gewesten niet zoo bloeiden als de noordelijke Nederlanden of de zeven vereenigde provinciën.

5. Gij zult u misschien herinneren dat Filips II, koning van Spanje, ook koning van Napels en Sicilië was. De kroon van deze landen was dan ook op zijne nazaten overgegaan. Nu geraakten in 1675 de inwoners der stad Messina op Sicilië in opstand tegen den koning van Spanje. De Franschen kwamen terstond met soldaten en schepen de opstandelingen helpen. De koning van Spanje, die op verre na niet zoo machtig meer was als zijne voorgangers, verzocht aan de staten-generaal om hulp. Deze zonden hem die, omdat hij hun bondgenoot was. Michiel de Ruyter kreeg bevel om met eene vloot naar de Middellandsche zee te gaan tot hulp van de Spanjaarden. De vloot, waarmede de Ruyter de zee instak, was niet zóó goed uitgerust als hij wel wenschte; want de ontzaggelijke onkosten van dien oorlog liepen zelfs te hoog voor het rijke Holland. Evenwel aarzelde de dappere

man niet om aan den last van zijne overheid te gehoorzamen. Deze zeetocht zou echter de laatste van den grooten zeeheld wezen: hij geraakte in 1676, niet ver van Syracuse, op het eiland Sicilië, in een gevecht met de Fransche vloot. Hij behaalde de overwinning, maar werd doodelijk gewond; een kogel nam hem zijne beide beenen weg, waaraan hij acht dagen later bezweek. Hij was negen-en-zestig jaren oud. De staten-generaal richtten voor hem een schoon praalgraf op in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Hij wordt te recht gerekend onder de grootste mannen van ons land; want ofschoon een man van den oorlog, beminde hij de rechtvaardigheid; hij bleef zedig en nederig en voerde den oorlog, omdat zijn plicht het hem gebod, doch niet uit heerschezucht.

6. Wij zullen u niet over de verschillende gevechten, welke in die jaren gevoerd werden, onderhouden. Prins Willem III gedroeg zich als een dapper veldheer en een groot staatsman; maar hij behaalde weinige overwinningen, daar de Franschen steeds groote legers en uitmuntende veldheeren hadden.

7. De oorlog tusschen Frankrijk en de republiek der zeven vereenigde provinciën heeft geduurd van 1672 tot 1678. In dat jaar werd de vrede tusschen deze beiden landen te Nijmegen gesloten. Dit wekte groot misnoegen op bij de bondgenooten van ons land. Immers de keizer van Duitschland en de koning van Spanje hadden zich gewaagd in een oorlog met den machtigen Franschen koning, om onzen staat te helpen. En nu sloot deze eenen afzonderlijken vrede, terwijl hij de beide bondgenooten in den steek liet; maar onze voorouders waren te verontschuldigen. De oorlog had hun onnoemlijke schatten gekost. In de vijf jaren, van 1673 tot 1678, had de provincie Holland alléén vijf-en-dertig millioen gulden aan oorlogskosten betaald, behalve de gewone belastingen: dit was op den duur niet te dragen. Daarbij kwam dat de Hollanders een aanzienlijken handel op Frankrijk dreven, die door den oorlog geheel en al stilstond. Velen verlangden daarom naar den vrede en wisten einde-

lijk door te drijven dat die gesloten werd. Dit was vooral het werk van de staatsgezinde partij, welke in den regel met Frankrijk op een goeden voet wilde blijven.

Nu moeten wij uwe aandacht vestigen op iets, wat in Frankrijk geschiedde, doch een grooten invloed op ons vaderland uitoefende. Wij bedoelen de herroeping van het edikt van Nantes.

8. Zooals u bekend zal zijn, belijdt verreweg het grootste deel van het Fransche volk den roomsch-katholieken godsdienst. In de tweede helft der zestiende eeuw hadden echter in Frankrijk hevige godsdienstoorlogen plaats gehad, want de Hugenoten (zoo noemde men daar de Hervormden) wilden zich meester maken van de heerschappij. Eindelijk had koning Hendrik IV een einde aan die godsdienstoorlogen gemaakt. De roomsch-katholieke godsdienst werd als de heerschende godsdienst erkend; doch aan de Hervormden werden zeer ruime vrijheden toegewezen. Het koninklijk besluit, waarbij die vrijheden bevestigd werden, ontving den naam van het *edikt van Nantes*, naar de stad Nantes, waar het werd uitgevaardigd. Spoedig evenwel geraakten de Hervormden weder in opstand tegen de koningen, en deze wenschten hunne rechten in te krimpen.

9. Nu moet men wel in aanmerking nemen dat in de eeuw, waarin Lodewijk XIV leefde, in verscheidene landen velen om den godsdienst, onderdrukt en vervolgd werden. In het protestantsche Engeland werden, eenige jaren vóór de herroeping van het edikt van Nantes, de afgescheidene Protestanten door de heerschende protestantsche Kerk gruwzaam vervolgd; de Katholieken werden nog erger vervolgd, want op het lezen van de H. Mis door eenen priester werd de doodstraf gesteld. In Duitschland mocht geen Katholiek leven in een luthersch land, maar hij moest het verlaten; zoo ook gedoogden de katholieke vorsten geene Protestanten in hun land.

10. Lodewijk XIV wilde in Frankrijk den katholieken godsdienst handhaven. Daarom gebod hij dat de Hervormden hunne

godsdienst moesten vaarwel zeggen; duizenden gehoorzaamden, maar ook duizenden deden dit niet. Nu werden zij zeer onregtvaardig vervolgd. De Paus (op dat oogenblik Innocentius XI) ried den Franschen koning billijkheid en gematigdheid jegens zijne hervormde onderdanen aan; maar de trotsche koning volgde zijne eigene inzichten. Duizenden en duizenden Protestanten verlieten Frankrijk. Zeer velen kwamen zich vestigen in ons land. Hier werden zij door hunne geloofsgenooten welwillend ontvangen. Te gelijker tijd begonnen de predikanten van den kansel uit te varen tegen de Katholieken, die in de zeven provinciën waren, en vorderden dat de regeering, om de vervolging der Fransche Hervormden, thans ook de Nederlandsche Katholieken zou vervolgen. Bij zeer velen bestond wel de lust tot dergelijke vervolging; maar het ging toch niet om twee vijfde gedeelte der bevolking met geweld te bekeeren of al deze menschen te noodzaken het land te verlaten. Ook waren zeer velen in ons land wars van dergelijke geloofsvervolgingen, die door heethoofden werden begeerd.

11. Die Fransche Hervormden vestigden zich alom in ons land, voornamelijk echter in de groote steden. Daar stichtten zij kerken, in welke in de Fransche taal gepredikt werd: men noemde deze de Waalsche gemeenten. Zij bestaan nog in eenige steden van ons land. Die Fransche vluchtelingen brachten hunne nijverheid met zich. Verscheidene takken van bestaan dankten aan hen hun begin in ons land; onder anderen de zijdeweaverij, die later evenwel weder is te niet gegaan. Anderen brachten hunne handelsbetrekkingen mede; sommige groote handelshuizen te Amsterdam, wier firma nog bestaat, zijn door Fransche vluchtelingen gevestigd geworden. Ook zult gij hier en daar familiën aantreffen, die thans geheel en al Nederlanders zijn, doch wier familienaam Fransch is. Verreweg de meeste van deze stammen af van Fransche vluchtelingen, die na 1685 zich in ons land zijn komen vestigen.

12. Deze vluchtelingen brachten ons vaderland vele dadelijke voordeelen aan door hunnen handel en nijverheid, maar

zij berokkenden ook vele nadeelen. Zij waren en bleven Franschen: de Hollandsche deftigheid beviel hun niet; in hunne Fransche lichtvaardigheid vonden zij den ernst onzer voorvaderen stijf en plomp. Zij wilden hen beschaven, gelijk zij dat noemden. Nu is het maar al te zeer eene zucht van ons, Nederlanders, dat wij te veel andere volken willen navolgen! Zijn er ook nu nog niet zeer velen dwaas genoeg, hunne eigene moedertaal niet schoon genoeg te vinden, ofschoon zij veel schooner taal is dan het Fransch! Zijn er nu nog niet velen, die liever gebroken Fransche woorden gebruiken dan goede Nederduitsche! Zijn er nu nog niet velen, die alles wat uit Frankrijk komt mooi vinden, al is het nog zoo leelijk! Welnu, in de zeventiende eeuw vervielen onze voorouders in datzelfde gebrek! Zij lieten zich door de Fransche vluchtelingen verleiden tot navolging van Fransche manieren en Fransche begrippen. Dit oefende een verkeerden invloed uit op het degelijke Nederlandsche volkskarakter, waarvan de gevolgen later zichtbaar werden.

13. Het is niet recht te bepalen hoeveel Fransche vluchtelingen zich wel in ons land hebben nedergezet; maar zij zijn duizenden in getal geweest. Zij vermeerderden het aantal Hervormden in ons land. Honderd jaar vroeger, in 1585, waren ook duizenden en duizenden Hervormden uit Vlaanderen en Brabant naar Holland gekomen. Zoodoende werd het getal Hervormden in die provincie sterk vermeerderd en bijgevoig dat der Katholieken betrekkelijk verminderd. Toch is het waar dat de katholieke Nederlanders altijd een allerbangrijkst deel van de bevolking des lands hebben blijven uitmaken en nog wel van de oorspronkelijke.

XXXI.

WILLEM III WORDT KONING VAN ENGELAND.

1. Ons vaderland werd eerlang wederom in een langdurigen en kostbaren oorlog gesleept. Dit geschiedde meer ter wille van Willem III dan wel in het belang des lands. Evenals wij zoo even over Frankrijk hebben moeten spreken, om u de gebeurtenissen in ons land duidelijk te maken, zoo moeten wij dit thans over Engeland doen.

In dat land regeerde thans Jacob II, broeder van Karel II. Nu moet gij weten dat in Engeland een koning op verre na niet alles zoo maar op eigen gezag kon doen als in Frankrijk. De koning van Engeland moest in alle gewichtige zaken handelen in overleg met zijn parlement, dat is: met de aanzienlijken des lands en de vertegenwoordigers der natie. Gedurende den geheelen loop der zeventiende eeuw hadden er dikwijls geschillen plaats gehad tusschen den koning en dat parlement. Die geschillen liepen over het gezag en de rechten, welke ieder van hen toekwamen. En men zou u eene zeer verkeerde voorstelling van den gang der zaken geven, wanneer men zeide of dat altijd de koning, of dat altijd het parlement gelijk had. Jacob II was zeer stijfhoofdig en dikwijls zeer onverstandig; het parlement was zeer eigenzinnig en bevreesd dat de koning zich al te veel zou aanmatigen. Maar er kwam meer bij. Jacob II had den katholieken godsdienst omhelsd: nu was er eene dweepzieke partij, die hem daarom vinnig haatte en hem van den troon wilde stooten. Jacob II wist dit en was daardoor zeer wantrouwend geworden; hij dacht dat hij door toe te geven zich zelve in gevaar bracht. Ook wilde de koning zijnen katholieken geloofsgenooten vrijheid van godsdienst geven, en dit wekte hevige verbittering bij velen op, die der katholieke Kerk een onverzoenlijken haat toedroegen. Zij wisten het te doen voorkomen, alsof Jacob II de protestantsche Kerk van

Engeland wilde vernietigen. Dit wilde de koning nu wel niet, maar hij gedroeg zich zeer onvoorzichtig en onverstandig; ook handelde hij dikwijls zeer willekeurig. Hij liet zich bedriegen door den schijn van valsche personen, die zich noemden bekeerd te zijn, doch van den godsdienst een spel maakten. De Paus ried den koning dan ook aan, zich niet op zulke wijze te gedragen, doch Jacob II hoorde niet naar dien wijzen raad.

2. Nu troostte zich de meerderheid van het Engelsche volk, die protestantsch was, dat zoo Jacob II eenmaal stierf, zijne opvolgster weder eene protestantsche vorstin zou zijn. En die opvolgster was de oudste dochter van Jacob II, Maria, de echtgenoot van Willem III. Hoe groot was derhalve hare teleurstelling, toen de tweede vrouw van Jacob II in 1687 van eenen zoon beviel. Nu besloten de vijanden des konings middelen te beramen om hem van den troon te berooven. Zij strooiden den laster uit, dat de jonggeboren zoon van Jacob II het kind van een ander was, maar dat men zeide dat het van den koning was, om de gemalin van Willem III van de erfopvolging te berooven. Eenigen van des konings bitterste vijanden, waaronder de protestantsche bisschop Burnet, beraamden nu met Willem III hoe zij koning Jacob II van den troon zouden stooten. De verkeerdheden en onvoorzichtigtheden van Jacob II maakten hun dit gemakkelijk. Ook werd het hun gemakkelijk gemaakt door verraders, die den koning van Engeland om zich had en die met Willem III in verstandhouding stonden.

3. De prins van Oranje wist in stilte alles gereed te maken en met aanzienlijke mannen des lands te overleggen. Hij maakte een leger van 14,000 man en eene vloot gereed, en stak, vergezeld van eenige aanzienlijke Engelschen, over naar Engeland. Dit geschiedde in November 1688. Toen Willem III op de Engelsche kust geland was, liepen velen naar hem over; zeer velen verraadden den koning en deze gedroeg zich zeer onbekwaam. Het gevolg hiervan was dat Jacob II weldra naar Frankrijk moest vluchten en Willem III en

zijne gemalin Maria tot koning en koningin van Engeland werden uitgeroepen.

4. Willem III had evenwel met groote moeielijkheden te kampen. De Ieren bleven hunnen wettigen koning getrouw; daarom ging Willem hen bevechten, en hij behaalde de overwinning in eenen veldslag op zijnen schoonvader, koning Jacob II. Daarop onderwierp hij geheel Ierland. Hij gaf dat land eene wetgeving, die eene der onrechtvaardigste is welke ooit bestaan hebben. De geheele wetgeving was er op ingericht om het katholieke volk van Ierland arm, onwetend en rampzalig te maken. Eerst in onze dagen is men begonnen dat onrecht te herstellen. Nog noemen zich de personen, die in Ierland de oude onderdrukking der Katholieken willen behouden, Orangisten! Gelukkig dat men dien naam niet behoeft toe te passen op de vijanden der katholieke Kerk in ons vaderland! Immers hier is ons koninklijk huis van Oranje steeds bereid om alle onderdanen, van welken godsdienst ook, even rechtvaardig te behandelen.

5. De daad van Willem III en zijne gemalin Maria kan nooit verschoond worden. Men moet in de geschiedenis de zaken niet beoordeelen naar de belangen van partijen, maar naar de wetten Gods! En God zelf heeft gezegd: „Eert uwen vader en uwe moeder, opdat gij lang moogt leven op aarde!” En tegen die wet Gods hebben Willem III en Maria zwaar gezondigd! Al zouden honderd duizenden zeggen dat zij wel gedaan hebben; zij hebben het niet gedaan! Al had ieder ook recht gehad tegen koning Jacob II op te staan (wat op verre na het geval niet was), zijne eigene kinderen hadden het niet mogen doen! -- Er is ook dan voor hen geen zegen op geweest. Willem III en Maria hebben den onrechtvaardig veroverden troon niet aan hunne kinderen kunnen nalaten, want God heeft hen niet met nageslacht gezegend. Maria heeft er weinig genot van gehad, want zij is, nog jong, acht jaren later gestorven. Aan Willem III heeft de kroon van Engeland slechts verdriet en zorg gegeven. En Anna, de zuster van Maria, die na haar koningin werd, die toege-

stemd had in de vervolging van haren vader, heeft al hare kinderen voor zich ten grave zien dalen. En de kroon is niet overgegaan in hun geslacht!

6. De overweldiging van den Engelschen troon door Willem III veroorzaakte eenen oorlog in Europa, die negen jaren heeft geduurd. Lodewijk XIV was een bondgenoot van Jacob II. Doordat Engeland zich niet tegen hem te weer stelde, zoo lang Jacob koning was, had Lodewijk op het vasteland ruim spel. Thans was evenwel alles veranderd, want Willem III was een hevige vijand van den koning van Frankrijk. Hij wist al zeer spoedig Brittannië en de republiek der zeven vereenigde provinciën in den oorlog tegen Lodewijk te wikkelen. Deze had dien weder uitgelokt door zijne geweldenarijen tegen het Duitsche rijk. Willem III werd opperbevelhebber van het Engelsche en Duitsche leger, dat in de zuidelijke Nederlanden tegen de Franschen streed. Hij was aan het hoofd der legers van de bondgenooten, die in 1690 bij Fleurus, in 1692 bij Steenkerken en in 1693 bij Neerwinden tegen de Franschen slag leverden. Over het algemeen was hij gelukkiger in zijne onderhandelingen dan in zijne veldslagen. Eene der belangrijkste gebeurtenissen van den geheelen oorlog was het beleg van Namen. Het welslagen hiervan was vooral te danken aan den Nederlândschen vestingbouwkundige Coehoorn. In 1690 leed de vereenigde Engelsche en Hollandsche vloot eene nederlaag, niet ver van Bevesier aan de Engelsche kust. De Nederlanders weerden zich zeer dapper; doch de Engelsche admiraal Torrington liet hen in den steek. Willem III was hierover zeer vergramd; maar de Engelschen verdedigden hunnen landgenoot. Zodoende werd de naijver, die tusschen het scheepsvolk der beide natiën bestond, eer vermeerderd dan verminderd. Dit belette niet dat zij twee jaren later, bij kaap La Hogue aan de Fransche kust, gezamenlijk zeer dapper streden en eene glansrijke overwinning op de Fransche zeemacht behaalden.

7. De oorlog, die in 1689 begonnen was, eindigde in 1697 met den vrede van Rijswijk. Lodewijk XIV erkende daarbij

Willem III als koning van Engeland. Maar al zeer spoedig deden zich weder nieuwe oorzaken tot eenen algemeenen oorlog op. De heerschzucht van verschillende vorsten maakte inderdaad Europa tot een oorlogsveld. Al die oorlogen berokkenen rustigen, vreedzamen burgers vele rampen, om denkbeeldige rampen te voorkomen. Want de groote zaak waarom er zoovele millioenen schats en zoovele duizenden menschenlevens opgeofferd werden, was het Europeesche evenwicht! Dit beteekent dat de eene vorst niet al te machtig werd, zoodat hij aan anderen te veel de wet zou kunnen voorschrijven. Dit Europeesche evenwicht was dan ook de oorzaak van den oorlog over de opvolging van den Spaanschen troon of van den Spaanschen successieoorlog, gelijk men dien oorlog noemde, welke in 1702 begon en elf jaren duurde, gelijk wij spoedig zullen hooren.

8. Willem III zag slechts het begin van dien oorlog, want hij stierf in 1702. Hij was altijd van eene zeer zwakke gezondheid geweest, doch zijn sterke geest maakte dat hij verbazend vele moeiten kon trotseeren. Zijne zwakke borst deed evenwel de vrees koesteren dat hij niet oud zou worden. Zijn dood werd verhaast door eenen val van het paard. Dit dier struikelde over een molshoop. Vandaar dat de vijanden van Willem III in Engeland later (wat niet zeer edel was) soms eene gezondheid dronken op den kleinen heer in zwart fluweel. Dit beteekende den mol, die de oorzaak geweest was van den dood van Willem III. Hij stierf juist toen hij zich gereed maakte om den veldtocht tegen de Franschen te beginnen.

9. Willem III is een der grootste mannen in de geschiedenis van ons land; dat wil zeggen: een van diegenen, welke den grootsten naam gehad hebben en den grootsten invloed hebben uitgeoefend op de gebeurtenissen van hunnen tijd. Maar die mannen zijn niet altijd de edelste en deugdzaamste! In ons land is het Willem III gelukt eene macht te verkrijgen, grooter dan ooit een stadhouder vóór hem bezeten had. Hij gebruikte die macht om ons vaderland mede te sleepen in den

oorlog tegen Lodewijk XIV. Hij zette ook in de verschillende provinciën, waarvan hij stadhouder was, alles naar zijne hand. En hij bekommerde zich weinig om de voorrechten van de steden, wanneer die voorrechten voor hem een hinderpaal waren. Hij was dan over het algemeen ook veel meer in ons land gevreesd dan bemind. Men zeide dikwijls dat hij zich gedroeg als koning van Holland en als stadhouder van Engeland. Dit wilde zeggen dat hij zich in de Republiek eene koninklijke macht aanmatigde maar in Engeland zijne macht liet beperken.

10. Het is waar ook, dat de Engelschen hem in zijne macht als koning zeer beperkten. Zij zagen met wantrouwen op hem neder. Zij wilden niet eens hebben dat hij zijne vrienden te zeer begunstigde of hun invloed schonk. Want Willem III was een warme vriend, en hij poogde zijne Nederlandsche vrienden in Engeland tot machtige mannen te maken. Een zeer aanzienlijk Engelsch geslacht, de graven van Portland, stammen af van den baron Bentinck, den vriend van Willem III. De Engelsche grooten en het Engelsche parlement maakten het den koning zeer moeielijk, vooral omdat hij een vreemdeling was. Daarentegen kon Willem III zijne eigene landgenooten bij de Engelschen weinig bevoordeelen. De gehate navigatie-akte, die zooveel nadeel aan den Hollandschen handel deed, kon hij niet eens afgeschaft krijgen. Zoo hadden de Nederlanders er geen voordeel en groote moeielijkheden van, dat hun stadhouder koning van Engeland, Schotland en Ierland was geworden.

11. Met Willem III stierf de laatste mannelijke afstamming van Willem I, prins van Oranje. Jan Willem Friso, een neef van Willem III van vrouwelijken kant, afstamming van Jan, broeder van Willem I, was stadhouder van Friesland en Groningen en werd door Willem III tot zijnen erfgenaam gemaakt.

XXXII.

VREDE VAN UTRECHT.

1. Ons vaderland werd nu al weder in eenen oorlog getrokken, die elf jaren duurde en in 1713 door den vrede van Utrecht eindigde. Het was de oorlog over de Spaansche erfopvolging. Wij hebben u zoo even verhaald, dat die oorlog gevoerd werd om te bewaren, wat men het Europeesche evenwicht noemde. Karel II, koning van Spanje, was gestorven, zonder zonen of broeders na te laten. Nu was de koning van Spanje te gelijker tijd koning van Napels, Sicilië en het eiland Sardinië, hertog van Milaan en vorst der zuidelijke Nederlanden. Daarenboven was de koning van Spanje heer van zulke uitgebreide bezittingen in Amerika en in Azië, dat men gewoon was te zeggen: „de zon gaat nooit onder in het rijk van den koning van Spanje.”

2. De naaste erfgenamen van den overleden koning Karel II waren de keizer van het Duitsche rijk en de koning van Frankrijk, Lodewijk XIV, benevens den hertog van Beyeren. Nog bij het leven van Karel II waren tusschen Lodewijk XIV, Willem III en andere mogendheden schikkingen getroffen om de staten van den Spaanschen koning te verdeelen. Ware deze beschikking behouden gebleven, zij zou misschien een vreeselijken oorlog bespaard hebben; doch Karel II maakte, eer hij kwam te overlijden, een testament. Hierbij benoemde hij den hertog van Anjou, kleinzoon van Lodewijk XIV, tot erfgenaam der Spaansche monarchie. Lodewijk XIV nam de erfenis voor zijnen kleinzoon aan. De Spanjaarden erkenden dezen als hunnen koning; want, hoewel alle die afgelegene staten in Italië en de Nederlanden de macht van den Spaanschen koning eer verzwakten dan versterkten en hem in voortdurende oorlogen wikkelden, zoo konden de Spanjaarden toch geene verdeling gedoogen. Zij meenden dat zoo iets tegen de eer der natie streed.

3. Willem III beleefde nog de voorbereidselen tot den oorlog, die gevoerd zou worden, om Lodewijk XIV te dwingen afstand voor zijnen kleinzoon te doen. Hij stierf echter eer de veldtocht begon. In de Nederlandsche republiek volgde hem geen stadhouder op, gelijk wij straks zullen hooren; in Groot-Brittannië en Ierland werd hij opgevolgd door Anna, de zuster zijner overledene gemalin Maria. Ofschoon Willem III gestorven was, bleef echter alles in dezelfde orde als hij den oorlog tegen Frankrijk had vastgesteld. Want de drie mannen, welke voornamelijk dien oorlog leidden, handelden geheel en al in zijnen geest. Die drie mannen waren: de hertog van Marlborough, veldheer van het Engelsche leger; prins Eugenius, opperbevelhebber van het leger des Duitschen keizers, en Heinsius, raadpensionaris van Holland. Deze drie mannen handelden steeds zeer eensgezind in alles wat ondernomen werd.

4. De hertog van Marlborough was een van de grootste veldheeren zijner eeuw; hij beheerschte geheel en al de zwakke koningin van Engeland, Anna. Overigens was hij een man van een zeer berispelijk karakter, die zich vroeger vrij ondankbaar jegens zijnen meester, Jacob II, had gedragen. Prins Eugenius was een vorst uit het geslacht der hertogen van Savoye, die in dienst des Duitschen keizers was getreden: hij was een even groot veldheer als Marlborough, maar van een veel edeler karakter. De raadpensionaris Heinsius had reeds het vertrouwen van Willem III genoten; hij was een man van uitstekende bekwaamheden; hij wist na den dood van den stadhouder de staten-generaal te bewegen om voort te gaan met deel te nemen aan den oorlog tegen de Franschen: een voornaam gedeelte van de leiding van den krijg werd aan hem overgelaten.

5. Ons vaderland toch had een groot gedeelte van de lasten daarvan te torschen. De republiek der zeven vereenigde provinciën bracht daartoe een machtig leger in het veld, meest uit huurtroepen bestaande, dat naar België trok, om daar den krijg te voeren. Dat leger werd vergezeld van gedeputeerden te velde,

gelijk men het noemde, dat is: van personen, door de staten-generaal daartoe aangewezen, die in alles de Republiek vertegenwoordigden en in haren naam handelden. Het geschiedde echter vaak dat die gedeputeerden te velde de krijgswegingen eerder bemoeielikten dan bevorderden, doordat zij zich te veel mengden in zaken waarvan zij geen verstand hadden. Gedurende den Spaanschen erfopvolgingsoorlog was dit evenwel minder het geval; in de krijgstochten, waarbij Willem III opperbevelhebber was, in het geheel niet. Want Willem III beheerschte de staten-generaal, zoodat de gevolmachtigden van dezen weinig te zeggen hadden.

Wij zullen u niet al de veldslagen noemen die gedurende dezen elfjarigen oorlog geleverd werden. In Spanje, in Italië, in Deutschland, in België, in Amerika, op den Oceaan werd gestreden. Ontzaglijk groot is het getal menschen, wier leven werd opgeofferd, om te beslissen wie koning van Spanje zou worden: een kleinzoon van den koning van Frankrijk of een zoon van den Duitschen keizer. Men mag echter niet vergeten, dat oorlogen vaak alleen de uiterlijke openbaring zijn van diep liggende en met geheel het maatschappelijk leven verweven oorzaken.

9. Onder de vreeselijkste veldslagen van den Spaanschen erfopvolgingsoorlog behooren die bij Oudenaarde in 1708 en die bij Malplaquet in Henegouwen in 1709. Bij deze twee voerde de hertog van Marlborough het opperbevel en was de stadhouder van Friesland, Jan Willem Friso, tegenwoordig: bij Malplaquet alléén verloor het Nederlandsche leger 10,000 man. De Franschen leden bij deze gelegenheden de nederlaag.

10. In 1704 hielp de Nederlandschen vloot de Engelschen de sterke vesting Gibraltar veroveren, welke deze voor zich zelf behielden. Reeds in 1702 hadden de Nederlanders, onder den admiraal Almonde, de Engelschen geholpen in het vernielen van eene Fransche vloot en een aantal Spaansche koopvaarders in de baai van Vigos. Ook dit baatte slechts den Engelschen; want alleen de mededinging van de Franschen betwistte hun nog de heerschappij ter zee. Hoe

meer de Fransche vloeten vernield werden, des te meer werden de Engelschen machtig ter zee, des te meer werden zij later voor de Nederlanders geducht.

11. Gedurende dezen oorlog leed ons vaderland een belangrijk verlies door den dood van Jan Willem Friso, stadhouder van Friesland en Groningen. Deze was nog niet ouder dan vier en twintig jaren en reeds had hij getoond een ervaren krijgsoverste te wezen. Hij was over het algemeen om zijn karakter bemind. Hij was in 1711 van het leger gereisd naar 's Gravenhage. Op den terugkeer stapte hij met stormachtig weder bijden Moerdijk op eene veerschuit. Door den sterken wind kantelde deze en de prins viel in het water en verdronk. Zijne weduwe werd kort daarna moeder van eenen zoon, die later als stadhouder Willem IV is genoemd. Door den dood van Jan Willem Friso waren nu ook Friesland en Groningen zonder stadhouder en heeft het tweede stadhouderlooze tijdvak zoo lang kunnen duren.

12. Lodewijk XV was in den Spaanschen erfopvolgingsoorlog ongelukkig geweest. Zijne legers werden herhaaldelijk geslagen; geldgebrek, misgewassen, zelfs hongersnood, alle deze rampen verspreidden zich over Frankrijk. Geen wonder dat de trotsche koning, na de nederlaag, die zijn leger in 1709 bij Malplaquet geleden had, dringend naar vrede met de bondgenooten begon te verlangen. De staten-generaal waren daartoe wel geneigd, maar de bondgenooten wilden den oorlog voortzetten. Intusschen was in 1712 de staat van zaken veranderd. In Engeland namelijk had de koningin zich geheel en al laten beheerschen door de vijanden van den Hertog van Marlborough. Die partij, die den vrede verlangde, verkreeg de overhand, Marlborough werd teruggeroepen; zijn opvolger kreeg van de Engelsche regeering bevel, geen veldslag tegen de Franschen meer te leveren. Daar de koningin van Engeland en de staatsdienaren, welke zij thans had, dien vrede wenschten, kwam deze weldra tot stand. Evenals de Nederlandsche republiek, toen zij in 1709 den vrede wenschte, toch den oorlog moest

blijven voeren, wjl hare bondgenooten dit begeerden, zoo moest zij thans wel den vrede sluiten of zij wilde of niet. Dit begrepen de andere mogendheden dan ook zoo wel, dat de Fransche gezant tot de Nederlandsche staatslieden durfde zeggen: »wij zullen onderhandelen — bij u, over u en zonder u!» De vrede kwam in 1713 te Utrecht tot stand.

13. Bij dien vrede werd de kleinzoon van Lodewijk XV als koning van Spanje en de bezittingen buiten Europa erkend; de zuidelijke Nederlanden of België, in den regel de Spaansche Nederlanden geheeten, kwamen aan het huis van Oostenrijk. Van nu af werden zij gewoonlijk de Oostenrijksche Nederlanden genoemd. Ofschoon door landvoogden geregeerd, die door den Oostenrijkschen keizer gezonden waren, werden die zuidelijke Nederlanden toch geheel en al geregeerd volgens hunne oud wetten en gewoonten, en men zou zich zeer vergissen wanneer men dacht dat zij in onderdrukking verkeerden.

14. De republiek der zeven vereenigde provinciën was sinds het jaar 1672 altijd zeer bevreemd geweest voor de macht van den koning van Frankrijk. Daarom had zij steeds waarborgen willen hebben, dat deze vorst haar niet al te gevaarlijk zou kunnen worden door de verovering der zuidelijke Nederlanden. Nu meende zij dit te kunnen voorkomen door een sterk garnizoen te leggen in de vestingen van België, die aan de Fransche grenzen liggen. Het recht om bezettingen in de vestingen Namen, Doornik, Yperen enz. te leggen kregen zij bij den vrede van Utrecht. Men noemde dit het *barrière-traktaat*. Dit kostte ons land zeer veel geld en baatte het weinig.

XXXIII.

TWEEDE STADHOUDERLOOZE TIJDVAK.

1. Het tweede stadhouderlooze tijdvak begon met het jaar 1702. Met dien tijd begint ook het verval der Nederlandsche republiek, ofschoon dit eerst na den Utrechtschen vrede merkbaarder werd. Met moet dit echter niet wijten aan het gemis van eenen stadhouder, maar aan andere oorzaken. Immers de zeven provinciën zijn nooit grooter en machtiger geweest dan gedurende de een en twintig jaren van het eerste stadhouderlooze tijdvak: van 1651 tot 1672.

Na den Utrechtschen vrede kwam het voor den dag, dat de republiek van hare vroegere grootheid was vervallen; zij was geheel en al machteloos. Gelijk wij zoo even gehoord hebben, durfden de gezanten van den Franschen koning haar dit ook zeer wel laten gevoelen. De republiek had den voor dien tijd ongehoorden schuldenlast van 350,000,000 guldens, en dan waren de belastingen nog zoo zwaar als maar eenigszins kon! De reden hiervan is gemakkelijk te verklaren. Ons land had zich in oorlogen gemoeid, die ontzettende kosten eischten. Het bracht legers op de been, alsof zij kwamen van een land, dat vijf- a zesmaal zooveel bevolking telde als het grondgebied der republiek. Dat leger werd grootendeels op de been gebracht door vreemde soldaten, voornamelijk Duitschers die voor geld in dienst traden. Hoe rijk ons vaderland ook door handel en nijverheid ware, ging dit toch op den duur de krachten des lands te boven. Het ging er mede als met een fatsoenlijk burgerman, die den staat wil voeren van een groot heer: hij steekt zich in schulden en in moeielijkheden en kan het toch onmogelijk op den duur blijven volhouden. Zoo ging het met ons vaderland! Het mengde zich te veel in de Europeesche oorlogen; en de oorlog vernielt schatten en brengt op den duur een land tot ondergang.

2. Wanneer wij van het verval van de republiek der zeven vereenigde provinciën omstreeks den vrede van Utrecht spreken, dan moet men dit niet zóó opnemen, dat al de verschijnselen van dat verval zich zóó maar op eens tenzelfden tijde voordeden. Neen! dat verval ging langzamerhand voort. Het ontsproot uit vele oorzaken die niet alle te gelijk werkten. Ook moet men wel degelijk in aanmerking nemen, dat in sommige opzichten dat verval slechts schijnbaar was; namelijk in den invloed dien de republiek op Europa uitoefende. Immers Englands vloten, Englands handel waren sinds 1672 ontzaglijk toegenomen. Aangezien nu Groot-Brittannië veel meer bevolking telt en veel machtiger is, moest ons vaderland, daarbij in vergelijking, in verval geraken, al ware het ook in het wezen der zaak op dezelfde hoogte gebleven.

3. Als eene voorname oorzaak van dat verval hebben wij genoemd, dat ons land zich te veel in de Europeesche oorlogen had gemengd en daardoor in zware schulden was gekomen. Die zware schulden veroorzaakten geldgebrek. En het geldgebrek bracht te weeg dat leger en vloot in verval geraakten. Nu was het voor een handeldrijvend volk als het onze volstrekt noodzakelijk, dat het goede vloten onderhield ter bescherming van zeevaart en handel. Vooral was dit noodig in de Middellandsche zee. Zeer vele Nederlandsche schepen handelden op het Turksche rijk, op Italië en Spanje. In die tijden was de vaart op de Middellandsche zee zeer onveilig. In Algiers, Marocco en Fez heerschten Mahomedaansche vorsten, die zich een tak van inkomsten maakten uit het rooven van de schepen der Christenen. Alle Christenen, die hun in handen vielen, werden als slaven op de markt gebracht en verkocht. Die zeeroovers van de Barbarijsche kust en van Algiers rekenden het een verdienstelijk werk, de Christenen te beoorlogen, te berooven en als slaven te verkoopen. In den tijd van Michiel de Ruyter had Holland dezen zeeroovers laten gevoelen dat het zich niet ongestraft liet beleedigen; maar hoe spoedig waren de tijden veranderd! In 1725 zon-

den de staten-generaal in plaats van oorlogsschepen, om Algiers te tuchtigen, een gezantschap naar den Bey (zoo heette de vorst van den roofstaat), om hem tevreden te stellen en door aanbod van rijke geschenken te bewegen dat hij onzen handel niet weder zou benadeelen. En de woeste Mohammedaan durfde tegen de gezanten der republiek zeggen, toen zij hem den vrede door geschenken wilden afkopen: „Voor mij zou het aannemen van uw voorstel eene schande zijn. Voor u is het eene schande, dergelijk voorstel te doen. Ik heb u niet gevraagd van te komen om vrede te maken: gaat weg zooals gij gekomen zijt!” En er was geen Hollandsche vloot meer om die roovers te tuchtigen! Want alles was in verval: de vloot werd niet behoorlijk meer uitgerust; ook het leger was in slechten staat. Doch dit was niet zoo nadeelig voor 's lands welvaren als het verval van de vloot: een volk toch dat, gelijk de Hollanders, voornamelijk van de zeevaart bestaan moest, diende vóór alle zaken eene goede scheepsmacht te hebben.

4. Geldgebrek was eene der voorname oorzaken van dat verval; maar dat geldgebrek ontstond weder uit twee oorzaken. De eerste hebben wij u reeds medegedeeld, namelijk dat ons land zich in te groote en te kostbare oorlogen te land had gewikkeld. De andere oorzaak lag in de regeering van de republiek zelve.

Gedurende het tweede stadhouderlooze tijdvak geraakte ons land al meer en meer onder hetgeen men gewoon is *familieregeering* te noemen. Gelijk u bekend is, werden de staten-generaal samengesteld uit de afgevaardigden der zeven provinciën; de staten der provinciën, uit de afgevaardigden van den adel en van de steden. In de beide vergaderingen kon geen lid tot eenig gewichtig besluit medewerken, tenzij hij den wil zijner lastgevers eerst gehoord had, dat is voor de staten-generaal de provinciale staten, en voor deze de stedelijke regeeringen. Zoo konden, eigenlijk gezegd, die stedelijke regeeringen alles bemoeielijken. De regeering nu van schier alle steden onzes lands was sinds 1588 al meer en

meer in handen van eenige weinige familiën geraakt. Deze familiën ondersteunden elkander over en weêr. Zij beschikten elkander en haren verwanten alle winstgevende betrekkingen. Ook wisten zij de overige burgers geheel en al buiten de regeering te houden. Zoodoende vormden zij langzamerhand eenen geheel en al bijzonderen stand, afgescheiden van de burgerij, en regenten-familiën geheeten. Iedere stad, of het Amsterdam of een klein stadje als Medemblik was, had zulke regenten-familiën, die alles beheerschten.

Toen de oude eenvoudigheid van zeden en eene krachtige liefde voor het vaderland nog algemeen waren, gelijk in den tijd van den grooten raadpensionaris Jan de Witt, merkte men nog weinig hoe verderfelijk die familieregeering was; ook was zij toen op verre na nog zoo sterk niet als later. Maar na den Utrechtschen vrede begon het zichtbaar en duidelijk te worden, hoe noodlottig voor het land dergelijk stelsel van regeering was. Die weinige regenten-familiën, welke in de verschillende steden het bewind uitoefenden, vormden door hunne afgevaardigden de staten der provinciën en deze weder de staten-generaal. Zoodoende kon de geheele landsregeering niets doen dan in acht nemen, wat die familiën voor haar belang noodig oordeelden. De gewichtigste posten en bedieningen werden begeben niet naar bekwaamheid, maar aan den zoon of neef van dezen of genen machtigen heer. Dit was ook het geval met de aanstellingen op de vloot of met de officiersplaatsen in het leger. Die personen, welke zoo door gunst vooruitgekomen waren, zochten in den regel meer hun eigen voordeel dan 's lands belang. Ook behoefden zij niet bevreesd te zijn voor straf, indien hunne familie slechts machtig genoeg was om hen te beschermen.

5. De gevolgen van dit stelsel van regeering deden zich dan ook gevoelen, toen in 1740 ons vaderland gemengd werd in den Oostenrijkschen erfopvolgingsoorlog. De koningen van Frankrijk en Pruïsen namelijk wilden Maria Theresia, de dochter van den laatsten mannelijken afstammeling van het Oostenrijksche keizershuis van hare erflanden berooven. Dit

veroorzaakte een algemeenen oorlog door geheel Europa. Ons land wilde er zich wel buiten houden, doch werd er in gemengd door het *Barrière-traktaat*, waarover wij u in het vorige hoofdstuk gesproken hebben. In dezen oorlog kwam het aan het licht dat ons leger en onze vloot geheel en al verwaarloosd en de officieren van het leger en van de vloot, door gunst bevorderd, onbekwaam en laf waren.

6. Toen de Fransche legers in 1747 zich meester maakten van de vestingen van Staats-Vlaanderen, geraakte het volk, geheel ons land door, in rep en roer. De kleine burgerstand in de steden was ten allen tijde zeer stadhoudersgezind: gelijk ulieden bekend is, waren dit ook de hervormde predikanten, en deze oefenden steeds een grooten invloed uit. Zoolang geene groote algemeene rampen het vaderland bedreigden, liet de burgerij, over het algemeen, de regenten hunnen gang gaan; maar wanneer het vaderland bedreigd werd, gaf zich de ontevredenheid lucht. Zoo geschiedde het ook in 1747. Binnen zeer korten tijd geraakte bijna in iedere stad het volk in beweging en vorderde een stadhouder. In Friesland en Groningen was dit Willem, de zoon van Jan Willem Friso; ook Gelderland had hem reeds vroeger tot zijnen stadhouder gekozen; maar Holland, Zeeland Utrecht en Overijsel waren tot nog toe zonder stadhouder gebleven. De beweging des volks werd echter in 1747 op eens zoo sterk, dat de staten dier verschillende gewesten besloten toe te geven en Willem IV, gelijk hij genoemd werd, tot stadhouder uit te roepen.

7. Zoo eindigde het tweede stadhouderlooze tijdvak. Om te voorkomen dat er geen derde zou plaats vinden, werd het stadhouderschap erfelijk verklaard in de familie van Willem IV. Bij gemis aan mannelijke nakomelingschap, konden ook vrouwen tot het stadhouderschap geraken. Door deze bepaling werd de stadhouderlijke macht zeer uitgebreid.

Ook gaf zich het ongenoegen der burgerijen lucht tegen sommige zeer gehate maatregelen, vooral tegen de pachterijen. In dien tijd werden de belastingen niet, gelijk thans

door rijksontvangers geïnd; maar de regeering verpachtte die voor vaste sommen aan de hoogstbiedenden of voor eene bepaalde som aan begunstigden, zooals men thans een tolhek verpacht. Deze pachters maakten zich aan grove misbruiken schuldig. Hier en daar, vooral in Friesland, kwam het volk in opschudding over die pachterijen. Willem IV bewerkte dat ze grootendeels afgeschaft werden. Voor 't overige bleef alles op den ouden voet. De familieregeeringen hadden overal zulke diepe wortels geschoten, dat het scheen dat zij niet uit te roeien waren. Ook was Willem IV een goedhartig persoon en er de man niet voor, om tegen zulke diep ingewortelde misbruiken te velde te trekken.

XXXIV.

MAATSCHAPPELIJKE TOESTAND IN DE ACHTTIENDE EEUW.

1. In het begin der achttiende eeuw had ons vaderland, geheel Europa door, nog den naam van het land te zijn, waar alles, wat scheepsbouw, scheepvaart en handel betrof, op de grootste hoogte was. Een bewijs daarvoor is dat de Czaar van Rusland, Peter, later de Groote bijgenaamd, naar Holland kwam, om daar zelf den scheepsbouw te leeren. Deze vorst, die de kunsten en kennis der westelijke volken bij de ruwe Russen wilde invoeren, hechtte vooral veel waarde aan de scheepsbouwkunst. Hij kwam in 1697 naar Holland en ging te Zaandam op eene scheepstimmerwerf als handwerksman zich oefenen. Zijne woning is in die stad nog aanwezig en bekend onder den naam van het huisje van Czaar Peter den Groote. Later, in 1717, bezocht deze vorst voor de tweede maal ons land. Verscheidene Nederlanders vestigden zich op zijn aanzoek in Rusland en leerden aan het volk van dat land kunsten, die daar nog onbekend waren.

2. Sinds het begin der achttiende eeuw begon de handel van Holland langzamerhand af te nemen. Men moet dit

echter niet alléén wijten aan vermindering van ondernemingsgeest onzer voorvaderen, maar voornamelijk aan de omstandigheid, dat andere volken voor Holland geduchte mededingers werden en steeds in macht en aanzien toenamen. Het meest van alle deed dit Engeland. Gedurende de zeventiende eeuw was onze republiek nog de eerste handels- en zeevarende mogendheid van Europa; in de achttiende eeuw was Engeland dit geworden. Ook noordelijk Duitschland begon mede te dingen. Was vroeger Amsterdam de stad geweest, die bijna alléén de groote handelstad van noordwestelijk Europa was, ook Hamburg en Bremen werden gedurende de achttiende eeuw belangrijke mededingers van Amsterdam.

3. De allervoornaamste tak van handel der republiek bleef echter nog geheel en al haar uitsluitend eigendom; namelijk die op Oost-Indië. Allengs had de Oost-Indische Compagnie op de eilanden van Azië hare macht uitgebreid, zoodat zij er inderdaad een machtig rijk had gesticht. Dit was het werk geweest van verscheidene gouverneur-generaals van Neêrlands Indië, als: Maatsuiker, Ryklof van Goens, Speelman, enz. In het begin der achttiende eeuw was dan ook de toestand der Oost-Indische Compagnie allergunstigst. Geheel de handel in specerijen voor geheel Europa was uitsluitend in hare handen. Ook ondernam de gouverneur-generaal Zwaardekroon het bevorderen van een anderen tak van handel, die later een van de voornaamste van Java geworden is: de koffie. Deze plant werd uit Arabië naar Java overgebracht: in 1712 werd de eerste bezending koffieboonen door de Oost-Indische Compagnie naar Holland gezonden. In het midden der achttiende eeuw begon de Oost-Indische Compagnie te kwijnen en het verval nam met ieder jaar toe: alle jaren kwam zij millioenen guldens te kort. De handel bracht niet zooveel meer op; de ondernemingszucht der kooplieden scheen verminderd. Bovendien leed de Compagnie zeer veel door de oneerlijkheid harer beambten. Deze werden gewoonlijk door voorspraak van aanzienlijke familiën, van leden van het bewind der Compagnie, benoemd, en rekenden

zich daardoor [gerechtigd tot velerlei soort van oneerlijkheden, terwijl toch de bescherming hunner machtige vrienden hen voor vervolging bewaarde.

4. De oude West-Indische Compagnie was in 1674 ontbonden; maar eene andere spoedig weder opgericht. Zij bezat in Amerika de eilanden Curaçao en Sint Martin en nog eenige andere; op het vasteland de volkplantingen Suriname, Demerary, Essequibo en Berbice. De drie laatsten, benevens ettelijke eilanden, werden haar later door de Engelschen ontnomen. De West-Indische Compagnie kwijnde gedurende het geheele verloop der achttiende eeuw en is in 1794 te niet gegaan.

5. De zeden en gewoonten onzer voorouders ondergingen insgelijks gedurende den loop der achttiende eeuw eene belangrijke verandering. Gij moet u niet voorstellen dat dit op eenmaal geschiedde. Neen! het ging langzamerhand en schier ongemerkt. Vooral omstreeks het midden der achttiende eeuw begonnen de Fransche zeden en manieren een merkelijken invloed in ons land uit te oefenen. In levenswijze, in kleeding, in manieren trachtte men de Franschen na te bootsen: iets wat dikwerf zeer nadeelig was voor de goede zeden en den goeden smaak. De oude Hollandsche kleederdracht moest plaats maken voor de modes van Parijs, en lange pruiken, gepoederd haar, wijde hoepelrokken namen de plaats in van de eenvoudiger kleeding uit de tijden van Jan de Witt.

6. Ook in de kunsten begon men meer en meer de vreemdelingen na te volgen; terwijl de Hollandsche oorspronkelijkheid verdween. De achttiende eeuw telt op verre na niet zulke groote dichters en kunstenaars als de zeventiende. In die eeuw kan ons vaderland niet meer op een Vondel of Rembrandt wijzen. Echter had ons vaderland toch nog ettelijke verdienstelijke mannen, zooals de dichter Antonides van der Goes, die nog in het begin, Poot en Langendijk, die een weinig later, Onno Zwier van Haren, die in het midden der achttiende eeuw leefde. Antonides van der Goes was de vervaardiger van een gedicht, de *Ystroom*; Poot be-

zong den landbouw; Langendijk maakte blijspelen; van Harens beroemdste stuk is, *de Geuzen* getiteld. In het laatste gedeelte der achttiende eeuw waren Bellamy en van Alphen als dichters beroemd.

Onder de prozaschrijvers van de eerste helft der achttiende eeuw maakte zich vooral de zedeschrijver Justus van Effen met zijnen *Nederlandschen Spectator* een naam. In de tweede helft Elisabeth Bekker met hare romans, Jan Wagenaar met zijne vaderlandsche geschiedenis, Simon Stijl met zijn fraai boek over de *opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden*.

7. Onder de mannen, die in de wetenschappen zich in ons vaderland beroemd gemaakt hebben, verdient vooral Boerhaave genoemd te worden. Hij was hoogleeraar in de geneeskunde aan de Leidsche akademie en stierf in 1738. Hij was geheel Europa door om zijne geleerdheid vermaard, en de Leidsche akademie ontving door hem weder een nieuwen luister. In het begin der achttiende eeuw maakte zich Bynkershoek en op het einde dier eeuw Adriaan Kluit als rechtsgeleerde beroemd. Wij zouden u nog vele andere mannen kunnen noemen, die in deze eeuw door wetenschap en kennis hun vaderland tot sieraad strekken. Betoonden onze vaderlandsche dichters en kunstenaars der zeventiende eeuw meer kracht en oorspronkelijkheid; dit was niet slechts hier te lande het geval, maar ook in andere landen van Europa. Het ongeluk wilde dat in het midden dier eeuw de Fransche smaak den toon gaf aan alles wat aanspraak op beschaving wilde maken en wat voor den éenen landaard past, deugt daarom nog niet voor den anderen. Voor geen volk zouden trouwens de leerstellingen dienstig zijn, door een Voltaire in Frankrijk gepredikt. Deze Voltaire is de man geweest, die den heiligen godsdienst van Jesus Christus veracht en bespottelijk wilde maken en de menschelijke hartstochten verheerlijkte! Ongelukkigerwijze heeft hij duizende en duizende navolgers gevonden, waaronder ook in ons land.

8. In ons vaderland maakte men zich op eene bijzondere wijze, en wel uit zucht naar gewin medeplichtig aan de

bevordering van de verderfelijke leerstellingen van Voltaire en andere Fransche ongeloovigen en spotters met God en godsdienst. In Frankrijk, moet gij weten, bestond de censuur, dat is: niets mocht gedrukt worden, voordat van 's konings wege was toegezien of het gedrukte tegen de goede zeden en het staatsbelang streed. Alles, wat nu de staatsinstellingen, den godsdienst, de goede zeden aantastte, lieten de Franschen in Holland drukken. De meeste boeken der Fransche schrijvers van dien tijd, die zoo verderfelijk gewerkt hebben, zijn van de Hollandsche drukpersen gekomen. Van uit ons land werden die boeken bij duizenden in Frankrijk in het geheim ingevoerd en verkocht. Zoo bevorderden de Hollanders het ongeloof.

9. In de zeven vereenigde provinciën was en bleef het hervormde kerkgenootschap nog het alleenheerschende. Men kon tot geen post of bediening geraken of men moest daartoe behooren. Echter genoten thans de *dissidenten*, dat is degenen die niet tot het heerschende kerkgenootschap behoorden, meer vrijheid. Remonstranten, Lutherschen, Mennonieten, Joden, allen konden vrij hunnen godsdienst uitoefenen. Ook de Katholieken mochten dit thans doen, doch onder de meest beperkende voorwaarden. Van tijd tot tijd hadden zij te lijden van de onverdraagzaamheid der predikanten, die herhaaldelijk van de overheid vorderden om de *paapsche stoutigheden*, gelijk zij het noemden, te keer te gaan. De Katholieken mochten in bijzondere huizen, in schuren, in achterbuurten kerk houden; de katholieke priesters konden op eigen naam of op dien van een hunner gemeentenaren dergelijk gebouw huren of koopen en daar het H. Misoffer opdragen. Maar zij moesten wel toezien dat zij dit in stilte deden, anders werden zij beboet. In zeer vele plaatsen moesten zij aan de baljuws of schouten jaarlijks eene som gelds betalen voor het ongestoord uitoefenen van hunnen godsdienst; doch behalve deze vernederingen en geldelijke lasten, hadden zij weinig te lijden.

10. Zoo was de toestand van de republiek der zeven pro-

vinciën in den loop der achttiende eeuw. Hierbij moet gij wel in aanmerking nemen, dat er alweder een groot verschil tusschen het begin en het einde dier eeuw was. Want evenals het goede zich niet op eens ontwikkelt, zoo zal het verkeerde insgelijks niet op eens zich met alle kracht openbaren. Wanneer wij derhalve over het verval der Nederlandsche republiek in den loop der achttiende eeuw moeten spreken, zouden wij dat verval aldus verdeelen: het verval begint zich duidelijk te openbaren na den Utrechtschen vrede in 1713; na het eindigen van het tweede stadhouderlooze tijdvak in 1747 is het reeds in alles doorgedrongen; en na den Engelschen oorlog van 1780 brengt het den ondergang der republiek te weeg.

XXXV.

WILLEM IV EN WILLEM V, STADHOUDERS.

1. Willem IV was dan erfstadhouder van al de zeven provinciën geworden. Zijne macht was grooter dan die van eenigen stadhouder vóór hem. Evenwel bezat hij niet de macht en ook niet de geschiktheid om de ingeslopende misbruiken te verbeteren. De familie-regeeringen in de verschillende steden bleven bestaan, gelijk vroeger, ja breidden zich nog meer uit. En zoolang dat gebrek niet hersteld was, kon men niet verwachten dat het beter met het land zou gaan.

Voor het overige was Willem IV een goed vorst; hij was minzaam en inschikkelijk; hij beoogde het welzijn van den staat, doch hij miste de gaaf om zich alleen bezig te houden met het groote en gewichtige en de kleinere zaken aan zijne staatsdienaren over te laten. Bovendien was juist de toegeeflijkheid van zijn karakter de oorzaak dat overal de oude misbruiken bleven voortbestaan. Hij mocht niet lang in het bezit zijner waardigheid wezen, want hij stierf reeds in 1751. Hij liet een zoon van drie jaren na.

2. In de eerste jaren van zijn stadhouderschap was ons

vaderland gewikkeld in den oorlog om den Oostenrijksche troonsopvolging, waarover wij reeds gesproken hebben. Van onzen kant werd die oorlog niet gelukkig gevoerd. De republiek hield de zijde der keizerin Maria Theresia tegen Frederik II, koning van Pruissen, en tegen Frankrijk. De legers van laatstgenoemde mogendheid trokken België weder in en veroverden de steden van Staats-Vlaanderen, Maastricht en Bergen op Zoom. De meeste verliezen, welke wij ondervonden, waren voornamelijk te wijten aan het slechte beheer onder den invloed der familie-regeering. Gelukkig dat de vrede in het jaar 1748 te Aken gesloten werd. Bij dien vrede kreeg de republiek alle plaatsen, welke de Franschen op haar veroverd hadden, terug.

3. Na den dood van Willem IV, werd zijne gemalin Anna, dochter van George II, koning van Engeland, tot regentes benoemd. De hertog van Brunswijk werd tot plaatsvervanger van den jongen prins, als opperbevelhebber van het leger der republiek aangesteld. De hertog van Brunswijk stond de regentes bij in de regeering. Toen zij in 1759 stierf, werd hij met de voogdij over den jongen Willem V belast. In 1767 werd deze meerderjarig en aanvaardde zelf het stadhouderschap. Het volgende jaar huwde hij met eene pruisische prinses, Wilhelmina geheeten. De hertog van Brunswijk bleef den jongen stadhouder nog een tijd lang ter zijde staan, doch moest zich eindelijk verwijderen, omdat zijn invloed op het bewind groote ontevredenheid bij eene machtige partij opwekte.

4. Ofschoon Europa van 1756 tot 1763 geteisterd werd door een wreeden oorlog, die zeven jaren duurde en bekend is onder den naam van den zevenjarigen oorlog, genoot ons land, na den vrede van Aken, een tijdvak van twee en dertig jaren van vrede! Het had, wel is waar, gedurende den zevenjarigen oorlog, waarbij Engeland en Frankrijk elkander op zee bevochten, in zijnen handel nu en dan te lijden; doch over het algemeen voer het land wel. Toen de vrede gesloten was tusschen de oorlogvoerende mogendhe-

den, namen handel en nijverheid in hooge mate toe. Er was overvloed van handel en overvloed van geld in het land. Ja, behalve Engeland, kon niet één land in Europa met het „rijke Holland”, zooals men het noemde, gelijk gesteld worden in algemeene welvaart en rijkdom.

5. Echter stonden ons vaderland groote rampen te wachten. Evenals soms moeielijkheden en wederwaardigheden een mensch tot heil zijn, doordat zij hem tot arbeid en gematigdheid aansporen, zoo wekken weelde en overdaad dikwijls bij hem verkeerde driften op. Zooals dit het geval is met enkele menschen in het bijzonder, is dit ook het geval met geheele volken. Ons vaderland, dat zich gedurende den druk van de Spanjaarden en Franschen in 1672 zoo moedig had gedragen en groote rampen was te boven gekomen, zou thans de grootste wederwaardigheden en ellende ondervinden, ten gevolge van twist haat en jaloezie van burgers van hetzelfde land.

6. Om u deze heillooze burgertwisten duidelijk te kunnen maken, moet gij u herinneren wat wij u reeds meermalen verhaald hebben, dat de burgers onzer republiek bijna altijd in twee partijen verdeeld waren: stadhoudersgezinden en staatsgezinden. Eerstgenoemde partij wilde aan de stadhouders meer macht geven en zodoende meer eenheid in het bestuur brengen; de staatsgezinde partij wilde die macht meer in handen geven aan de gewestelijke en stedelijke besturen. Nu was, na de instelling van het erfstadhouderschap in 1747, de stadhouderlijke macht zeer toegenomen; maar een tijd lang moest eene vrouw, bijgestaan door een vreemdeling, den hertog van Brunswijk, de regeering voeren: die vrouw was Anna, de moeder van Willem V. Toen deze zelf het bewind aanvaardde, bleek het al spoedig, dat hij op verre na niet zoo bekwaam was als de groote stadhouders, die vroeger het bestuur gevoerd hadden. Al mocht dus ook de stadhouderlijke macht toegenomen zijn, die macht werd niet meer door zulke uitstekende mannen als vroeger nitgeoeft. Dit moest natuurlijk zeer nadeelig voor die macht wezen.

Van den anderen kant had de staatsgezinde partij ongemeen veel macht en invloed verkregen, doordat er van 1702 tot 1747 geen algemeene stadhouder van alle gewesten was. Zooals wij u reeds verhaald hebben, hadden de familie-regeeringen zich vooral gedurende het stadhouderlooze tijdvak sterker gegrondvest. Zij hadden zich in bijna alle steden des lands zoo geheel en al meester gemaakt van het bewind, dat, zelfs toen Willem IV erfstadhouder was geworden, hij die familiën in de regeeringen moest laten. De talrijke misbruiken dier familieregeeringen hadden echter een groot gedeelte der burgerijen van haar afkeerig gemaakt.

7. Om nu de geschiedenis dier burgertwisten te kunnen begrijpen, moet men wel degelijk iets van veel belang in het oog houden. Het is het volgende: de mensch is geest en lichaam. Alles, wat op den geest werkt, oefent een grooten invloed op hem uit. Zijn doen en laten zal op den duur gewijzigd worden, volgens hetgeen hij denkt. Wanneer een mensch geleid wordt door goede gedachten, zal hij goed handelen; wanneer de mensch geleid wordt door kwade gedachten, zal hij verkeerd handelen. Wanneer zijne gedachten omtrent personen en zaken veranderen, zal hij ook in zijn gedrag omtrent die personen en zaken veranderen. Uit dit alles zult gij begrijpen, van hoe groot gewicht het voor des menschen welzijn is, dat zijne gedachten zich op den goeden weg, op dien van godsdienst, rechtvaardigheid en deugd bewegen.

Nu geschiedde het, dat er in het midden der achttiende eeuw een groote invloed op geheel Europa werd uitgeoefend door een zeker aantal Fransche schrijvers. Deze schrijvers, die zich filosofen (dat is wijsgeeren) noemden, tastten de geheele maatschappelijke orde, vooral in zijn gezags-beginsel, aan. Zij stelden wel alle gebreken van de verschillende regeeringen in het licht; doch zij zagen niet welke gebreken er kleefden aan hetgeen zij voorstelden. Die filosofen wilden alles afbreken; maar zij hadden

niet beproefd, of hetgeen zij er voor in de plaats zouden stellen beter was. Bovendien was hunne grootste, hunne allergrootste fout, dat zij eene nieuwe maatschappij wilden vormen, eene nieuwe staatsinstelling wilden in het wezen roepen, maar eene maatschappij zonder God!

Wij hebben u verhaald, hoe in Holland meest alle boeken gedrukt werden, die door die Fransche filosofen werden geschreven; het ligt in den aard der zaak dat zij dus ook in ons land gelezen werden. De denkbeelden, in die boeken bevat, vonden ingang bij velen. Hunne gedachten werden er door gewijzigd en die gedachten oefenden weldra invloed uit op hunne handelingen. Daarbij kwam dat vroeger de burgerijen zich weinig met de regeering bemoeiden; maar dit was vooral sinds het jaar 1748 anders geworden. Toen en later begonnen in vele steden, vooral in Amsterdam en Utrecht, zich de burgerijen wel degelijk met de regeering te moeien.

8. Allengskens begonnen die burgerijen meer en meer ontevreden te worden met de regeering. De oude staatsgezinden gaven aan den stadhouder de schuld van vele zaken, waaraan deze volstrekt geen schuld had. Zij wilden het doen voorkomen, alsof de gebreken in de bestiering van land, gewest en steden alléén aan hem te wijten waren. Bij deze oude staatsgezinden voegden zich personen, die niet slechts de stadhouderlijke macht, maar geheel den toestand van de regeering der republiek berispelijk vonden. Deze echter gaven de meeste schuld aan den stadhouder. Er werden vele geschriften verspreid, waarin de macht en het aanzien van den stadhouder werden aangevallen; maar ook de voormalige inrichtingen van gewestelijke en stedelijke besturen werden evenmin gespaard. Te regt begreep men dat al het verouderde niet kon blijven bestaan; maar men wilde verbetering bewerkstelligen door middelen die afkeurenswaardig en verkeerd waren; door verachting van het wettig gezag!

9. Gij zult reeds opgemerkt hebben dat ongelukkig gevoerde oorlogen in 1672 en 1747 aanleiding gaven tot veranderingen

in de regeering van de republiek der vereenigde provinciën. Zoo gaf ook de ongelukkige Engelsche oorlog van 1770⁹⁸ aanleiding tot groote onlusten in ons vaderland. Die onlusten liepen zoo ver dat zij in een burgeroorlog ontaardden.

Ziehier wat aanleiding gaf tot den Engelschen oorlog.

Engeland bezat in Amerika aanzienlijke volkplantingen. Deze volkplantingen geraakten in geschil met het moederland. Zij verklaarden zich onafhankelijk en vormden een nieuwen staat: de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Zoodra deze zich onafhankelijk verklaard hadden, trok Frankrijk hunne partij. Dit veroorzaakte een oorlog tusschen Frankrijk en Engeland. Het was voor ons land allermoeielijkst om buiten dien oorlog te blijven; maar nog moeielijker om niet één van de oorlogvoerende partijen aanstoot te geven. Maar met wien zou men het houden? Met Engeland, of met Frankrijk?

Nu was het bijna altijd een onveranderlijke regel geweest, dat de stadhoudersgezinde partij meer op de hand van Engeland, de staatsgezinde op de hand van Frankrijk was. Zoo was het ook thans weder het geval. Daarbij kwam dat de Amsterdamsche kooplieden grooten handel met de Franschen dreven. Zij voorzagen hen gedurende den oorlog van timmerhout voor oorlogschepen; zij verkochten kruit en lood en oorlogsbehoeften aan de Amerikanen. De Engelschen beweerden dat de Nederlanders daardoor de onzijdigheid schonden. Toen zij merkten dat zeer vele voorname mannen in ons land in verstandhouding stonden met de Noord-Amerikanen, werden zij verbitterd. Zij begrepen dat het beter was te doen te hebben met een openbaren dan met een geheimen vijand en verklaarden in 1780⁹⁹ ons land den oorlog.

XXXVI.

ENGELSCH E OORLOG. — ORANJEGEZINDEN EN
PATRIOTTEN.

1. Onbegrijpelijk was de verblindheid in ons land vóór het uitbreken van den oorlog. Men dacht dat de Engelschen niet zouden durven. Deze begonnen van hunnen kant de vijandelijkheden op eene niet lofwaardige wijze. Eer zij namelijk den oorlog verklaarden, overvielen zij een groot getal onzer schepen en roofden die weg. Hierop zeiden zij ons den oorlog aan.

Binnen den tijd van ééne maand namen zij ons tweehonderd koopvaardijschepen af, die, niet op den oorlog voorbereid, van Indië huiswaarts kwamen of van andere landen van Europa naar hun vaderland terugkeerden. Het verlies, dat daardoor werd geleden, wordt op vijftien millioen gulden begroot. Het gevolg van den uitgebroken oorlog was, dat op eens scheepvaart, handel en nijverheid stilstonden. Alom heerschten schrik en moedeloosheid. De Nederlandsche bezittingen in West-Indië vielen alle in handen der Engelschen. Op het eiland St Eustatius, dat zij op ons veroverden, behaalden zij eenen buit van drie millioen gulden. Gij kunt begrijpen welke ontzaglijke verliezen onze handel door dezen oorlog leed.

2. Deze nadeelen werden niet opgewogen door de overwinning, welke de onzen bij Doggersbank behaalden. Onze vloot, groot vijftien oorlogsschepen, onder bevel van Jan Arnold Zoutman, raakte in de Noordzee bij de zoogenaamde Doggersbank slaags met de Engelschen. De vloot van deze, onder den admiraal Parker, telde twaalf schepen, maar zwaarder en beter gewapend dan de Nederlandsche, zoodat de kansen gelijk stonden. Na een hevig gevecht moesten de Engelschen afdeinzen. Toen de tijding hiervan bekend werd in het vaderland, was de vreugde algemeen. Men riep: »de

Trompen en de Ruyters leven nog!" Maar de Trompen en de Ruyters waren dood!

Na vier jaren over het algemeen zeer ongelukkig den oorlog gevoerd te hebben, werd in 1784 de vrede met Engeland gesloten. Wij kregen onze volkplantingen terug; maar de nadeelen van den oorlog waren groot en het grootste nadeel daarvan waren de binnenlandsche verdeeldheden.

3. Ons vaderland geraakte, terwijl het nog in oorlog was met Engeland, in gevaar insgelijks in oorlog te geraken met Jozef II, den Duitschen keizer. — Gelijk gij u herinneren zult, waren de zuidelijke Nederlanden, of België bij den vrede van Utrecht aan het keizershuis van Oostenrijk gekomen. Zij werden daarom de Oostenrijksche Nederlanden genoemd, gelijk vroeger de Spaansche Nederlanden. Antwerpen behoorde daartoe. Nu is die stad eene der best gelegene voor den handel, en vroeger was het de voornaamste handelstad van Europa geweest. De Hollanders en vooral Amsterdam begrepen dat zoo de handel op Antwerpen vrij bleef, dit groote afbreuk aan hen zou doen. Daarom legden zij, gedurende den tachtigjarigen oorlog, het er op toe, zich meester te maken van Staats-Vlaanderen. Door de forten, die zij daar bouwden, en door het bezit van Vlissingen maakten zij dat niet één schip naar Antwerpen kon zeilen, wanneer zij dit niet begeerden. Zoo gaven zij den handel van geheel de zuidelijke Nederlanden den doodsteek.

Keizer Jozef II, vorst der landen geworden zijnde, wilde nu dat de vaart op de Schelde vrij zou wezen. De republiek wilde dit niet toestaan. Het kwam bijna tot een oorlog. Door tusschenkomst echter van den koning van Frankrijk zag de keizer af van zijne eischen, op voorwaarde dat de republiek hem negen en een half millioen gulden uitkeerde. Zoo werd althans deze oorlog van ons afgewend, maar alléén door Fransche hulp.

4. De ongelukkige oorlog met Engeland was oorzaak dat de vijanden van den stadhouder steeds meer gehoor kregen. Men weet het aan Willem V, dat ons land zulke groote ver-

liezen had ondergaan. Deze beschuldigingen mochten onrechtvaardig zijn; toch vonden zij zeer veel geloof. De verbittering werd al grooter en grooter. In Holland, Utrecht en Gelderland hadden de vijanden van den stadhouder de overhand. Zij trachtten op alle mogelijke wijzen zijn gezag te besnoeien en hem gehaat en verdacht te maken: wat hun maar al te zeer gelukte. Die vijanden van den stadhouder noemden hunne partij, patriotten (dat is: vaderlandsvrienden); men gaf hun den scheldnaam van *Keezen*. De vrienden van den stadhouder werden Oranjegezinden en ook wel *Oranjeklanten* genoemd. Er was niet ééne stad in ons vaderland, welke niet in die twee vijandige partijen was verdeeld. Echter mengde men zich in Noord-Brabant en het Limburgsche, behalve te 's Hertogenbosch, niet zooveel in die burgerwisten als in de zeven provinciën. In Noord-Brabant en Limburg koesterde men, voor zoover men zich daar met die twisten moeide, de meeste genegenheid voor de patriotten. Dit was ook het geval met de Katholieken in de zeven provinciën. De redën daarvan is niet verre te zoeken. Die partij der patriotten bedoelde eene geheele omverwerping van den toestand der republiek. Daar nu die beide gewesten altijd als overwonnen land behandeld werden en de katholieke bevolking werd onderdrukt, scheen eene verandering in den toestand, waarin zij verkeerden, hun zeer wenschelijk toe.

5. De beleedigingen en onbillijke behandelingen, welke de stadhouder Willem V te 's Gravenhage ondervond, deden hem het besluit nemen, van daar te vertrekken. Dit geschiedde op het einde van 1785. Hij ging zijn verblijf te Nijmegen nemen. Hij bezocht echter nu en dan nog eens eenige steden van Holland, onder anderen Rotterdam. De geringere volksklasse was daar den stadhouder zeer genegen, gelijk in de meeste steden.

6. Om dan terug te komen op Rotterdam; hier waren de vischvrouwen zeer Oranjegezind. Zij werden aangevoerd door zekere Kaat Mossel. Toen zij de luidruchtige blijken van hare genegenheid voor den prins van Oranje gaven, werd

haar dit verboden en Kaat Mossel voor de rechtbank gedaagd. Onze beroemde dichter Bilderdijk, die ook Oranjegezind was, verdedigde als advocaat hare zaak. Gelijk in Rotterdam, zoo geschiedde het schier in alle steden. — Er vielen nu en dan betreurenswaardige bewegingen voor en de eene partij vervolgde de andere. Daarbij kwam dat de patriotten bevreesd waren, dat de stadhouder soms door de wapenen zijn gezag zou pogen te herstellen. Daarom begonnen zij zich in de meeste steden in den wapenhandel te oefenen. Ook hielden zij alom volksvergaderingen en bijeenkomsten. Gij kunt begrijpen dat dit alles de hoofden nog warmer maakte en de een den ander opzette. De patriotten gingen zoover, dat zij een klein leger, het *vliegend legertje* geheeten, oprichtten, om den prins en zijne aanhangers te bestrijden.

7. Gelijk ongelukkigergewijze meest altijd met burgertwisten het geval is, zagen beide partijen naar buitenlandsche hulp om. De stadhouder rekende op die der Pruisen, want de koning van Pruisen was de broeder van de prinses van Oranje. De patriotten rekenden op de hulp der Franschen; maar deze waren verre af, terwijl het gebied van den koning van Pruisen aan ons land grensde. Ook bleek het later dat de koning van Frankrijk zich niet om de patriotten in een oorlog wilde begeven.

8. De koning van Pruisen wachtte op eene gelegenheid, die hem het voorwendsel gaf om den stadhouder te hulp te komen. Deze gelegenheid werd hem door het volgende gegeven. De echtgenoot van den stadhouder, prinses Wilhelmina, begaf zich in Juni 1787 van Nijmegen op reis naar 's Gravenhage. Bij de Goejanverwellesluis, niet ver van Gouda, werd zij aangehouden door eenige gewapende patriotten. Deze belett'en de prinses hare reis te vervolgen, waarop zij terugkeerde. Deze beleediging, zijner zuster aangedaan, deed den koning van Pruisen om genoegdoening voor zijne zuster aan de staten van Holland vragen. Deze gaven die niet. De patriotten, die in de staten van Holland den meester speelden, hoopen op de hulp van Frankrijk; maar die hulp kwam niet. Daar-

entegen zond de koning van Pruïsen onmiddellijk een leger naar Holland. De staten van Holland en Utrecht poogden tegenstand te bieden. Zij zonden een klein leger tegen de Pruïsche soldaten af. De bevelhebber van dat leger, de prins van Salm, liet echter zijn eigen leger in den steek en verliet het. Hierdoor was het legertje der patriotten zonder aanvoerder. De Pruïsen maakten zich achtereenvolgens meester van Utrecht en Amsterdam. Nu durfde niet ééne stad meer tegenstand bieden.

Zoo hadden rampzalige burgerwisten ons land zoo ver gebracht, dat de Pruïsen ons op onzen eigen grond wetten kwamen stellen.

9. Wel verre van met gematigdheid van hunne overwinning gebruik te maken, wilden nu de Oranjegezinden zich wreken. Zeer vele patriotten werden vervolgd en hunne goederen verbeurd verklaard. Een groot getal verliet het land; de meesten van deze gingen zich in de zuidelijke Nederlanden en in Frankrijk vestigen. Het blijkt uit het gedrag van velen bij latere gelegenheid, vooral gedurende de Fransche omwenteling, dat zij heethoofden waren en zich door hunne hartstochten lieten medeslepen. Het getal van degenen, die hun vaderland verlieten, omdat zij tot de patriotten behoorden, bedroeg ruim 40,000.

Vraagt gij, wie van beide partijen gelijk had, dan luidt het antwoord: geen van beide. Het is van de patriotten zeer af te keuren, dat zij het wettig gezag miskenden; het is van de stadhoudersgezinden zeer af te keuren, dat zij, eenmaal overwinnaar, hunne tegenstanders vol haat en wraakzucht vervolgden.

XXXVII.

ONDERGANG DER OUDE REPUBLIEK.

1. Op het einde van de voorgaande eeuw hadden in Frankrijk gebeurtenissen plaats, die den gewichtigsten invloed op geheel Europa en ook op ons vaderland uitoefenden. Er brak een vreeselijke opstand los, die bekend is onder den naam van de Fransche revolutie of omwenteling. Die revolutie begon in 1789. Niet slechts werd de koning van Frankrijk, Lodewijk XVI, onttroond en de republiek uitgeroepen; maar de bloeddorstige partij, die voor een oogenblik meester van het land werd, liet den koning en duizende anderen op het schavot vermoorden. Ook wist zij Frankrijk in oorlog te brengen met de meeste Europeesche vorsten. Overal, zoo beweerden de mannen die Frankrijk met schrik en geweld beheerschten, zouden zij „vrijheid, gelijkheid en broederschap” brengen. Overal wilden zij de koningen en vorsten verjagen en het volk tot opstand aanzetten. Ook aan onzen stadhouder Willem V verklaarden zij den oorlog.

2. Het eerst vielen de Franschen in de Oostenrijksche Nederlanden. Zij veroverden die in 1793 en vereenigden ze met de Fransche republiek. Onder hunnen veldheer Dumouriez trokken zij ook in Staats-Vlaanderen en belegerden Maastricht; maar moesten weldra van ons grondgebied terugtrekken, toen hun leger door de Oostenrijkers geslagen werd. Dit geschiedde bij Neerwinden in Belgisch Limburg. Maar slechts voor een korten tijd was ons vaderland van hunne invallen bevrijd. In het jaar 1795 namelijk was het een buitengewoon strenge winter, en nu trokken de Fransche soldaten over de dichtgevroren rivieren ons land binnen, onder aanvoering van den generaal Pichegru. Met hen kwam een groot getal patriotten, die in 1787 waren uitgeweken. De verblindheid, ten gevolge van partijhaat, was zoo sterk dat vele patriotten de Fransche indringers met vreugde in het

vaderland ontvingen. Er werden haast geene pogingen aangewend om aan de vijandelijke legerscharen het hoofd te bieden. Willem V verliet het land. Den 13^{en} Januari stak hij met zijne vrouw en kinderen in eene visschersboot naar Engeland over. Later ging hij te Brunswijk in Duitschland wonen waar hij in 1806 stierf.

Zoo eindigden in 1795 het stadhouderschap en de republiek der zeven vereenigde provinciën!

3. Ons vaderland geraakte nu geheel en al onder den invloed en de macht der Franschen. Nadat voor korten tijd een voorloopig bewind na het vertrek van den stadhouder het land bestuurd had, werd er eene wetgevende vergadering samengeropen. De hevigste patriotten waren meester: zij wilden ons land geheel en al naar het voorbeeld van de Fransche republiek inrichten. De zelfstandigheid der provinciën ging te niet. Geheel ons land werd voor één en ondeelbaar verklaard; dat is, dat alom dezelfde wetten heerschen moesten en er geen onderscheid tusschen de verschillende onderdeelen des lands mocht gemaakt worden. Alle oude instellingen werden vernietigd. De nieuwe republiek kreeg den naam van Bataafsche republiek.

4. Alle deze veranderingen geschieden, terwijl de Franschen, eigenlijk gezegd, hier meester waren. Zij erkenden de Bataafsche republiek, doch op zeer bezwarende voorwaarden. Ons land moest Staats-Vlaanderen en hetgeen thans de provincie Limburg is afstaan, honderd millioen gulden oorlogskosten betalen en bovendien nog eene zeer groote hoeveelheid krigsbehoeften aan het Fransche leger verschaffen. Onze Fransche bevrijders, gelijk zij zich noemden, lieten zich dus wel duur betalen! Tot overmaat bleven 25,000 Fransche soldaten in onze vestingen, op onze kosten, in garnizoen liggen.

Op hunne beurt maakten de Engelschen zich meester van verschillende koloniën, als het eiland Ceylon en de Moluksche eilanden in Azië, Kaap de Goede Hoop in Afrika. De voornaamste van onze bezittingen, Java, bleef echter nog aan

ons. Later werd de generaal Daendels als gouverneur-generaal derwaarts gezonden. Deze voerde er vele gewichtige veranderingen in; hij regeerde met groote gestrengheid. In 1809 maakten zich de Engelschen ook van deze prachtige kolonie meester. De Oost-Indische Compagnie was bij dit alles te niet gegaan en met haar onze handel op Oost-indië.

5. Hoe groot de rampen ook waren, die ons vaderland door dit alles te lijden had, toch had de omwenteling van 1795 ook hare goede gevolgen. De oude misbruiken van familie-regeering hielden op: alle Nederlanders werden voor de wet gelijk verklaard. Alle belijders van verschillende godsdiensten kregen gelijke rechten: dus ook de Katholieken. Dit noemt men de *emancipatie* (dat is: vrijmaking) der Katholieken. De wet, waarbij deze emancipatie vastgesteld werd, is in 1798 uitgevaardigd. Zelfs bepaalde die wet dat de Katholieken weder voor een gedeelte in het bezit der kerken zouden geraken. In plaatsen, waar slechts ééne kerk was, moest die gegeven worden aan de leden der meest talrijke gezindheid; doch door nevenbepalingen en in de toepassing wisten de Hervormden deze wet te verijdeien. Evenwel kwamen de Katholieken, vooral in Noord-Brabant, daardoor in het bezit van kerken, die zij vóór de heerschappij der Gereformeerden gehad hadden.

6. Nu ons vaderland in zoo nauwe bondgenootschap met Frankrijk was, kwam het daardoor in oorlog met Engeland. In 1797 geraakte onze vloot, groot zestien oorlogschepen, onder admiraal de Winter, niet ver van den Helder bij Kamperduin slaags met de Engelsche vloot. Na een gevecht van drie uren moest de Winter zich met zijn schip overgeven. Insgelijks moesten dit de meeste andere Hollandsche schepen doen. Daarmede was insgelijks de laatste vloot der eenmaal zoo beroemde republiek vernietigd. In 1799 landden nu de Engelschen, vereenigd met eene legerafdeeling van Russen, te Helder en geraakten bij het dorp Bergen, niet ver van Alkmaar, slaags. Ons leger, vereenigd

met dat der Franschen, stond onder den generaal Brune: deze overwon en de Engelschen trokken weder af.

7. Napoleon Bonaparte, de grootste veldheer der Franschen, was aan het hoofd der Fransche republiek gekomen, onder den titel van eersten consul. Hij behaalde overwinning op overwinning. Eindelijk sloot hij vrede met de Engelschen, in Maart 1802, te Amiens. Ook ons vaderland werd in dien vrede begrepen. Engeland gaf ons alle zijne koloniën terug, uitgezonderd het eiland Ceylon. Onmiddellijk begonnen nu handel en scheepvaart weder te bloeien; een aanzienlijk getal schepen ging weder naar de Oost-Indiën of naar de Oostzee, om van daar granen te halen; doch de vrede duurde, helaas! zeer kort. In 1803 verklaarde Napoleon opnieuw den oorlog aan Engeland. De schepen, die op het sluiten van den vrede uitgezeld waren, hadden voor het grootste gedeelte nog niet eens het vaderland weder bereikt. Zij vielen nu voor een groot gedeelte in de macht der Engelschen. Want ons land was gedwongen met Frankrijk den oorlog tegen Engeland te voeren. Spoedig maakte zich de vijand weder meester van onze beste koloniën: van Ceylon, de kaap de Goede Hoop en Suriname. Aan Hollands handel werd de gevoeligste slag toegebracht, ja, hij werd bijna geheel en al vernietigd.

8. In 1804 maakte zich Napoleon tot keizer der Franschen. Nu wilde de keizer dat ons land zou geregeerd worden op eene wijze, die met de regeering in Frankrijk overeenkwam. Rutger Jan Schimmelpenninck, een Overijselaar, was Hollandsch afgezant geweest, tijdens het sluiten van den vrede te Amiens. Op hem vestigde Napoleon het oog. Hij vorderde van de regeering der Bataafsche republiek dat zij aan Schimmelpenninck het hoogste gezag zou in handen geven. Napoleons wil was eene wet voor ons land. Schimmelpenninck werd aan het hoofd der regeering geplaatst met veel meer macht dan ooit een stadhouder gehad had. Hij voerde den titel van raadpensionaris. Hij regeerde met veel beleid, doch niet langer dan ruim één jaar. Toen begeerde Napoleon dat ons vaderland zijn broeder

Lodewijk als koning zou aannemen: wat dan ook geschiedde. Want den wil van den Franschen keizer durfde niemand meer wederstreven.

XXXVIII.

LODEWIJK, KONING VAN HOLLAND, EN DE FRANSCHHEERSCHAPPIJ.

1. Lodewijk was op één na de jongste broeder van Napoleon. De Keizer wilde geheel het vasteland van westelijk Europa aan zich onderworpen maken. Zijn plan was: Frankrijk tot den machtigsten staat van Europa te verheffen. Reeds had hij geheel België en een deel van Duitschland, dat de Rijnprovincie genoemd werd, bij Frankrijk ingelijfd. Ook had hij van noordelijk en midden-Italië een koninkrijk gemaakt, waarvan hij koning was. Napels en Spanje zou hij ook spoedig tot koninkrijken maken, waarvan zijn zwager en zijn oudste broeder koningen waren. Van een gedeelte van Duitschland maakte hij een koninkrijk Westfalen, waarvan insgelijks een zijner broeders koning werd. Zoo moest ook Holland een koninkrijk voor een zijner broeders worden. Al deze nieuwe vorsten moesten zich geheel en al voegen naar den wil van Napoleon: zij mochten niet handelen als onafhankelijke vorsten in het belang van hun volk, maar alleen in het belang van den Franschen keizer. Zoodoende werden al die volken eigenlijk onderdanen van de Franschen. Dit althans was het plan van Napoleon.

2. Lodewijk werd in 1806 koning van Holland. Eerst nam hij zijne residentie te 's Gravenhage, daarna te Utrecht en toen te Amsterdam. Hier liet hij het prachtige stadhuis inrichten voor een koninklijk paleis, gelijk het dit dan thans ook nog is. De nieuwe koning van Holland verstond niet eens de taal van het volk, waarover hij moest regeeren. Doch hij was een man, die het wel met de Nederlanders meende. Hij wilde inderdaad het belang van zijn volk be-

hartigen. Hij was zachtzinnig en beleefd jegens een ieder, omringde zich met Nederlanders, koos uit hen zijne staatsdienaren en beschermde kunsten en wetenschappen. Ook deed hij zijn best dat de Nederlanders zoo weinig mogelijk den druk der Fransche overheersching gevoelden. Immers de Fransche keizer wilde dat zijn broeder geheel en al op zijn Fransch zou regeeren.

3. Onder de maatregelen, welke Napoleon allen vorsten, die van hem afhankelijk waren, oplegde, behoorde het *continentaal stelsel*. Zoo noemde men eene reeks van wetten op den handel met Engeland. De Fransche keizer begreep dat de Engelschen vooral machtig en rijk waren door hunnen handel. Nu wilde hij dien handel vernietigen. Daarom verbood hij in alle landen van Europa, die zich naar zijnen wil moesten voegen, den handel met Engeland. Langs de kusten van alle landen en dus ook langs die van Holland werden tolbeambten aangesteld, om ieder handelsverkeer met Engelschen onmogelijk te maken. Alle Engelsche waren, die gevonden werden, werden verbeurd verklaard of verbrand; zij, die ze kochten, streng gestraft. Gij kunt begrijpen hoe allernoodlottigst dergelijke maatregel voor een land als het onze wezen moest. Scheepvaart en handel moesten daardoor ten eenenmale vernietigd worden. En die beide zaken waren twee der voornaamste takken van bestaan van ons land. Koning Lodewijk kon, wel is waar, zijn broeder Napoleon niet belletten dit stelsel van dwang in te voeren; maar hij deed zijn best om het zoo weinig mogelijk drukkend te maken. De Fransche keizer overlaadde hem hierom met de scherpste verwijten. Niet minder kwalijk nam deze het hem af, dat hij zich in twee andere zaken niet naar zijnen zin voegen wilde.

5. Deze twee waren de *conscriptie* of loting en de *tierceering* of vermindering van de interesten, die de staat aan zijne schuldeischers betaalde. Vóór de Fransche overheersching werd geen Nederlander tot den krijgsdienst gedwongen; maar Napoleon had in zijn rijk het stelsel ingevoerd, dat jaarlijks een aanzienlijk getal jongelingen als soldaat in dienst moest

treden. Zij, die dit moesten doen, werden door het lot aangewezen; vandaar, in het Nederduitsch, de naam van loting. Gij kunt begrijpen dat zulk een maatregel onzen landgenooten verre van aangenaam was. Even hatelijk was de tierceering of vermindering tot op $\frac{1}{3}$ van de staatsschuld. In tijden van oorlog of groote geldbehoefte hadden de achter-eenvolgende regeeringen van ons land van de gezetene burgers geld geleend, tegen een bepaalden interest. Die schuld werd, gelijk de eerlijkheid het vorderde, beschouwd als on-aantasbaar. Nu wilde Napoleon dat zijn broeder de interesten van die staatsschulden tot op een derde zou verminderen. Gesteld dus: iemand trok vijftienhonderd gulden voor interesten van geld, dat het land hem schuldig was; zoo iemand zou voortaan maar vijfhonderd gulden ontvangen! Lodewijk begreep hoe drukkend de conscriptie of loting en de tierceering voor zijne nieuwe onderdanen wezen zouden. Daarom wilde hij die beide zaken niet invoeren, tot groote ontevredenheid van keizer Napoleon.

5. De oorlog van Frankrijk met Engeland, waarin ook Holland deel moest nemen, was allerverderfelijkt voor ons land door de vernietiging van den handel. Daarbij kwam nog dat in 1809 een Engelsch leger van 50,000 man op het eiland Walcheren landde. Het bombardeerde Vlissingen en nam die stad in. De Engelschen wilden nu Antwerpen belegeren; doch een Hollandsch leger dwong hen Zuid-Beveland en Walcheren, welke eilanden zij reeds in bezit hadden, te ontuimen. Ook brachten de Zeeuwsche koortsers, die de Engelsche soldaten aantastten, er veel toe bij om deze tot vertrek te noodzaken.

6. Ofschoon Lodewijk, naar zijn vermogen, alles gedaan had om de Engelschen uit Zeeland te verdrijven, gaf Napoleon hem toch de schuld van dien inval niet behoorlijk voorkomen te hebben. Ook verweet hij hem, dat hij de maatregelen, door den keizer bevolen, als het continentaalstelsel, de conscriptie en de tierceering, slecht of in het geheel niet nakwam. De keizer dwong zijnen broeder te Parijs afstand te doen

van Noord-Brabant en Zeeland en behandelde hem bovendien zeer onwillig. Dit bewoog Lodewijk om den 1ⁿ Juni 1810 den troon van Holland en het land te verlaten. Zijne vrouw en kinderen bleven te Parijs. De jongste zijner zonen is later keizer der Franschen geworden, onder den naam van Napoleon III.

7. Toen Lodewijk afstand van den troon van Holland had gedaan, verklaarde Napoleon ons land met Frankrijk vereenigd. En zoo groot was de schrik voor dien veroveraar, dat niemand het waagde zich er tegen te verzetten. Nog in de maand Juni trokken de Fransche troepen Amsterdam binnen en ons land werd in Fransche departementen (zoo-veel als provinciën) verdeeld. Ons vaderland was veroverd, ten onder gegaan, vernietigd! Fransche wetten werden voor ons land verplichtend verklaard; onze jongelingen werden in het Fransche leger gestoken; onze taal moest wijken voor de Fransche; onze inwoners werden door Fransche prefecten (zoo veel als goaverneurs) bestierd. Daarbij kwam een tal van Fransche beambten, douanen genoemd, die in alle steden op den handel in Engelsche waren moesten letten en zich door knevelarijen gehaat maakten. Het continentaal stelsel werd met alle gestrengheid ten uitvoer gelegd. De conscriptie werd insgelijks onder de zwaarste bepalingen ingevoerd, en duizende jongelingen werden aan hunne ouders en hunne werkzaamheden ontrukkt, om in Spanje, in Rusland en elders voor een vreemden veroveraar het leven te verliezen. Die tierceering werd insgelijks ingevoerd en maakte duizenden lieden, die vroeger welvarend geweest waren, behoeftig of geheel en al arm. Daarbij kwam nog, dat scheepvaart, handel en nijverheid geheel en al vernietigd waren. Ook onze koloniën gingen verloren; want de Engelschen maakten zich in 1810 van Java meester. De Hollandsche vlag wapperde niet meer op de zee. Alleen op het eilandje Decima, in Japan, bleef zij overeind; want daar kwamen Franschen noch Engelschen haar nederwerpen! De Fransche overheersching, die tot de bangste tijden behoorde, welke ons va-

derland ooit heeft uitgestaan, duurde ruim drie jaren.

8. Napoleon viel door zijnen hoogmoed en zijne heerschzucht. God, die de koningen verheft en laat vallen, behoefde slechts eene sterke koude te zenden, om den man, voor wien geheel Europa beefde, ten val te brengen. Reeds had de Fransche keizer in 1809 paus Pius VII als eenen gevangene laten wegvoeren. De paus had over hem het banvonniss uitgesproken, en de keizer had gezegd: «die ban zal mijnen soldaten het geweer niet van de schouders doen vallen.» Dit deed de hevige koude in Rusland, waar duizenden en duizenden soldaten letterlijk het geweer van de schouders viel, terwijl de koude hen doodde.

9. In 1812 namelijk trok Napoleon met 600,000 soldaten naar Rusland, om den keizer van dat rijk te beoorlogen. Hier kwam het grootste gedeelte van zijn leger door koude, gebrek en den vijand om het leven. Hierop greep geheel Duitschland naar de wapenen. In 1813 verloor Napoleon een veldslag bij Leipzig tegen de vereenigde legers der Duitschers, Russen en Zweden. Nu hoopte men zich van het juk van den gehaten overwinnaar te kunnen bevrijden. In het laatst van 1813 kwamen de Russische troepen in ons land: in Groningen en Friesland. Het was en bleef evenwel nog eene hachelijke zaak om tegen de Franschen op te staan. Overal lagen nog Fransche soldaten in garnizoen, en Napoleon had zelf tegen Schimmelpenninck gezegd, dat hij liever de dijken van ons land zou laten doorsteken, dan het ontruimen. Doch toen den 15^{en} November de Fransche generaal Molitor uit Amsterdam op Utrecht terugtrok, barstte het volk los. Het sierde zich met oranjelinten en verbrandde de wachthuizen der douanen, onder het geroep van «Oranje boven!»

10. Reeds hadden eenige mannen in 's Gravenhage, die den val van Napoleon vooruitzagen, zich op eene omwenteling voorbereid. De voornaamste van deze waren Gijsbert Karel van Hogendorp, van der Duyn van Maasdam en van Limburg Stirum. Deze besloten thans het hoög gezag te aanvaarden in naam des prinsen van Oranje. Zij vaardigden tot dezen, die zich

in Engeland ophield, eene bezending af. Onmiddellijk verklaarde zich geheel het Nederlandsche volk voor de verworping der Fransche heerschappij en den terugkeer van Oranje. Alléén in die steden, waarin nog Fransche bezetting lag, moest men zich uit voorzichtigheid stil houden. Den 30^{en} November landde Willem Frederik, de zoon van den laatsten stadhouder Willem V, te Scheveningen. Terstond werd hij ingehaald en spoedig als souverain vorst met geestdrift aangenomen. Het was dus niet de oude republiek, onder beheer van een stadhouder die hersteld werd, maar er verrees een nieuwe staat, met een souverain vorst aan het hoofd. Het onderscheid hiertusschen is, dat de stadhouder beschouwd werd als eerste dienaar der staten, die souverain waren, dat is met het hoogste gezag bekleed; terwijl thans het hoogste gezag aan den vorst zelfven toekwam, die eerlang zou regeeren in overeenstemming met de staten-generaal, als vertegenwoordigers der natie.

XXXIX.

REGEERING VAN WILLEM I.

1. Gijsbert Karel van Hogendorp had reeds eene grondwet of constitutie op papier samengesteld, eer de omwenteling uitbrak. Volgens deze zou de souveraine vorst regeeren met eene eerste en tweede kamer der staten-generaal. Deze drie zouden gezamenlijk de wetgevende macht hebben. De souveraine vorst zou de wetten ten uitvoer brengen door middel van zijne ministers. De rechterlijke macht zou onafzetbaar wezen. Verder zouden alle provinciën gezamenlijk een staat vormen, die volgens dezelfde wetten werd bestuurd. Deze staatsregeling werd aangenomen in eene vergadering van zeshonderd aanzienlijken des lands en den 30 Maart 1814 door Willem I bezworen.

2. Intusschen was Napoleon geheel en al overwonnen en Lodewijk XVIII koning van Frankrijk geworden. Om den toestand van Europa te regelen, kwamen de Europeesche vor-

sten op een congres te Weenen bijeen. Daar werd het besluit genomen, dat België of de zuidelijke Nederlanden bij de noordelijke Nederlanden zouden gevoegd worden en samen een koninkrijk vormen, onder een koning uit het huis van Oranje-Nassau. Zoo kwamen de zeventien provinciën, die in 1579, ten gevolge van de overheersching der Calvinisten, van een gescheurd waren, weder tot één. Aan dat koninkrijk der Nederlanden werd toegevoegd het groothertogdom Luxemburg, als afzonderlijke staat onder denzelfden vorst. Ook kreeg ons land de meeste zijner koloniën, waaronder de belangrijkste van alle, Java, terug.

3. Terwijl het congres te Weenen nog bijeen was, kwam de tijding dat Napoleon het eiland Elba, waar hij moest verblijven, had verlaten en in Maart 1815 in Frankrijk was geland. Onmiddellijk trokken zijne oude soldaten weder onder zijn vaandel, en koning Lodewijk XVIII moest naar Gent vluchten. Hierop verklaarden de vorsten te Weenen hem terstond den oorlog. Napoleon trok een leger te zamen en viel in de zuidelijke Nederlanden. Met evenveel snelheid was een leger, uit Engelschen, Nederlanders, Hanoveranen en Pruisen bestaande, te zamen, om hem het hoofd te bieden. De opperbevelhebber van dit leger was de Engelsche lord Wellington. De zoon des konings, prins Willem van Oranje, stond onder Wellington aan het hoofd der Hollandsche troepen.

Het is u allen bekend, hoe den 18ⁿ Juni 1815 beide legers bij Waterloo, niet ver van Brussel, elkander slag leverden. De prins van Oranje en zijne Hollanders gedroegen zich zeer dapper. De prins zelf werd in een gevecht bij Quatre-Bas gewond. Door de aankomst der Pruisen, onder den veldmaarschalk Blücher, werden de Franschen volledig verslagen. Napoleon zelf vluchtte. In Frankrijk gekomen, was hij genoodzaakt zich op een Engelsch oorlogsschip te begeven. De Europeesche mogendheden besloten hem naar het eiland St. Helena in den Atlantischen Oceaan te verbannen, waar hij in 1821 gestorven is.

4. Willem I kwam hierdoor in het rustig bezit van een koninkrijk, dat toen reeds meer dan zes millioen inwoners telde, in Azië zeer rijke bezittingen had en na Engeland de eerste handeldrijvende mogendheid van Europa was. Willem was een vorst, die zich met hart en ziel er op toelagde zijn volk te regeeren, naar hetgeen hij dacht dat tot heil des volks welzijn strekte. Hij was werkzaam, vol overleg en diep doordrongen van het gewichtige van zijne taak. Hij had de verlorene welvaart zijns volks te herstellen en de verwijdering, die er steeds tusschen de bewoners der zuidelijke en der noordelijke Nederlanden bestond, op te heffen.

5. Talrijk zijn de maatregelen, welke hij nam, om handel, scheepvaart, nijverheid en fabriekwezen te doen bloeien, om eenheid en orde in het bestuur en in de wetgeving te brengen. In 1816 zond hij eene oorlogsvloot uit, onder den vice-admiraal van de Capelle, naar Algiers. Deze, verbonden met eene Engelsche vloot onder lord Exmouth, kastijdde de Algerijnsche zeeroovers voor hunne rooverijen en bombardeerde de stad Algiers zelve. Dit boezemde dien zeeroovers ontzag in, zoodat zij onze koopvaardijschepen in de Middellandsche zee voortaan ongemoeid lieten. Ook in onze Oost-Indische bezittingen wist hij het Nederlandsch gezag met klem te handhaven. In 1821 werd eene vloot en legerafdeeling naar Palembang op het eiland Sumatra gezonden, om den sultan van dat rijk te tuchtigen. In 1825 hadden de Nederlanders een langdurigen strijd te voeren tegen een inlandsch opperhoofd, Diepo Negoro. Ook deze werd door de wapenen gedwongen zich aan het Nederlandsch gezag te onderwerpen.

6. Terwijl Willem I op deze wijze onzen handel en koloniën met de wapenen wist te verdedigen, liet hij in Nederland zelf zeer nuttige werken ondernemen. De voornaamste daarvan zijn: het graven van het Noord-Hollandsch kanaal, van den Helder naar Amsterdam, en het graven van de Zuid-Willemsvaart, van 's Hertogenbosch naar Maastricht. Onder de nuttige instellingen, door koning Willem I tot stand ge-

bracht, behoort ook de Handel-Maatschappij. Deze trad in de plaats der voormalige Oost-Indische Compagnie. Haar doel was de produkten onzer Oost-Indische bezittingen in de Oost zelf te vervoeren op schepen, door haar uitgerust, ze aan de Nederlandsche markten te brengen en daar te verkoopen. Tot het kapitaal, hetwelk noodig was tot het stichten dier maatschappij, had de koning zelf een belangrijk aandeel bijgedragen.

7. Voor alles, wat de bevordering van wetenschap en kunst betrof, betoonde Willem I zich insgelijks zeer ijverig. De hoogeschool van Groningen en die van Utrecht, welke Napoleon had opgeheven, werden hersteld. Leidens hoogeschool was door den Franschen overwinnaar gespaard. Bij deze drie hoogeschoolen in het noorden richtte Willem III ook nog andere op in de zuidelijke Nederlanden. Die van Leuven bestond reeds: die van Luik en Gent werden opgericht. Ons vaderland, dat in alle opzichten herleefde, nadat het door de Franschen zoo was onderdrukt, werd zeer welvarend door handel, nijverheid en landbouw. Enkele zeer verschrikkelijke rampen, zooals de overstroming in Noord-Holland en Friesland-Groningen in 1825, werden gelenigd door de algemeene weldadigheid. Ons vaderland telde een aantal mannen, die zich verdienstelijk maakten in schier alle vakken van wetenschap en kunst. Sinds den tijd van de zeventiende eeuw, die Hollands bloeitijd mag geheeten worden, had het zulke groote dichters niet gehad. De eerste van deze was Willem Bilderdijk, na Vondel de grootste van alle nederlandsche dichters. Bilderdijk was reeds lang als dichter bekend, eer Willem I op den troon kwam; hij had reeds de achting van koning Lodewijk in hooge mate genoten. Een ander dichter, minder groot, vervaardigde insgelijks zijne schoonste gedichten gedurende de Fransche heerschappij: het was Helmers, die *de Hollandsche natie* heeft gedicht. Tollens, aan wien wij het volkslied *„Wien Neêrlands bloed”* te danken hebben, was jonger dan de beide eerstgenoemden en tijdens de regeering van Willem I de meest geliefde dichter. 't Is te be-

treuren, dat hij de Kerk zijner vaderen verlaten heeft. Da Costa en Jacob van Lennep, die onder Willem II en III ons land tot luister strekten, waren insgelijks onder de regeering van Willem I reeds bekend: de eerste als dichter, de tweede, vooral, als prozaschrijver. Pieneman, Kruseman, Schotel en anderen handhaafden den roem van Hollands schilderschool. Van der Palm en Des Amorie van den Hoeven waren als groote redenaars beroemd. Wij zouden nog vele andere geleerde en uitstekende mannen uit dien tijd kunnen noemen.

8. Mocht Willem I de welvaart van zijn land ieder jaar zien toenemen, toch slaagde hij er niet in de verwijdering tusschen Noord- en Zuid-Nederlanders te doen ophouden. Door zijne verkeerde maatregelen maakte hij die verwijdering grooter. Willem I was zeer eigenzinnig; hij wilde weinig naar goeden raad luisteren. Bovendien was hij geheel en al het gevoelen toegedaan van die mannen, welke de kerk en den godsdienst aan de wereldlijke regeeringen willen onderworpen maken. Hij zelf en de staatsdienaren, wien hij het meeste vertrouwen schonk, koesterden sterke vooroordeelen tegen de Katholieken. En gelijk gij weet, is de bevolking van België of de zuidelijke Nederlanden uitsluitend katholiek. Toen de bisschop van Gent, de Broglie, zich niet als onderworpen dienaar van de koninklijke almacht wilde betoonen, liet Willem I hem door partijdige rechters veroordeelen. Daar de bisschop buitenslands gegaan was, liet hij diens portret tusschen twee gemeene misdadigers op een schavot ten toon stellen. Dit gaf veel verbittering.

9. Ook wilde hij de katholieke geestelijkheid naar zijn zin laten onderwijzen en vormen, geheel en al tegen den geest der katholieke Kerk. Hij richtte met dat doel te Leuven eene instelling van onderwijs op, *Collegium Philosophicum* genaamd. Hierop moesten allen, die eenmaal priester wilden worden, studeeren. Doch de getrouwe Katholieken wilden dat niet, wijl het door de kerkelijke overheid veroordeeld werd. Zij gingen liever buitenslands studeeren dan in eene zeer verdachte instelling. Later, in 1827, hief

Willem I het Collegium Philosophicum wel weder op, doch toen had de ontevredenheid reeds te diepe wortelen geschoten. Ook bracht hij het concordaat, dat hij met den Paus gesloten had, zeer onvolledig en volstrekt niet eerlijk ten uitvoer. Daarenboven trachtte hij in alle steden en dorpen der zuidelijke Nederlanden, waar dit slechts kon, Noord-Nederlandsche protestantsche ambtenaren te plaatsen: protestantsche professoren en onderwijzers werden gezonden naar plaatsen, waar bijna alle leerlingen den katholieken godsdienst beleden. De oprichting van nienwe protestantsche gemeenten in katholieke streken werd zeer bevorderd.

10. De pogingen om het Protestantisme in de zuidelijke Nederlanden voort te planten verbitterden een groot gedeelte der bevolking. Een ander gedeelte werd niet minder verstoord door het verplichtend maken van de Nederduitsche taal. Eenige Belgische provinciën namelijk hebben eene bevolking, die uitsluitend Fransch spreekt. Nu wilde de regering dat alles, wat van haar uitging, in het Nederduitsch zou opgesteld worden: dat de registers en advokaten de Nederduitsche taal zouden gebruiken. Dit baarde misnoegen. Een tijd lang hadden de zoogenaamde liberalen in België (de onverschilligen in den godsdienst, die een verkeerde staatkunde op den voorgrond stelden) geen gemeene zaak gemaakt met de Katholieken. De laatsten waren het minst genegen tot verzet tegen den koning; doch eindelijk sloegen beide partijen de handen in elkander, om de maatregelen van Willem I te dwarsboomen.

11. De ontevredenheid der Zuid-Nederlanders was met ieder jaar toegenomen; waarschijnlijk zou zij echter nog niet zoo spoedig uitgebarsten zijn, ware het niet dat op den 29^{en} Juli te Parijs een opstand uitbrak en de koning, Karel X, van den troon gestooten werd. Dit gaf den Belgen moed, en den 26^{en} Augustus 1830 brak er in Brussel een oproer uit. Willem I, die beurtelings te Brussel en te 's Gravenhage resideerde, was in Gelderland, op het Loo. De koning gaf wel bevel dat troepen op Brussel zouden aanrukken, doch dat de prins van

Oranje, die aan het hoofd daarvan stond, geene geweldige maatregelen zou bezigen. De prins, die zeer bemind in Brussel was, beproefde vruchteloos overreding te gebruiken. De opstandelingen eischten dat Zuid-Nederland geheel afgescheiden zou worden van Noord-Nederland. Ook prins Frederik, des konings tweede zoon, vermocht niets. De opstand breidde zich spoedig over alle zuidelijke provinciën uit. Den 24ⁿ November 1830 verklaarde België het huis van Oranje-Nassau vervallen van den troon. Zoo hadden de pogingen om den zuidelijken Nederlanden het Protestantisme op te dringen, ten tweeden male de scheiding der zeventien provinciën veroorzaakt!

12. Willem I riep nu de hulp in der mogendheden, die in 1814 op het congres te Weenen Noord- en Zuid-Nederland met elkander vereenigd hadden. Doch Frankrijk en Engeland zagen met genoegen de afscheiding, en de andere mogendheden wilden er geen Europeeschen oorlog om wagen. Nu besloot Willem I, met de krachten van het hem getrouw gebleven gedeelte zijns rijks de opgestane gewesten tot onderwerping te brengen. Spoedig had hij een leger van 100,000 man op de been. Eer dit leger België inrukte, geschiedde er iets dat de geestdrift der natie opwekte. Den 5ⁿ Februari was een kanonneerboot op de Schelde voor Antwerpen op droog geraakt. De Belgen wilden zich daarvan meester maken, toen de bevelhebber der kanonneerboot, Jan Karel Josephus van Speyk, het kruit in brand stak en zijn schip met vriend en vijand in de lucht liet springen. Deze daad is veel meer verheerlijkt dan zij verdiende; doch in dagen van opgewondenheid geschiedt zoo iets wel eens meer.

13. Den 2ⁿ Augustus trok het Hollandsche leger België in. Dit rijk had zich reeds een nieuwen koning gekozen: Leopold van Saxon-Koburg, die door Frankrijk en Engeland terstond als koning van België werd erkend. Bij Hasselt, in Belgiesch Limburg, werd eene afdeeling van het Belgische leger door de Nederlanders verslagen. Ook bij Leuven werden de Belgen door ons leger, onder opperbevel van den

prins van Oranje, overwonnen. Deze zou spoedig Brussel bezet hebben: maar 40,000 Franschen waren België binnengerukt, om de overwinnende Nederlanders te stuiten. Daarop trok de prins van Oranje met zijn overwinnend leger naar Noord-Brabant terug. In dezen veldtocht, den tiendaagschen veldtocht geheeten, toonde ons leger dat de oude Nederlandsche moed nog niet ontaard was.

De generaal Chassé was nog meester van de citadel van Antwerpen en weigerde deze te ontruimen. De Franschen belegerden daarop de citadel. Chassé verdedigde haar moedig, maar was door overmacht gedwongen haar, na een hevig bombardement, over te geven. De Nederlandsche soldaten werden in Fransche krijgsgevangenschap gebracht, doch spoedig weder vrijgelaten.

14. Het koninkrijk België was dus gegrondvest en de scheiding van Noord- en Zuid-Nederland voltrokken. Het duurde echter tot 1839 eer de vrede gesloten werd. Tot zoolang was het slechts een wapenstilstand geweest. Dat de vrede niet eerder werd gesloten, was te wijten aan de vasthoudendheid van Willem I. Geheel Europa erkende België als eenen onafhankelijken staat, doch Willem I was niet te bewegen de vredesvoorwaarden aan te nemen. Het eenige, wat hij deed, was in 1833 de vijandelijkheden te staken. Hiertoe werd hij genoodzaakt, daar de Engelschen onze havens met hunne oorlogsschepen blokkeerden, waardoor handel en scheepvaart stil stonden. Toen de koning zich bereid verklaarde de vijandelijkheden te staken, hieven de Engelschen de blokkade op. Eindelijk nam Willem I de vredesvoorwaarden, gewoonlijk de 24 artikelen genoemd, aan. Daarbij ontving ons vaderland zijne tegenwoordige grenzen. België moest jaarlijks f 5,000,000 betalen voor zijn aandeel in de nationale schuld.

15. De oorlog, door de Belgische omwenteling veroorzaakt, heeft ons land met een last van groote schulden beladen, want die krijgstoerusting gedurende jaren hadden verbazend veel gekost. De wijze, waarop Willem I de zuidelijke

Nederlanden wilde regeeren, had de scheuring tusschen Noord- en Zuid-Nederland ten gevolge. Toen later de wensch naar verandering in zijne wijze van regeeren ook in ons land algemeen werd, legde Willem I in 1840 de kroon neder. Hij vertrok naar Duitschland en stierf daar in 1843.

XL.

REGEERING VAN WILLEM II EN WILLEM III.

1. Willem II, die, nog prins van Oranje, zich bij Waterloo en Leuven zoo uitstekend had gedragen, volgde zijnen vader op den troon. Hij was een zeer vriendelijk en innemend vorst en algemeen bemind om zijne rondborstigheid. Hij was een groot voorstander van wetenschap en kunst. Terstond na zijne komst op den troon, beproefde hij de bezwaren zijner onderdanen, zooveel in zijn vermogen was, weg te nemen. Onder deze bezwaren behoorden die, welke de Katholieken hadden tegen de toen bestaande onderwijswet. Des konings goede bedoelingen hierin werden echter vrijdeld door eene machtige partij in ons land. Deze partij begeert geene godsdienstige grondslagen van het onderwijs; maar zij wil der jeugd eene godsdienstbeschouwing volgens haren zin inprenten. De Katholieken konden in de bedoelingen dier partij niet stilzwijgend berusten, omdat zij overtuigd zijn dat de godsdienst de grondslag van geheel des menschen leven, dus ook van het onderwijs der jeugd moet zijn. Ondanks des konings goeden wil, werden de oorzaken tot ontevredenheid der Katholieken niet weggenomen; want die partij, van welke wij u gesproken hebben, was te sterk, dan dat des konings wil haar tegenstand kon overwinnen.

2. Willem II had bij zijne komst tot den troon met eene groote moeielijkheid te kampen. Het volhardingstelsel van Willem I (zoo noemde men des konings gedrag bij gelegenheid van de Belgische omwenteling) was ons land duur te

staan gekomen. De geldmiddelen waren in een allerongunstigsten staat. Hierin moest worden voorzien. Door den minister F. A. van Hall werden maatregelen voorgeslagen en ten uitvoer gebracht, om *f* 127,000,000 van de Nederlandsche natie te leenen. Voor deze som werden andere staatsschulden afgelost; en daar genoemde som tegen lagere interest geleend was, sproot hieruit een belangrijk voordeel voor 's rijks schatkist voort. Door een zuinig en verstandig beheer werd in korte jaren de toestand der financiën weder gunstig. In 1846, 1848 en 1849 hadden de Nederlanders in Oost-Indië hun gezag te handhaven tegen de inlandsche vorsten van het eiland Bali. Die vorsten beproefden een gewapenden opstand, welke echter door de Nederlandsche troepen onderdrukt werd.

3. Het jaar 1848 was een allergewichtigst jaar. In Frankrijk brak eene omwenteling uit; koning Lodewijk Filips werd van den troon gejaagd en de republiek uitgeroepen. Niet eene republiek, gelijk in ons land gedurende de XVIIe en XVIIIe eeuw, maar eene republiek vol verwarring en miskenning van gezag. Ook in andere landen van Europa: in Italië, Pruisen en Oostenrijk, braken groote onlusten uit. Nu waren in ons vaderland zeer velen ontevreden met de wijze, waarop het land geregeerd werd. Zij verlangden eene nieuwe grondwet. Willem II, welke dien zeer algemeenen wensch zijner onderdanen kende, wilde dien niet wederstreven. Uit eigen beweging verklaarde hij dat ook zijne begeerte was, dat de grondwet zou gewijzigd worden; hij benoemde eene commissie van negen mannen, die het vertrouwen des lands genoten, om eene nieuwe grondwet te ontwerpen. Onder die mannen behoorden Thorbecke, Luzac en Storm uit Breda. Door op zulke wijze terstond aan de wenschen zijns volks te gemoet te komen, bewaarde de edele koning zijn land voor vele onlusten, gelijk die in andere landen van Europa voorvielen. Het is die grondwet, volgens welke thans ons land geregeerd wordt.

4. Willem II mocht echter niet beleven dat de nieuwe grondwet in werking was getreden. In Maart 1849 werd hij

door eene kortstondige, maar hevige ongesteldheid overvallen, waaraan hij den 17ⁿ van die maand overleed. Hij stierf te Tilburg, in welke stad hij veel zijn verblijf hield en welke hij zeer beminde. De overleden vorst werd algemeen betreurd en bleef, om zijne edele hoedanigheden, bij velen nog lang in een gezegend aandenken.

Zijn opvolger was onze tegenwoordige koning Willem III, geboren in 1817 en gehuwd met Sophia Mathilda, dochter van den koning van Wurtemberg. De regeering van Willem III moge, gelukkig, tot nog toe niet vermaard zijn door groote oorlogen, welke ons land gevoerd heeft, gelijk onder den stadhouder Willem III, maar die regeering is toch allerbelangrijkst door groote en gewichtige werken des vredes.

5. Onder die werken des vredes, welke niet minder onze aandacht verdienen dan groote oorlogsbedrijven, moeten wij in de eerste plaats noemen de gewichtige veranderingen, die ingevoerd werden in de wetten, volgens welke het land geregeerd wordt. Al die veranderingen waren het gevolg van de verandering der grondwet, in 1848 geschied. Er werd eene nieuwe wet gemaakt op de verkiezingen van leden voor de staten-generaal, de provinciale staten en de gemeentebesturen. Eene andere wet regelde de macht en bevoegdheid der gemeentebesturen; eene andere weder de verzorging der armen; eene andere het postwezen. Wij zouden zoo nog vele andere wetten kunnen opnoemen, die in meerdere of mindere mate het stoffelijk en zedelijk welzijn des volks betreffen. Als eene der voornaamste wetten noemen wij alleen de wet op het lager onderwijs, die in 1857 vervaardigd werd, doch al spoedig van den kant der Katholieken en van talrijke Protestanten groote afkeuring ondervond. De reden daarvan was, dat de godsdienst niet, gelijk het behoort, als de voornaamste grondslag van het onderwijs werd beschouwd. En daar wij voor alles den goeden God moeten kennen en dienen, moet ook de godsdienst de eerste grondslag van des menschen doen en laten, ook van het onderwijs, wezen.

6. Behalve door deze verandering in de wetten des lands, zal de regeering van Willem III altijd belangrijk blijven in de geschiedenis van ons vaderland, door de groote werken, welke gedurende zijne regeering zijn aangevangen of ten uitvoer gebracht. In de eerste plaats verdient genoemd te worden de droogmaking van de Haarlemmermeer. Dit werk, dat reeds onder de regeering van Willem II werd aangevangen, is in 1855 voltooid. Meer dan 15,000 bunders vruchtbaar land werden daardoor verworven. Nagenoeg even belangrijk als die droogmaking is de aanleg van spoorwegen door meest alle provinciën van ons vaderland. Eenigen daarvan zijn door partikuliere ondernemingen aangevangen en voltooid; anderen op kosten van den Staat. Insgelijks zijn, geheel het land door, telegraaflijnen geplaatst. Ook andere belangrijke werken zijn, terwijl wij dit voor u schrijven, nog onder handen. Daaronder zijn twee, die inderdaad den naam van reuzenwerken verdienen, te weten, de doorgraving van Holland op zijn smalst: een werk, waardoor schepen onmiddellijk uit de Noordzee voor Amsterdam kunnen komen; het andere werk is de brug bij den Moerdijk.

7. In handel, nijverheid, wetenschap en kunst bleef ons vaderland gedurende de regeering van Willem III niet bij andere landen van Europa achter. De landbouw vooral ging sterk vooruit. Mannen, uitmuntend in alle takken van wetenschap en kunst, toonden dat Nederland nog de oude liefde voor het schoone en goede heeft bewaard. Onder onze voornaamste dichters en kunstenaars uit den tijd van Willem III verdienen genoemd te worden, behalve de Costa en Jacob van Lennep, die wij reeds genoemd hebben, Beets, ten Kate, Schimmel, Holdijk, en onder de Katholieken Alberdingk Thijm en Schaepman: allen dichters; Royer een beroemd beeldhouwer, die de standbeelden van Rembrandt en Vondel in Amsterdam heeft vervaardigd; de schilders Bosboom, Koekoek (meer dan één van dien naam), Rochussen; waterwerktuigkundigen als Conrad; een bouwmeester als Cuypers, die de middeleeuwsche kunst doet herleven; geleerde geneesheeren,

die een Europeischen naam verworven hebben, als professor Donders. Zoo zou men nog vele andere namen kunnen noemen, ten bewijze dat ons vaderland nog niet bij andere Europeesche volken behoeft achter te staan.

8. Gedurende de regeering van koning Willem III geschiedde er iets, dat vooral voor de Katholieken van Nederland van het uiterste belang is: de herstelling der bisschoppelijke kerkregeling of hiërarchie in 1853.

Toen in 1581 en later de Hervormden in ons vaderland het overwicht hadden verkregen, verboden zij de uitoefening van den katholieken godsdienst; de bisschoppen, die nog aanwezig waren, werden verjaagd of in de uitoefening van hun bisschoppelijk ambt beleumerd. Toen de laatste van hen, de aartsbisschop van Utrecht, Frederik Schenk van Toutenburg, in 1581 stierf, zorgden de staten dat geen nieuwe bisschop geestelijk rechtsgebied in ons vaderland meer kon uitoefenen. De katholieke Kerk in Nederland werd dan ook, namens den Paus, door apostolische vikarissen bestierd. Paus Leo XII knoopte met Willem I onderhandelingen aan, om de bisschoppelijke hiërarchie in de Nederlanden te herstellen. Er werd bij een concordaat (overeenkomst van den Paus met vorsten) vastgesteld dat in de noordelijke Nederlanden twee bisschopszetels zouden opgericht worden: een te 's Hertogenbosch en een te Amsterdam. De onverdraagzaamheid van zeer velen in ons land verijdelde dit echter. Hetzelfde was het geval toen er sprake van was dat Willem II een concordaat met den Paus zou sluiten.

9. Door de grondwet van 1848 was echter de toestand veranderd. De rijkswetten konden toen de oprichting van katholieke bisschopszetels niet meer verhinderen. Na rijp beraad, besloot dan ook onze H. Vader, paus Pius IX, de katholieke hiërarchie in Nederland te herstellen. Hij richtte een aartsbisdom met vier suffragaan-bisdommen op. Het aartsbisdom is Utrecht; de vier bisdommen: Haarlem, 's Hertogenbosch, Breda en Roermond. Deze oprichting der nieuwe bisdommen wekte in hooge mate de verbolgenheid van vele Protestanten op. Ver-

keerd ingelicht omtrent de werkzaamheden en de bedoelingen der nieuwe bisschoppen, maakten zij eene groote beweging en opschudding in het land. Dewijl dit geschiedde in April 1853, is die beweging tegen de nieuwbenoemde bisschoppen de *Aprilbeweging* genoemd. Zeer vele Protestanten gaven, met bijbedoelingen, de schuld van alles aan den minister Thorbecke: de koning benoemde andere ministers; alengskens bedaarden de beweging en opgewondenheid, daar de meeste Protestanten inzagen dat de Katholieken in hun recht waren en dat de nieuwe bisschoppelijke kerkregeling niet het minst het welvaren des lands benadeelde.

De nieuwe kerkregeling is eene zeer gewichtige gebeurtenis. Gij ziet, hoe de bisschoppen met onvermoeiden ijver het geestelijk welzijn der geloovigen bevorderden. En Nederland, hetwelk gedurende meer dan twee eeuwen voor een uitsluitend protestantsch land gehouden werd, heeft zijne katholieke bisschoppen zien zitting nemen in het groot Vatiikaansch-Concilie.

Met Gods zegen, mijne kinderen! heb ik de taak volbracht, die ik mij zelven, u lieden ten wille, had opgelegd. De geschiedenis is eene schoone wetenschap, en ieder mensch dient er iets van te weten, vooral van de geschiedenis van zijn eigen vaderland. En wilt gij weten, wanneer vooral de beoefening der geschiedenis schoon is? — Wanneer men de wijze bestiering Gods erkent in de lotgevallen van menschen en volken! — De geschiedenis is niet het verhaal van gebeurtenissen, die bij *toeval* zijn geschied. Niets geschiedt *bij toeval*. God leidt de gebeurtenissen: den mensch zijn vrijheid latende. De menschen kunnen door verkeerdheden, door hartstochten afwijken van den weg, die hun door God wordt aangewezen; zij kunnen Gods eeuwige raadsbesluiten wederstreven doch nooit tegenhouden.

Ook ziet gij uit de geschiedenis, hoe iedere goede daad goede gevolgen, iedere kwade daad kwade gevolgen heeft.

Dit geldt evenzeer voor geheele volken als voor bijzondere personen. Toen onze voorvaderen ijverig, volhardend, spaarzaam en eenvoudig waren, bloeiden zij en hun staat; toen zij de oude eenvoudigheid lieten varen, zich aan weelde overgaven en eigenbelang op den voorgrond stelden, onder vond ons land vele rampen, zoo zelfs dat het eindelijk aan vreemde veroveraars werd onderworpen.

Maar uit dien ramp liet God weder het goede voortkomen. Juist door de vreemde overheersching werden de verdrukte Katholieken, met anderen die niet tot de Hervormden behoorden, weder vrij. Wjl die Katholieken op God vertrouwden, zich bescheiden en arbeidzaam betoonden en getrouw aan hunnen godsdienst bleven, werd hunne Kerk-regeling weder hersteld. Zij mogen zich nu verheugen, dat zij leven in een rustig en gelukkig land, onder de regeering van eenen vorst, die gelijk recht voor alle zijne onderdanen begeert en wien zij, volgens Gods gebod, eeren: — onder onzen koning Willem den Derde.

I N H O U D.

HOOFDSTUK	Blz.
I. Wat de geschiedenis is.....	1
II. Over den staat van ons vaderland in de vroegste tijden	4
III. De komst der Romeinen in ons land....	10
IV. Het Evangelie wordt in de Nederlanden verkondigd <i>op val. les. van Dr. Kerkstra</i>	15
V. Karel de Groote <i>1589</i>	19
VI. Het leenstelsel	24
VII. Het graafschap Holland en Zeeland on- der het Hollandsche huis.....	30
VIII. Het Henegouwsche en Beyersche huis..	36
IX. Het bisdom van Utrecht en de landen die daar onder behoorden	43
X. Gelderland.	47
XI. Brabant en Limburg	52
XII. Vlaanderen.....	56
XIII. Vorsten uit het Bourgondische Huis....	60
XIV. Begin van het Oostenrijksche huis in de Nederlanden.....	66
XV. Regeering van keizer Karel V.....	70
XVI. Karel V. — Vervolg.....	76
XVII. Filips II en de landvoogdij van Margareta van Parma.....	80
XVIII. De Hertog van Alva in de Nederlanden	87
XIX. Landvoogdij van Requesens <i>1576-1577-1578-1579</i>	93
XX. Alexander van Parma <i>1578</i> Afzwering van Filips II. <i>1579</i> Dood van Willem I. <i>1584</i>	98

HOOFDSTUK	XXI. Onoverwinnelijke vloot. 1588.....	104
de van Ouden	XXII. Twaalfjarig bestand. 1589-1601.....	111
nevelde 1569	XXIII. Vrede van Munster. 1648.....	116
"	XXIV. Handel, zeevaart en Koloniën.....	122
"	XXV. Wetenschappen en kunsten in de XVII ^e eeuw	127
"	XXVI. Willem II, Stadhouder	133
"	XXVII. Eerste Engelsche oorlog.....	138
"	XXVIII. Tweede Engelsche oorlog	145
"	XXIX. Het jaar 1672	151
"	XXX. De vrede van Nijmegen.....	157
"	XXXI. Willem III wordt koning van Engeland	163
"	XXXII. Vrede van Utrecht	169
"	XXXIII. Tweede stadhouderlooze tijdvak	174
"	XXXIV. Maatschappelijke toestand in de achttien- de eeuw.....	179
"	XXXV. Willem IV en Willem V, stadhouders..	184
"	XXXVI. Engelsche oorlog. - Oranjegezinden en Patriotten	190
"	XXXVII. Ondergang der oude Republiek.....	195
"	XXXVIII. Lodewijk, koning van Holland en de Fransche heerschappij.....	199
"	XXXIX. Regeering van Willem I.....	204
"	XL. Regeering van Willem II en Willem III	212

G. D. D. D.